Omul lumilor rurale românești în modurile noastre de reprezentare

Codrin Dinu Vasiliu

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

Omul lumilor rurale românești în modurile noastre de reprezentare

Codrin Dinu Vasiliu

Omul lumilor rurale românești în modurile noastre de reprezentare

Codrin Dinu Vasiliu

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ • 2021

ISBN: 978-606-37-1201-2

Referenți științifici:
Valentin Mihai Bohatereț
Crețu Bogdan

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruţa Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

Dedicație

Bunicii mele, Varvara,
care l-a dus pe tata la oraș.

Cuprins

Introducere
Omul rural ca provocare speculativă

Ca temă, concept, ca argument, subiect de discuție sau ca narațiune, omul rural contemporan reprezintă, fără nicio îndoială, o provocare mai curând sociologică, istorică, literară sau antropologică. Etnologică sau etnografică. Culturală sau psihosocială. Economică sau politică. Activistă sau științifică. Istorică sau actuală. Publică sau privată. Rurală sau urbană. S-a așezat destul de bine în această zonă a construcțiilor, deconstrucțiilor și reducțiilor științifice, culturale, economice sau politice. Și produce o cunoaștere controlabilă, cuantificabilă și asimilabilă în socio-economie. Cu șanse mari, cum s-ar spune, de implementare și replicare.

Astfel încât devine de la sine înțeleasă următoarea întrebare: de ce, pe de altă parte, omul rural ar putea deveni și o provocare speculativă? Ce trece dincolo de semnificațiile sale sociologice și antropologice ca un rest sau un preambul care ar putea fi abordate din punct de vedere speculativ?

În ce sens poate fi acest text speculativ. Cu destule note antropologice, el ar putea fi catalogat ca antropologic. Cu destule note sociologice, el ar putea fi, pe de altă parte, catalogat ca sociologic. Angajarea speculativă, așa cum o înțeleg eu, ține de faptul că tot ceea ce pun în discuție trece printr-o prismă personală de înțelegere. Un exercițiu speculativ apare mai ales atunci când încerc să fiu atent și la deciziile mele hermeneutice și la efectele pe care le-ar putea avea acestea asupra încercării mele de a gândi o situație sau alta.

Epistemologic vorbind, avem suficiente date și suficiente metode de interpretare a acestor date pentru a ne construi și a ne oferi o imagine științifică a omului rural. Fie ea chiar și compozită. Sau alexandrină.

Știm destul de multe despre omul rural în fiecare moment al construcției sale științifice, din punct de vedere statistic, istoric, administrativ sau comportamental. De ce am avea nevoie de o abordare speculativă? Ce ar aduce ea în plus, fără a diminua cu nimic celelalte puteri de cunoaștere? Avem nevoie de această cunoaștere considerată, de multe ori, inutilă a omului rural?

Cred că tocmai aici intervine problema pe care o pune în discuție acest text: știm multe despre omul rural contemporan și știm destul de bine și cum am aflat tot ceea ce știm în legătură cu acest subiect. Ne cunoaștem metodele cantitative sau calitative prin care ne apropriem un tip de cunoaștere care ne este la îndemână din punct de vedere analitic sau pragmatic. Dar o întrebare se impune cu precădere: știm noi îndeajuns despre modurile noastre de înțelegere a omului rural și înțelegem suficient modurile noastre de a gândi și de a pune în discuție chestiunea omului rural chiar și atunci când nu avem în vedere o raportare științifică la dosarul acestuia?

În acest proiect discursiv, încerc să identific modurile noastre de raportare la înțelegerea omului rural în chiar proiectele și proiecțiile mentale sub umbrela cărora ni-l construim la nivelul discursului și reprezentării. Cum avem aceste proiecte și proiecții, cum le solicităm și cum încercăm să dăm seamă de ele. De unde provin, care sunt spațiile discursive în care le jucăm și care sunt valorile pe care le angajăm pentru a impune astfel de sensuri și semnificații actuale cazului omului rural.

În spatele unor tradiții și înțelegeri sociologice și antropologice pe care nu vreau să le recuz, încerc să privesc cu o atenție speculativă mai ales la situația noastră ideologică, prin care punem în discuție științific, moral, politic, economic, cultural sau personal cazul omului rural contemporan așa cum îl putem percepe noi acum în lumile rurale românești.

1. Locuri comune ale reprezentării omului rural

Nu pot vorbi despre omul rural fără a-mi asuma anumite precauții cu privire atât la tipul de discurs în care mă angajez prin acest proiect, cât și la limitele sale ideologice. Pentru că datele lumii actuale ne obligă la o anumită precauție atunci când vorbim despre om, fie că vrem să-l înțelegem la nivel individual, fie că vrem să-l descriem la nivel social. Și totodată pentru faptul că omul rural, ca temă, narațiune, dezbatere sau discurs, ne este dat pe linia unor idei și narațiuni amestecate, care ne sunt furnizate fie la suprafața de expresie a spațiului public, fie la nivelul proiecțiilor unui mental colectiv de care suntem mai mult sau mai puțin conștienți.

Altfel spus, încă înainte de a pune în discuție omul rural în datele sale actuale românești, trebuie să îmi îndrept atenția către toate această avalanșă discursivă care îmi propune o figură a omului, în general, așezată într-un spațiu critic de discurs și a omului rural, în particular, la limita unor posibile falsificări.

Modurile noastre de a vorbi și de a înțelege sunt mereu tributare narațiunilor și reprezentărilor care deja circulă în această mare negociere discursivă prin care se constituie atât proiecțiile realității, cât și comunitățile noastre sociale.

Astfel, la nivelul acestor proiecții ale realității și, mai ales, la nivelul comunităților noastre sociale, există mereu anumite locuri comune, în care probleme precum cea a omului rural capătă un plus de semnificație și importanță. Aceste locuri comune constituie spații de negociere și consolidare discursivă, în care te poți aștepta să întâlnești o anumită problemă, cum ar fi cea a omului rural, un anumit tip de a gândi sau un anumit mod de a comunica. Ele redau un tip specific de conceptualizare și de înțelegere și determină în chip decisiv discursurile și narațiunile noastre. Voi pune în discuție, în cele ce urmează, câteva dintre cele mai întâlnite locuri comune în care apare reprezentarea omului rural contemporan.

2. Locul comun al neoruralismului

Te poţi întâlni cu omul rural, de exemplu, în zona noilor discursuri cu privire la stabilirea orăşenilor în zonele rurale. Cunoscut sub numele de neoruralism, acest fenomen demografic nu este unul nou, dar, dacă în urmă cu câteva decenii îl întâlneai mai mult în rândul pensionarilor, el apare tot mai des și în rândul tinerilor. Din ce în ce mai multe familii tinere, nemulțumite de viața urbană, preocupate de calitatea vieţii copiilor lor, se mută în zonele rurale, unde fie devin liber profesioniști (uneori chiar agricultori), fie fac naveta la oraş, fie apelează la munca de la distanță. Iar această situaţie nu este generată neapărat de noul context pandemic. Ea a avut loc chiar și înainte de anul 2020. Bineînțeles că pandemia se adaugă și ea ca justificare a neoruralismului, dar ca o completare la alte justificări date de condiția omului urban.

Neoruralismul nu este un fenomen social extrem de amplu. Dar, în niciun caz, nu este unul tăcut. Dimpotrivă, noii mutaţi la ţară îşi împărtăşesc experienţa rurală în mediile de socializare și, voit sau nu, ajung să constituie chiar comunităţi virtuale impresionante ca dimensiune și impact informal. Tot mai multe grupuri Facebook împărtășesc tuturor avantajele și dezavantajele vieţii de la ţară în comparație cu traiul citadin.

Pe de altă parte, nu putem să nu observăm, că, în spatele neoruralismului, prind contur o serie de teme care țin de chiar modul nostru de a trăi, fie el rural sau urban. Astfel, tot sub umbrela acestui fenomen, apar anumite tonuri clar diferenţiate în relația neoruralismului cu alte discursuri. Sau anumite moduri specifice de a ridica problemele și de a te raporta la aceste probleme. Un *modus vivendi* specific, în care aceste discursuri și moduri de raportare nu mai sunt urbane (migrația sau motivația migrării erodează tonul urban al celor mutați la țară), dar nici nu devin prin excelență rurale (fie pentru că nu au avut timp pentru a deveni rurale, fie pentru că un mod urban de raportare la realitate rămâne totuși în fibra acestor migranți).

O privire atentă ar putea remarca un anumit ethos în spatele acestui fenomen. Un ethos nou care, de cele mai multe ori, se plasează într-o zonă de suspensie în relația dintre rural și urban. În spațiul de discurs al neoruralismului, omul rural este supus în mod automat unor serii de

resemantizări, deconstrucţii şi simbolizări. În acest context, locuirea la ţară, în apropierea naturii şi a roadelor pământului, devine unul dintre pilonii principali în constituirea reprezentărilor cu privire la ce este omul rural contemporan, în corpusul discursiv al celor strămutaţi la ţară. Aerul curat, tihna, viaţa liniştită, lipsa poluării, apropierea de animale, mâncarea obţinută prin truda proprie, statul la casă devin doar câteva dintre temele care participă la constituirea unei noi proiecţii mentale cu privire la realitatea rurală.

O lume neorurală se pare că se insinuează din ce în ce mai mult în lumile rurale cu care eram obişnuiţi. Iar în această lume neorurală, figura omului rural devine una critică. Noul univers simbolic repune în discuţie în mod direct sensul locuirii în lumile rurale şi modalităţile de reprezentare a omului rural contemporan. Apar, astfel, în acest nou spaţiu de dezbatere întrebări cu privire la relaţia dintre rural şi urban, cu privire la situaţia ţăranului român, dacă mai există acest ţăran român, iar, dacă mai există, este el echivalent cu omul rural. Unele dintre aceste întrebări vor fi analizate în detaliu în capitolele care urmează.

3. Locul comun al alimentaţiei sănătoase

Apoi, cu tema omului rural te poţi întâlni în noile discursuri ale culturii alimentare sănătoase. Sănătatea devine aproape o temă existenţială pentru omul contemporan. Aş îndrăzni să spun că etalarea prestigiului social, specific deceniilor trecute, a fost înlocuită de etalarea corpului sănătos sau a familiei sănătoase. Universul social devine un univers al sănătăţii.

Funcţia principală a locuirii devine aceea de asigurare şi administrare a sănătăţii familiei şi a indivizilor săi.

În acest context, omul urban, preocupat tot mai mult de o alimentaţie cât mai sănătoasă, se orientează din ce în ce mai mult spre produsele alimentare organice, dar şi spre cele rurale (la un moment dat, el le consideră chiar echivalente din punct de vedere nutritiv, calitativ, dar şi simbolic). Iar alimentaţia sau, mai curând, stilul alimentar intervine în ordonarea şi redistribuirea valorilor sale. Astfel, de exemplu, pentru el

un produs țărănesc, local sau tradițional reprezintă un produs cu valoare adăugată, valoare adăugată care, prin transfer simbolic, va contribui la îmbunătățirea calității vieții sale și a familiei sale. Sintagma „de la țară”, nu de puține ori, adaugă plus valoare unui produs alimentar și implicit, stilului de viață. Managementul universului sănătos începe cu aceste decizii care pot părea nesemnificative, dar care, la nivel simbolic au importanță foarte mare.

Pe de altă parte, tot în aceste discursuri, sunt angajate o serie de valori și narațiuni care fac trimitere la munca grea a pământului, la legumele românești care sunt cu mult mai gustoase decât cele importate, la calitatea superioară a gastronomiilor tradiționale, la aprovizionarea locală (mult mai prietenoasă cu mediul înconjurător) sau la ideea că țăranul este păstrătorul prin excelență al unor tradiții care au dispărut din mediile urbane. Un țăran care devine un concept de limită în discursurile neoruralismului, este în patrimoniul simbolic prin faptul că el produce mâncare sănătoasă.

În aceste tipuri de discurs, omul rural devine subiectul de drept pentru siguranța și securitatea alimentară urbană. Țăranii sunt cei care, pe linie simbolică, ne leagă prin produsele lor alimentare de tot ceea ce este mai natural în gastronomia și, implicit, viața noastră.

În acest spectru, figura țăranului o acoperă pe cea a omului rural. Lumile rurale sunt lumi țărănești.

4. Locul comun al țăranului român

Apoi, tot cu omul rural de poți întâlni și în dezbaterea din ce în ce mai prezentă în spațiul public cu privire la țăranul român. Ne punem tot mai des întrebarea dacă mai există țăranul român?

Datele lumii actuale trimit, nu de puține ori, țăranul român în anacronism. Într-un fel de inactualitate care ne face să ne reprezentăm ideea de țăran ca fiind lipsită de sens în lumea contemporană. Un rătăcit al istoriei, o rămășiță a unei culturi țărănești care se află pe cale de dispariție.

Din punct de vedere administrativ, tehnic sau juridic, ne este uneori mai ușor să vorbim despre fermieri, decât despre țărani, de exemplu.

Introdus în tot felul de proiecte de finanțare rurală, gospodarul de altă dată se transformă în mic fermier, iar această transformare pare să nu rămână doar în actele administrative. Țăranul de altădată capătă un nou statut social, economic și chiar politic. Gospodăria sa devine o microfermă, care contribuie la socio-economia comunității într-o manieră nouă, modernă, aliniată la actualitate.

Așadar, această întrebare cu privire la existența țăranului român apare din ce în ce mai des nu doar în îngrijorările noastre, ci și în pretențiile de a oferi un nou sens acestor comunități rurale. Iar, pe de altă parte, dacă mai există țăranul român, ce reprezintă el în lumea de astăzi, fie că prin lumea de astăzi înțelegem o societate postcomunistă, o cultură consumeristă, o lume globală (saul glocală) sau o realitate digitală postindustrială.

Întrebarea poate părea una naivă. Demersul de a face să dispară o realitate sau o referință este la fel de dificil precum încercarea de a face să dispară în mod abrupt un cuvânt dintr-o limbă. Dar, dincolo de posibila sa naivitate, o astfel de întrebare trimite la resurse critice și ideologice cu privire la condiția țărănească, la sensurile pe care le angajează conceptul de țăran, la figura țăranului de altădată, la țăranul înțeles ca o clasă socială, la cazul românesc al țăranilor, la generațiile care încă se mai consideră ca făcând parte din condiția țărănească și așa mai departe.

Pot să nu accept retorica unei astfel de întrebări, dar chiar prin faptul de a o raporta ca inutilă, atrag în discuție un anumit sens al țăranului sau al omului rural, sens care îmi folosește nu doar pentru a sublinia riscurile presupuse de această întrebare, ci și pentru a sesiza anumite moduri specifice lumii actuale de a pune în discuție cazul țăranului și de a-l așeza în anumite reprezentări personalizate.

Printr-un efect hermeneutic automat, însăși întrebarea cu privire la existența țăranului român, reprezentarea acestuia este transferată într-un spațiu critic în care suntem solicitați să punem în discuție condiția țăranului român în datele ei actuale.

Astfel, în orizontul discursiv al acestor dezbateri cu privire la sensul și cazul țăranului, omul rural apare, nu de puține ori, ca un sinonim al acestuia. Sau măcar ca un *alter ego*. Prin contaminare, la nivelul reprezentării, în spatele omului rural, ne apare foarte des imaginea

țăranului. Astfel, cel puțin la nivel conceptual, tindem să acceptăm țăranilor posesia asupra lumii rurale de care aparțin ei. Pe fondul unei retrocedări simbolice, lumea rurală ne apare, în cele din urmă, ca fiind o lume eminamente țărănească. Și, pe de altă parte, omul rural devine o nouă mască a țăranului.

5. Locul comun al locuirii și calității vieții

Pe de altă parte, cu omul rural mă pot întâlni și în discursurile care pun în joc probleme ale locuirii noastre în mediile rurale sau periurbane. Sau în dezbaterile comparative, cu privire la problemele care țin de calitatea vieții de la oraș și de la țară.

În aceste discursuri, omul rural apare, de cele mai multe ori, ca fiind dezavantajat în raport cu omul urban. Privat de anumite servicii, obligat să muncească mai mult pentru a-și asigura existența, dezavantajat de mediul economic local, expus mereu imboldului de a emigra în zone mai bune, limitat în accesul la educație și dezvoltare personală, omul rural apare în ideile și narațiunile noastre ca fiind mai ales sub semnul unui destin nefericit.

Iar acest destin precar capătă diferite grade, în funcție de distanța mai scurtă sau mai lungă a comunității sale față de cel mai apropiat centru urban. Într-o anumită măsură, această distanță graduală este foarte transparentă și în clasificarea deja standardizată a diferitelor tipuri de medii rurale: mediul rural periurban, ruralul mediu (sau accesibil) și ruralul profund.

Astfel, depărtarea extremă a ruralului profund față de lumile urbane expune omul rural la un risc permanent de sărăcie.

Pe de altă parte, tot în discursurile cu privire la locuire și calitatea vieții, apar și fenomene de idealizare a spațiului rural. Apropierea de natură, spiritul comunitar, legătura cu tradițiile, mâncarea mai curată, traiul mai liniștit, lipsa poluării, relația cu animalele, inaccesibile omului urban, sunt cu totul la dispoziția omului rural. S-a creat astfel o imagine oarecum antinomică în ceea ce privește omul rural: sărac, dar fericit. Omul rural ne apare, astfel, ca fiind un fel de primitiv legat mult mai puternic de

mediul și pulsiunile sale. Iar, potrivit acestor reprezentări, bogăția sa ar consta tocmai în rudimentaritatea sa.

Este o imagine puternică, la care facem apel destul de des, dar față de care nu avem o raportare critică foarte atentă. Fie pentru că ne-a devenit mult prea comună, fie pentru că punem mai multă greutate, din când în când, doar pe unul dintre sensurile acestei reprezentări antinomice. Vorbind despre omul rural, de cele mai multe ori ne raportăm fie la capitalul său economic, fie la capitalul său cultural. Aproape niciodată nu avem o înțelegere integratoare, prin care să punem în discuție tocmai relația dintre aceste două tipuri de capitaluri. Cum coexistă ele, în ce grade sunt distribuite în cazul omului rural și cum se influențează reciproc.*

6. Locul comun al migrațiilor țărănești în mediul urban

Cu omul rural mă pot întâlni și în discursurile și imaginarul generate de migrația țăranilor la oraş. După cum se ştie, în perioada postbelică, marile creşteri demografice urbane și chiar apariția unor noi orașe pe harta României au fost determinate de un accelerat proces de industrializare. Iar mâna de lucru necesară pentru această industrializare a fost atrasă mai ales din spațiul rural. Dar această migrație a forței de muncă a fost una agresivă și prost planificată, cu efecte importante atât în mediul rural, cât și în cel urban. Omul rural a fost recalificat forțat și s-a trezit peste noapte că, din ţăran, s-a transformat în muncitor. S-a mutat la oraş, iar statul i-a asigurat locuirea mai ales în zonele de periferie, prin construcția marilor aglomerări de blocuri, care, ulterior, au provocat numeroase probleme sociale, atât pentru noii veniți la oraş, cât și pentru vechii locuitori urbani.

Astfel mediul rural a produs o infuzie puternică de cultură rurală

* Despre capitalul economic și cel cultural, atent analizat de Pierre Bourdieu, vom vorbi mai pe larg în capitolul Modele ale unei înțelegeri sistemice

înstrăinată, pe care marile orașe a asimilat-o ca pe o subcultură cu caracter periferic (atât din punct de vedere fizic, cât și din punct de vedere simbolic). În acest context, nu de puține ori, reprezentarea țăranului a căpătat accente negative, determinate mai ales de integrarea sa eratică și zgomotoasă în mediile urbane. A apărut, astfel, subreprezentarea țăranului sub figura depreciativă a unui țăran urban. În locul comun al acestor spații discursive, țăranul ne apare, deodată, ca un sălbatic. Barbarul semiurban, plin de prejudecăți și practici care atentează la o bună conviețuire cu bunul orășean. Lipsit de educație, mereu neintegrat social, dispus la un comportament infracțional.

Un străin necesar din punct de vedere economic, dar prea puțin dorit de comunitatea urbană. Și, chiar dacă astfel de fenomene au acum o distanță în timp de cel puțin o generație, efectele acestora nu au dispărut complet nici la nivelul comportamentului, nici la nivelul ideologiilor urbane.

7. Locul comun al muncitorilor pământului

Un alt loc extrem de comun în care vorbim despre omul rural este acela cu privire la agricultură și la munca pământului. În astfel de discursuri, omul rural ne apare prin excelență ca fiind agricultor, un muncitor al pământului. Ni-l reprezentăm, astfel, prin ceea ce credem că face el mai mult. Tipul și spațiul său de acțiune, care par a fi eminamente agricole, definesc, astfel, identitatea omului rural.

Această reprezentare nu apare doar în imaginarul urban. Ea este susținută, nu de puține ori, chiar și în discursurile prin care agricultorii tind să obțină recunoașterea socială: atunci când, de exemplu, susțin cu insistență că ei sunt „cei care dau pâine țării”. Sau că ei sunt cei care „îi hrănesc pe orășeni”.

Pe de altă parte, în consolidarea acestei reprezentări la nivelul imaginarului o influență consistentă a avut-o și un anumit mod predecembrist de înțelegere a istoriei naționale, completat de o anumită manieră de structurare a curriculei școlare în predarea literaturii. Elevii din ciclurile gimnaziale de dinainte de 1989 (și chiar și în următorul deceniu)

au învățat o istorie literară românească plină de texte în care țăranul român este legat și fizic, și economic, și spiritual de pământ și de muncile agricole. Ne putem aminti, astfel, de Liviu Rebreanu (mai ales cu romanele Ion, Răscoala sau Ciuleandra), George Coșbuc, Octavian Goga sau Marin Preda. Opere cum ar fi Moromeții lui Marin Preda, prin valoarea lor artistică, au făcut o carieră importantă în construcția reprezentării noastre cu privire la țăran și, prin asimilare, cu privire la omul rural. În astfel de texte literare, legătura dintre țăran și pământ este atât de dramatică încât capătă chiar funcții mitice.

Gospodăria țărănească, muncile câmpului, slaba prezentare a celorlalte roluri sociale rurale (în afară, poate, de cele ale jandarmilor și culegătorilor de taxe) produc o imagine a unei lumi rurale aglomerate excesiv de figura țăranului și de legătura sa de-a dreptul organică cu pământul și muncile agricole. Aceste reprezentări sunt întărite și de faptul că populația României a fost dintotdeauna majoritar rurală.

În aceste discursuri, țăranii sunt atât de înregimentați în această relație cu pământul, încât, atunci când, de exemplu, deveneau soldați, transformarea lor se făcea printr-un gest simbolic agresiv: părăseau muncile câmpului. Această transformare nu este una graduală, ci se produce în baza unei rupturi a unui timp și stil de viață ancestral.

În fapt, în universul textelor literare clasice, țăranul primește mai ales aceste două funcții sociale: cea de muncitor al câmpului și cea de soldat. În acest context, este greu ca figura sa să nu fie legată, pe de altă parte, de o anumită ideologie naționalistă: mai ales de acea ideologie în care, cel puțin în mod riscant, punem în echivalență ideea de popor cu cea de națiune.

8. Locul comun al discursurilor funciare

Un alt loc comun este dat de discursurile administrative funciare. În lumea rurală, relația dintre spațiul intravilan (destinat locuirii, serviciilor și conlocuirii) este în opoziție juridică dar și simbolică cu spațiul extravilan (destinat în principal activităților agricole). Fiecare dintre aceste două tipuri de spații dispune de o organizare specifică.

Pe deoparte, atunci când vorbim despre spațiul intravilan, comunitatea este dispusă concentric (cel puţin din punct de vedere simbolic), în mijloc fiind plasată vatra satului, în care se regăsesc, de obicei, biserica, administraţia locală, instituțiile și serviciile principale sau gospodăriile celor mai înstăriţi oameni ai comunităţii.

Pe de altă parte, pdacă ne raportăm la o altă axă de reprezentare simbolică, spaţiul intravilan este constituit de o comunitate a gospodăriilor rurale. În spaţiul intravilan se află comunitatea familiilor rurale, organizate sub formă de gospodării familiale și infrastructurile materiale sau simbolice care asigură spațiul social al acestor familii. Paul Stahl susține că unitatea elementară socială rurală nu este familia sau individul, ci gospodăria. Gospodăria este astfel înțeleasă ca un sistem social privat al familiei rurale (care, de multe ori, este compusă din mai multe generaţii). Vorbind despre gospodăria țărănească, Vintilă Mihăilescu (2019) o concepe ca pe o strategie domestică, subliniind, astfel, caracterul ei atât structural, cât și funcţional.

Sunt două imagini cu un puternic caracter simbolic, prin care ne sunt transmise cel puțin două idei: comunitatea rurală are la bază gospodăria rurală, iar spaţiul social rural are un profund caracter comunitar.

Ne este uşor, astfel, să credem că omul rural trăiește în spațiul privat al gospodăriei sale familiale și în spațiul public al familiei sale comunitare. Spaţiul privat şi spaţiul public capătă în mediul rural un canal formal de comunicare prin acest caracter familial pe care îl presupun fiecare. Astfel, credem, nu de puține ori, că familialitatea este una dintre condițiile de viaţă ale omului rural, în comparaţie cu familiaritatea în cazul omului urban.

În plus, există anumite instituţii materiale (de exemplu, biserica sau cârciuma) sau simbolice (de exemplu, căsătoria) care constituie, dezvoltă și întreţin această cultură a familialității.

În ceea ce privește spaţiul extravilan, lucrurile sunt complicate de faptul că pământurile fărâmițate și se află, de cele mai multe ori, la o distanţă considerabilă faţă de gospodăria intravilană. Astfel, ţăranul este acest permanent migrator între munca pământurilor şi munca în gospodărie. Apar, astfel, distribuiri de roluri și chiar ritualuri simbolice. Bărbaţii sunt cei care asigură munca câmpului, femeile sunt cele care

asigură treburile gospodărești și, eventual, grădina și animalele de pe lângă casă. În aceste contexte, întâlnite mai ales în ruralul profund, genderul muncilor zilnice este clar distribuit, în baza unor valorizări tradiționale. Astfel, munca pământurilor, care constituie cea mai importantă parte a economiei gospodăriei țărănești, are un efect important în relațiile de gen ale omului rural.

9. Locurile comune ale experiențelor personale

Tot cu omul rural, și mai ales cu țăranul, ne putem întâlni și în narațiunile personale care ne amintesc despre legăturile noastre personale cu familia sau prietenii de la țară. Este vorba, în primul rând, despre acele discursuri care trimit la narațiuni care au ca subiect casa bunicilor, vacanțele petrecute la țară sau produsele alimentare furnizate omului urban direct din mediul rural.

În perioada comunistă, turismul familial rural (prin care copii petreceau vacanțele la bunicii de la țară, iar omul rural își vizita familia rurală mai ales cu ocazia sărbătorilor) și aprovizionarea directă cu produse alimentare din spațiul rural au produs o relație specială cu lumile rurale.

Să ne oprim, mai întâi, la vacanțele de la bunici. Familiile din România comunistă aveau rar ocazia să angajeze persoane care să aibă grijă de copiii lor în timpul în care părinții erau plecați la serviciu. De cele mai multe ori, excluzând serviciile publice și industriile în care se lucra în mai multe schimburi, părinții erau plecați „la muncă” în intervalul 7-16, șase zile pe săptămână. Iar copiii erau la școală de la ora 8 până pe la orele 12 sau 13. Astfel încât copiii cam creșteau singuri între orele 13 și 17. De aici a apărut și expresia „generația cu cheia la gât” pentru că fiecare copil avea legată la gât, cu o sfoară, cheia de la apartamentul în care locuia. În perioada vacanțelor, acest fenomen devenea ceva mai complicat pentru că intervalul orar în care copiii rămâneau singuri se mărea considerabil. Astfel încât părinții, de multe ori, își trimiteau copiii fie în tabere școlare, organizate la mare sau la munte, fie în vacanță la bunicii din mediul rural. Aceste vacanțe la țară au rămas adânc înrădăcinate în memoria și reprezentarea acestor copii. În plus, experiențele lor rurale, puse față în

față cu experiențele urbane, le-au deschis un spațiu critic de raportare la viața de zi cu zi. Mai mult decât atât, a avut loc chiar și un transfer simbolic dinspre rural spre urban. Anumite valori și semnificații (legate cel puțin de gastronomie sau petrecerea timpului liber) au migrat de la țară la oraș prin toate aceste armate de mici turiști plecați la bunici. În mintea acestor copii, de exemplu, au apărut, cu ocazia vieții sezoniere de la țară, o serie de indicatori cu privire la calitatea vieții trăirii în mediul rural sau în mediul urban.

Ar fi foarte interesant de urmărit câți dintre aceștia sunt acum subiecții neoruralismului.

Pe de altă parte, în aceste experiențe și în discursurile care le repun ei în discuție, omul rural devine bunicul sau bunica. Reprezentarea omului de la țară capătă accente parentale și ancestrale. Memoria lor afectivă întărește această figură a omului rural prin suprapunerea ei pe chipul bunicilor.

Și, nu în ultimul rând, putem vorbi despre criza alimentară din ultimele decenii ale comunismului românesc. Știm foarte bine că, cel puțin începând cu anii ‘80, România comunistă s-a confruntat cu o criză alimentară profundă.

Declanșată, în principal, de ambiția lui Nicolae Ceaușescu de a returna întreaga datorie externă a statului român.* Astfel, în magazinele urbane, se găseau cu greu până și alimentele de bază. Care, pe de altă parte, erau raționalizate (erau stabilite cote familiale pentru pâine, lapte, ulei, zahăr și altele). Cartela și statul la coadă sunt două simboluri pregnante ale acestei crize alimentare. Astfel, parafrazând, putem spune că cine nu avea rude la țară, trebuia să și le cumpere.

Pe de altă parte, în mediul rural, exista un control ceva mai slab al producției de alimente (deși chiar și acolo era un control foarte strict pe anumite categorii de produse și țăranii trebuiau să participe permanent cu

* Motivele acestei crize alimentare pot fi mult mai complexe, dar nu este locul aici pentru o dezbatere istorică în legătură cu acest subiect. În orice caz, determinantul principal l-a constituit faptul că România acelor vremuri exporta aproape tot de producea.

cote la stat). Acest control mai slab al producției permitea uneori omului rural să contribuie la aprovizionarea familiei sale de la oraș. Laptele, carnea de porc, carnea de pui, legumele, verdețurile erau produse uneori în exces și surplusul, pe filiera familiei, sau a vânzării direct la ușa orășeanului complineau nu de puține ori această criză alimentară.

S-a născut astfel, la nivelul reprezentării, o imagine a unui paradis rural gastronomic. O lume a gusturilor pregnante și a abundenței alimentare. Această diferență simbolică dintre produsul cumpărat din magazinul urban și cel achiziționat din mediul rural s-a păstrat și în perioada postcomunistă, așezând cele două tipuri de produse într-o relație natural-artificial.

Ceea ce este rural, adică de la țară, adică de la bunicii noștrii simbolici, este natural, curat, nechimizat, netratat, nealterat, nu este super procesat și, în plus, este plin de gust și de amintiri.

10. Locul comun al relației țăranului cu animalele

Tot pe filiera unor memorii afective, formate cultural sau pe linia propriei noastre experiențe rurale, se constituie un set de reprezentări simbolice ale legăturii țăranului cu animalele sale. În plus, relația cu animalele, mai ales datorită faptului că țăranul își așază animalele într-o anumită ierarhie dată de utilitatea lor, spune ceva în plus față de stilul vieții rurale.

Astfel, calul, câinele, vaca, găina, pisica, oaia, capra și toate celelalte vietăți ale gospodăriei rurale participă din plin la economia gospodăriei, dar în chip diferit, de la specie la specie. Ca peste tot în lume, și în mediile rurale românești animalele primesc roluri diferite și, ca atare, în baza unui utilitarism rural, capătă și demnități diferite în relația cu omul rural.

În acest context devine vizibil un anumit pragmatism rural de interrelaționare cu celelalte specii. Iar acest pragmatism este, nu de puține ori, întărit și de discursurile creștine antropocentriste.

Cu toate acestea, apar și cazuri excepționale, în care relația unui anumit țăran cu calul sau câinele său transmite o anumită emoție și se consolidează din punct de vedere simbolic la nivelul reprezentărilor omului

rural. Acestea sunt și situațiile pe care omul rural vrea să le experimenteze și el pe cont propriu, atunci când își imaginează relația unui țăran cu calul sau câinele său.

11. Locul comun al emancipării țărănești

Tot cu omul rural contemporan te poți întâlni și în discursurile dezvoltării rurale și ale emancipării țărănești. Pe de o parte, discursul emancipării țărănești este un discurs transversal. El traversează, din punct de vedere axiologic, toate celelalte locuri comune în care ne reprezentăm omul rural.

În acest context, este vorba mai ales despre dorința de dezvoltare a omului rural. Și aici apar câteva ambivalențe.

Prima este dată de dorința omului rural de a se dezvolta, dar de a păstra concomitent datele cele mai importante ale lumilor rurale tradiționale. Cine vorbește cu cel care locuiește mai ales în ruralul profund nu poate să nu sesizeze un dublu discurs.

Pe de o parte, omul din ruralul profund deplânge, de multe ori, condiția precară a comunității sale. Că nu există drumuri, că populația este îmbătrânită, că nu există forță de muncă sau că produsele sale nu pot fi vândute la prețul corect. În acest sens, el deplânge o subdezvoltare generală a mediului în care locuiește.

Pe de altă parte, își deplânge situația întors cu fața spre un trecut glorios, care s-a pierdut și cu un ton critic față de un prezent aruncat mereu în viitor, ancorat în schimbare, progresism agresiv și globalizare. Pe de o parte, și-ar dori să aibă acces la rezultatele modernizării, dar vrea ca lumea sa rurală să rămână așa cum era altă dată.

Mai interesant este însă faptul că el nu sesizează acest dublu discurs. I se pare normală și pertinentă o astfel de înțelegere a lumii din care face parte. Nu crede că modernizarea și tradiționalizarea pot intra în conflict. În reprezentarea sa, vina nu stă în această opoziție, ci în faptul că vremurile s-au stricat. E o vină a vremurilor, nu a diferitelor valori care pot intra în conflict.

O altă ambivalență ține de aceeași diferență dintre modernizare

și capitalizare a tradiției, dar ea se petrece, de data aceasta, la nivelul discursurilor omului urban. În mod afectiv, omul urban își dorește să facă parte dintr-o cultură și o națiune care își protejează patrimoniul rural. Celebrarea propriei culturi și a propriei identități naționale ține, pentru omul urban, și de această patrimonializare a lumilor rurale. Iar această patrimonializare nu ar trebui să aibă loc într-un muzeu, ci în chiar comunitățile rurale actuale. Omul urban își dorește, măcar în subconștientul colectiv, ca toate aceste comunități rurale să se păstreze la un nivel arhaic de autenticitate. Mai mult decât atât, omul urban pune într-o relație de echivalență ideea de autenticitate și ideea de arhaism. Măcar pentru turismul său rural (dar chiar și pentru mândria sa națională) omul marilor orașe vrea ca lumile rurale să îi patrimonializeze gusturile, priveliștile, sunetele, dialectele, mirosurile, aerul, casele bătrânești, respirația. În același timp, tot omul urban este cel care recunoaște din plin dreptul de dezvoltare a comunităților rurale. Și apare exact aceeași problemă a conflictului dintre cele două fenomene: modernizarea și tradiționalizarea lumilor rurale.

Interesant este faptul că se caută soluții pentru a se asigura ambele deziderate (modernizarea și tradiționalizarea) în același context. Astfel, acolo unde intervine modernizarea, se recurge la simulări ale tradiționalizării. Tradiționalizarea este jucată, devine resursă turistică și, implicit economică, dar este expusă și unor acțiuni de suprasolicitare și, astfel, de falsificare. Astfel, nu de puține ori, tradiția este ambalată, i se pune un preț și un cod de bare și este oferită turistului (străinului bun) la pachet cu experiența locală.

Tradiția este expusă, astfel, unor riscuri de delocalizare. Nu mai este trăită și experiată în mod natural, devenind subiectul unor reconstituiri.

Bineînțeles există și excepții.

Ele apar mai ales cu ocazia marilor sărbători rurale, universale (creștine sau sezoniere) sau locale, atunci când tradiția este retrăită, chiar dacă tot printr-un fenomen de simulare. Sau atunci când neoruralismul încearcă să reactiveze energiile simbolice ale tradiției, chiar dacă, la fel, se recurge tot la acțiuni de simulare.

12. Locul comun al mitizării țăranului

Pornind de la ceea ce am spus mai sus, un alt loc comun al unui discurs transversal îl constituie acela al mitizării țăranului român, mai ales în sensul unei simbolizări agresive. Omul rural redus la condiția sa țărănească a fost, nu de puține ori, recipientul unor efecte agresive de mitizare.

Atribuirea de roluri și statusuri pentru țăran a avut, la nivelul reprezentării, o profundă încărcătură simbolică. Altfel spus, ne confruntăm cu un întreg proces de falsificare simbolică a țăranului și a omului rural. Iar contemporaneitatea este cea care resimte din plin acest proces de deturnare a reprezentării, mai ales, așa cum deja am spus, conflictul dintre tradiție și modernizare este resimțit din ce în ce mai acut.

Percepem, astfel, țăranul ca pe păstrătorul prin excelență al tradițiilor și valorilor tradiționale. Un muzeu viu, cum ne place să spunem, al vieții de la țară. Supradimensionată simbolic, lumea rurală devine un fel de cufăr în care sunt păstrate dintotdeauna și pentru totdeauna concepte, idei, valori, discursuri, imagini, dorințe și obiecte care țin de identitatea noastră tradițională, cu efecte semnificative asupra ideii noastre de patrimonializare a identității naționale și a culturii românești.

Ca urmare, printr-un efect de *feed-back*, țăranul devine și subiectul unui fenomen de retrocedare și tradiționalizare a lumilor rurale.

13. Precauții fundamentale în înțelegerea omului rural

Am discutat, până acum, despre câteva locuri comune în care putem întâlni, la nivel discursiv, figura omului rural. Sunt spații ale vorbirii, gândirii, dezbaterii, înțelegerii și reprezentării, care ne configurează modul în care înțelegem, valorizăm și punem în joc omul lumilor rurale. Dar, de cele mai multe ori, acestea nu sunt perfect individualizate, reduse în mod absolut la un contur precis sau la o relație bine delimitată. Frecvent, aceste locuri comune se intersectează, se suprapun, se amestecă și se determină reciproc, dat fiind faptul că, în acțiunile noastre de înțelegere și

comunicare, rareori ne raportăm la chestiuni univoce. Iar aceste fenomene de suprapunere și intersectare duc la angajarea permanentă fie a unor nuanțări, fie a unor contaminări reciproce.

Este greu, de exemplu, să vorbești despre omul rural ca muncitor al pământului, fără să aduci în discuție anumite situații care țin de riscul economic la care se expune acesta sau la acele chestiuni specifice date de capitalul său cultural.

Tocmai de aceea, după cum spuneam încă de la început, mă văd nevoit să iau în seamă o serie de precauții care să răspundă provocărilor cu care intervine omul rural ca figură posibilă a unui anumit tip de om contemporan din spațiul românesc.

O primă provocare este dată chiar de literalitatea acestei expresii. Sociologic vorbind, omul rural este acel om pe care îl regăsim și ni-l reprezentăm ca locuind în spațiul rural. Adică tocmai acel om sau acea comunitate care habitează în lumile rurale și le umple pe acestea de sensurile pe care le dă faptului de a locui, de a trăi și de a se dezvolta. Se instaurează aici un fel de reciprocitate a semnificațiilor pe care omul și lumea le primesc în ruralitatea lor. Riscăm să percepem omul rural ca fiind închis în bula ruralității sale. Complet rupt, ca reprezentare, de valorile urbane sau reprezentările globale.

Riscăm, de exemplu, să-l deposedăm de statusul său de cetățean. Pentru că, prin cetățean înțelegem mai curând omul marilor orașe, cu acces, pe de o parte, la agora, în care își exprimă democrația și, pe de altă parte, la funcțiile statului, în care își exercită rolurile civice sau politice. E greu să imprimăm omului rural (în mod automat, fără un exercițiu critic) imaginea de om al cetății. El face parte, în reprezentările noastre, mai curând din popor, adică din populația de la țară.

Este o precauție pe care trebuie să mi-o asum în permanență la nivelul discursurilor și reprezentărilor, încercând să o deconstruiesc de fiecare dată în baza unui exercițiu critic. Trebuie să înțeleg în mod definitiv faptul că ruralitatea omului rural îi stabilește identitatea în mod decisiv, dar nu îl privează de alte roluri sau statusuri care sunt mai mult sau mai puțin rurale.

O altă provocare este dată chiar de ambiția acestui concept, omul ca atare. Cine este aici omul? Individul, comunitatea, familia, bărbatul,

femeia, copilul, bătrânul, țăranul, un rol social, un status social? Ce se unifică din lumea rurală sub acest edificiu conceptual al omului rural?

Am vorbit până acum, măcar marginal, despre gospodăria rurală și despre spațiul privat, ca celulă de bază și spațiu minim necesar pentru viața rurală.

Dar, în subsidiar, am vorbit și despre spațiul rural ca despre un sistem social. Astfel încât, din punct de vedere speculativ, cred că omul rural poate fi pus în discuție ca subiect (actor, agent și totodată beneficiar) al acestui sistem social rural.

Fără a trasa limite la nivelul individuației sale sau la nivelul grupului său prim de integrare, cred că o figură mai curând imprecisă a unui om sistemic îmi este mult mai utilă în desfășurarea acestui proiect speculativ. Astfel, omul rural este acel subiect al funcțiilor, conexiunilor și structurilor sistemelor rurale înțelese ca sisteme sociale.

Nu pot trece cu vederea nici faptul că expresia omul rural vine pe linia separației lumii noastre în două arhetipuri socio-economice: ruralul și urbanul. Chiar dacă la nivel intuitiv, ne este destul de simplu să recunoaștem fenomene și caracteristici care pot fi distribuite sub umbrela ruralului sau sub cea a urbanului. Mai mult decât atât, această antinomie prin care punem în opoziție orașele cu comunitățile rurale este și una recesivă.

În sensul că urbanul este termenul mai tare din această relație dialectică. Astfel, această antinomie, dincolo de funcția sa de clasificare a mediilor socio-geografice, capătă și funcții ideologice, cu riscul consolidării unui anumit tip de centralism urban.

Tocmai datorită acestor multiple ipostaze, omul rural contemporan al acestui volum nu există în mod fizic. Nu are o adresă precisă în economia realului. Nu îi pot localiza existența de zi cu zi. Dimpotrivă, am de a face cu un compozit ideologic, al cărui profil nu este foarte clar tocmai pentru că rezultă din foarte multe aglomerări și intersectări discursive.

Iar toate aceste sedimentări și intercalări sunt date de o relație extrem de complexă între autoreprezentările omului rural și viziunile externe în legătură cu identitatea și modul său de viață. Iar când vorbesc despre autoreprezentări, mă refer atât la autopercepțiile tacite, cât și la autoreflecțiile critice.

Astfel, sub titlul unei concluzionări, la nivelul reprezentărilor noastre, imaginea omului rural contemporan din spațiul românesc nu este un rezultat al unui efort critic colectiv, ci efectul unor discursuri alambicate, profund ideologizate, profund personalizate, determinate de clișee, încărcături simbolice excesive, convingeri tacite, deformări și chiar manipulări.

14. Necesitatea unei angajări sistemice a înțelegerii omului rural

După cum se observă, dispunem de multe locuri comune în care prinde contur figura omului rural. Putem face oricând o radiografie a acestor prezențe în ideile și narațiunile noastre și ea ar da seamă mai curând despre modurile noastre de gândire, decât de situația ca atare a omului rural. Am vorbi, atunci, despre un om rural așa cum ni-l reprezentăm noi. Și l-am face tributar în mod absolut discursurilor noastre. Omul rural ar fi, în această situație, un eveniment discursiv, o sinteză narativă sau un efect retoric.

Pe de altă parte, cum putem pune în discuție situația ca atare a omului rural? Ne sunt suficiente cunoașterile sociologice și antropologice pentru a da un sens cât mai coerent omului rural? Sunt suficiente interviurile, chestionarele, anchetele, datele structurate sau pentru a ne apropia cât mai mult de ceea ce am numi un om rural real?

Cele două poziții par să se excludă atât prin obiectivele lor epistemologice, cât și prin metodologiile pe care le angajează. Dar această opoziție nu apare decât pentru că, la limită, aceste două tipuri de abordări se și completează reciproc.

Cu riscul de a sacrifica o anumită rigoare științifică în folosul unei înțelegeri mai largi, cu caracter speculativ, cele două maniere de angajare epistemologică ar putea fi puse împreună, cel puțin în ceea ce privește spiritul lor.

Avantajul unei astfel de abordări este acela că plecăm de la ideea că discursurile reflectă și totodată angajează fapte de viață. Modul în care vorbim și, mai ales, ceea ce vorbim provin amândouă dintr-o stare de fapt și determină totodată o altă stare de fapt.

La urma urmei, acest model este doar unul simplist, pentru că, de fiecare dată, este vorba despre cu mult mai multe stări de fapt, aflate în diferite tipuri de interacțiune.

Omul rural românesc
Lumi rurale românești

Omul rural românesc asumat de discursul acestui proiect este în primul rând un decupaj metodologic. O încercare de machetare și simulare a unui om rural aşa cum reiese el mai ales din reprezentările care circulă în spaţiul public al discursurilor din România. Câteodată unidimensional, altădată bidimensional sau chiar tridimensional, este acel om pe care, strict vorbind, mi-l reprezint ca făcând parte dintr-un spaţiu mental românesc. Dar figura sa trimite şi la o referinţă concretă. La omul rural dintr-un sat din Ardeal, Dobrogea, sau din Moldova, din Tulcea, din Bărăgan, din Oltenia, din Maramureş, din Făgăraş, de la marginea Sucevei, din Gorj, Teleorman sau din preajma Timişoarei.

În cel mai pragmatic sens posibil, este vorba despre modul în care percepem și înțelegem omul mediilor rurale din România. Și, aici, tocmai în sensul acestei abordări, lucrurile se complică destul de mult. Atât din punct de vedere statistic, dar și din punct de vedere ideologic. Pentru că, oricare ar fi precauțiile, reprezentarea sa ca om românesc poate produce şi efecte ideologice nefaste. Efecte pe care nu le am în vedere și pe care nici măcar nu mi le doresc, dar nu am cum să nu le am în atenție.

Tocmai de aceea am ezitat destul de mult să introduc în acest volum un astfel de capitol care să vorbească despre o abordare a omului rural în datele sale românești. Orice înțelegere exclusiv etnică sau exclusiv contextuală a ideii de națiune, de popor și, prin extensie, de românism este, astăzi, expusă unor riscuri. Faptul de a vorbi despre un om rural românesc poate deveni un catalizator pentru ideologii, discursuri sau valori care pot deveni incontrolabile și chiar ofensatoare din punctul de vedere al unei înțelegeri oneste. Avem o istorie a reprezentărilor care nu

se înțeleg foarte bine cu ideile care trimit la ceea ce înțelegem noi prin faptul de a fi român sau românesc.

Pe de altă parte, este clar că, în datele noastre actuale, cel puțin în spațiul public, nu vom fi niciodată de acord până la capăt pe marginea unor astfel de subiecte. Pentru că orice discurs despre omul rural românesc poate deveni și un act de putere. O puterea a unei cunoașteri care poate impune la nivel ideologic și poate distribui la nivel axiologic o serie de narațiuni exaltate.

În lumea contemporană, poate mai mult ca oricând, ne afectează poziția angajării noastre ideologice, fie ea științifică sau pseudoștiințifică. Pe de altă parte, cred că orice exercițiu speculativ trebuie să dea seamă şi de efectele publice pe care le poate produce. Nu în sensul că ar trebui să avem rețineri determinate de așa zisa corectitudine politică, ci în sensul că ar trebui să fim foarte atenți cum ne așezăm în aceste probleme care produc destul de multă emoție în istoria şi actualitatea noastră. În relația secularizată cu alteritatea, gândirea speculativă ar trebui să își ia această precauție, în baza căreia ceea ce gândesc ar trebui să producă un câştig nu doar pentru mine, ci și pentru celălalt. Idealul speculativ trebuie să fie unul al consensului.

Dar poate că tocmai această situație ambiguă ar trebui să mă oblige la un efort critic preliminar. Pentru că un refuz de angajare în înțelegerea acestor riscuri ar putea duce la redistribuirea în text a chiar riscurilor pe care aş refuza să le pun în discuție. În acest sens, subiectul trebuie deschis, dar analizat cu maximă precauție.

Tocmai de aceea cred că îmi este cel mai simplu să plec de la o întrebare care poate părea ironică, dar căreia nu doresc să-i accept această retorică. Astfel, în modul cel mai simplu, voi întreba mai întâi: al cui este acest om rural românesc?

1. Omul rural și ideea de națiune

Așadar, al cui este omul rural românesc? Care este orizontul de reprezentare în dreptul căreia îl putem situa? Care este imaginarul de la care îl putem revendica?

Este el omul unei singure etnii? Este subiectul exclusiv al cetățeniei române? Este el un om național sau al culturii naționale? Este el subiectul sau obiectul națiunii în dimensiunea sa rurală? Reprezintă el suma tuturor profilurilor sociale, politice și culturale din diferitele lumi rurale românești? Sau este, mai curând, un produs ideologic într-un discurs cultural necesar practicilor și proiecțiilor identitare de la nivelul unor comunități care se consideră ca fiind românești ca atare?

Toate aceste întrebări comportă orizonturi de discurs, registre simbolice și chiar ideologice total diferite. Unele țin mai curând de abordări structurale, altele par a fi mai curând socio-culturale, economice sau chiar politice. Se regăsesc aici chiar și opțiuni de descriere cu tentă funcționalistă sau chiar teleologică.

În plus, ele pot fi puse în joc în același timp și pot primi concomitent răspunsuri care să nu se excludă neapărat. Poate, în această situație, mai onest este tocmai un răspuns multiplu, plurivoc, prin care să se dea seama tuturor coordonatelor acestei chestiuni.

Cu toate acestea, chiar dată fiind această diversitate și această complexitate, cred că se poate dezvolta un fir narativ care ar putea da seamă atât de bunele semnificații, cât și de riscurile pe care le comportă fiecare poziție în parte.

Pe linia acestui obiectiv, pentru a simplifica lucrurile până într-acolo încât să ne constituim oportunitățile unei înțelegeri oneste, m-aș opri mai întâi la un mod posibil de a înțelege ideea de națiune. Pentru că

tocmai în zona ideii de națiune apar cele mai multe provocări atunci când vorbim despre români, sau despre omul rural românesc. Nu îmi propun o abordare epistemologică, prin care, în orizontul unei bune definiții a națiunii, să trasez limitele unui răspuns acceptabil pentru valorile omului contemporan. Dimpotrivă, mă interesează mai curând cum poate funcționa în zona interpretării și înțelegerii acest set de semnificații multiple, semnificații care produc din plin atât oportunități, cât și riscuri.

Astfel, atunci când vorbim despre omul românesc, sunt aduse în discuție cel puțin două dimensiuni: ideea de națiune și raportarea noastră la această idee, raportare care reprezintă fundamentele ideii de patriotism. Am vorbit, în preambulul acestui capitol, despre riscurile pe care le presupun discursurile despre românesc și națiunea română. Aș amâna puțin discuția cu privire la ceea ce este (sau poate fi) românesc și aș continua cu o minimă analiză a ideii de națiune și a unor posibile moduri în care ne putem raporta la această idee, pornind de la ceea ce numim noi astăzi patriotism.

În ceea ce privește ideea de națiune, cred că un bun punct de pornire, în sensul unei abordări actuale a acestei probleme, îl constituie tocmai o idee veche în lumea noastră europeană. Și anume cea exprimată de Ernest Renan într-o conferință susținută la Sorbona în anul 1882 (Renan, 1992). În această conferință, într-un moment în care iluminismul ajunsese la maturitatea sa deplină și începuse să prezinte din ce în ce mai mult interes, atât pentru marele public, cât și pentru mediile intelectuale, constituind cadrele simbolice ale modernismului european, Renan vorbește despre conceptul de națiune și înțelege națiunea mai ales ca expresie a unui plebiscit zilnic încheiat, acceptat și pus în funcțiune între concetățenii săi.

Trebuie precizat faptul că Ernest Renan alege acest mod de exprimare a națiunii tocmai în contranotă cu definirea acesteia pe baze etnice sau exclusiv istorice.

Pe de altă parte, plebiscitul zilnic reprezintă un concept destul de ambiguu și aspru criticat, mai ales în baza unor lecturi care, nu de puține ori, s-au dovedit a fi greșite sau falsificate. Cu toate acestea, Ernest Renan ne-ar putea fi util aici cu ideea acestei națiuni civice a plebiscitului permanent tocmai pentru că, prin intermediul ei, sesizează anumite chestiuni sensibile și le sesizează în momentul istoric de vârf al consolidării ideii de națiune

în Europa.

În același timp, nu putem să nu observăm că Ernest Renan alege o abordare pragmatică, politică, civică și lipsită de orice sensibilitate etnică sau naționalistă. În loc să facă un pact cu ideea unui naționalism foarte apreciat în epocă, preferă să urmărească modul de funcționare al unei națiuni, nu proiecția ideologic identitară a unei comunități.

Tocmai datorită considerentelor subliniate mai sus, această abordare pragmatică a ideii de națiune îmi este utilă în acest proiect mai ales pe linia a două exerciții de liberă interpretare.

Mai întâi, ca exercițiu al unei prime interpretări libere, cred că tocmai acest plebiscit zilnic (pentru că reprezintă efectul unei consensualități) poate fi înțeles și ca expresie a unui spațiu social, cultural, economic și politic consensual (un spațiu societal consensual, am putea spune, pentru a acoperi toate dimensiunile unui sistem social dat). În acest sens, Ernest Renan chiar spune în conferința sa că națiunea ar fi determinată de dimensiunea sa civică, dată de acest spațiu societal consensual.

Acesta ar fi un prim efect de interpretare. Plebiscitul zilnic reprezintă structura și funcția consensuală a unei națiuni înțelese în sens civic. Pe termen mediu și lung nicio națiune nu poate funcționa decât în ordinea consensualității.*

Un al doilea efect de interpretare îmi poate fi dat tocmai de ideea pe care o critică Ernest Renan, atunci când vorbește despre plebiscitul zilnic. Astfel, atunci când înțelege națiunea ca efect al acestui plebiscit zilnic, Ernest Renan se opune reprezentării acesteia ca națiune etnică, sau ca națiunea înțeleasă pe criterii etnice și istorice. Prin discursul conferinței sale, ne avertizează că o națiune nu reprezintă istoria unei etnii. Altfel spus, el se plasează, din punct de vedere interpretativ la o distanță totală față de înțelegerea națiunii pe criterii etnice sau istorice. Dar tocmai datorită acestei distanțări interpretative, dincolo de o critică a ideii de națiune ca

---

* O foarte interesantă analiză a conferinței lui Renan, axată pe diferența dintre națiunea civică și națiunea etnică, orientată, în schimb pe ideile lui Renan cu privire la necesitatea asumării unei memorii comune, o putem întâlni în primul capitol al volumului *Apologia pârleazului*, al lui Vintilă Mihăilescu.

fiind înțeleasă pe criterii etnice, dincolo chiar și de soluția acestui plebiscit zilnic, Ernest Renan trasează, de fapt, spațiul de posibilitate în înțelegerea și reprezentarea ideii de națiune. Astfel, în cel mai larg sens cu putință, modul nostru de înțelegere și reprezentare a națiunii este determinat de aceste două dimensiuni: consensualitatea societală şi comuniunea etnică. Acestea două, mai ales, sunt modurile de constituire a reprezentării noastre cu privire la tot ceea ce ţine de naţiune, naţionalism, patriotism, populație și chiar popor.

Dar tocmai pentru că sunt constitutive, uneori punem aceste dimensiuni fie într-o opoziţie absolută, fie într-o suprapunere totală. Și abuzăm, astfel, de sensul lor, punând la baza ideii de națiune valori predeterminate şi nu câştigate printr-un efort critic și responsabil de înțelegere. Iar, atunci când punem în opoziţie sau suprapunere extremă termenii acestei distincţii dintre națiunea civică și națiunea etnică, suscităm chestiuni exaltate, care ne pun pe poziţia de imposibilitate de a rezolva problemele noastre contemporane legate de etnocentrism, dezvoltare locală, naționalism, patriotism, identitate națională, diversitate, multiculturalism, comunicare interetnică, globalism, și așa mai departe. Pentru că ideea de etnie nu trebuie nici separată de și nici suprapusă pe ideea de națiune civică. Dimpotrivă, ea trebuie rezolvată în interiorul ideii de națiune civică consensuală. Ea este unul dintre subiectele chestiunii cu privire la națiunea civică consensuală. Pentru că plebiscitul zilnic nu are loc doar la nivel interpersonal, ci și la nivelul relațiilor interetnice.

În acest sens, așa cum am spus deja, critica pe care o face Ernest Renan ideii de naţiune legitimată etnic (şi, implicit, istoric), dincolo de efectele sale de inteligibilitate, deschide, prin aceste două dimensiuni, nu doar o opoziţie, ci şi un spaţiu de joc al reprezentărilor posibile. Deși nu cred că era în intenţia sa teoretică, consider că Ernest Renan desenează, totuși, cel mai important spaţiu de joc al înţelegerii şi reprezentării ideii de naţiune, iar acesta este delimitat de aceste două coordonate: civilitatea consensuală și comuniunea sau intercomuniunea etnică. În acest spațiu de joc se constituie, astăzi, multe dintre gândurile şi reprezentările noastre atunci când vine vorba despre națiune, patriotism, conviețuire etnică, identitate românească.

Ca urmare a acestor două exerciții de liberă interpretare, cred că

ideea lui Ernest Renan ne-ar servi foarte bine acum nu în termenii unor opoziții sau identități absolute. Dimpotrivă, efectele sale conceptuale le văd mai degrabă într-un sens operațional, chiar strategic, aș putea spune. Ele deschid, într-un mod fericit, un spațiu de joc al gândirii. Un teritoriu interpretativ în care putem avea în vedere dimensiunea civică și dimensiunea etnică în tocmai amestecurile pe care le pot produce la nivelul reprezentărilor. Astfel, reprezentările civice și cele etnice cu privire la ideea de națiune își dau limite tocmai prin fapul că se amestecă și funcționează împreună în spațiul public și tocmai de aceea ele ar trebui deconstruite, analizate și reformulate împreună, nu printr-o separare sau suprapunere totală. Știm cu toții că o națiune înțeleasă doar pe criterii etnice produce efecte devastatoare. Dar o națiune înțeleasă doar pe linia ideii de națiune civică și care nu rezolvă pozitiv problema etnicității și interetnicității riscă să devină o contraideologie cu aceleași efecte ideologice nefaste.

Acesta este primul lucru pe care l-aș reține și l-aș păstra în analiza mea critică a lumilor rurale românești. Când vorbesc despre națiunea română, mă refer la plebiscitul zilnic al cetățenilor români, dar și la plebiscitul zilnic ale diferitelor etnii care locuiesc pe teritoriul României și o fac fără intenția de a exclude identitatea etnică prin reducerea acesteia la o identitate etnică românească.

Pentru că, de exemplu, lumile românești nu pot exista decât în această vecinătate pe care o avem cu alte comunități (cărora, uneori, le facem o nedreptate și le considerăm marginale) și nu pot fi exprimate în adevăratul lor sens decât în continua colaborare civică și etnică cu acestea. Orice vecinătate (mai mult sau mai puțin îndepărtată) constituie capitalul de alteritate al lumilor românești și contribuie în mod decisiv la constituirea unei identități și chiar la asumarea unei identități. Tocmai de aceea am insistat pe faptul că opoziția deschisă de ideile lui Ernest Renan, cel puțin în termeni operaționali, nu este o opoziție, ci un spațiu de joc chiar și atunci când ne raportăm la lumile rurale românești. Cel puțin în înțelegerea actuală a termenilor pe care Ernest Renan îi pune în discuție în urmă cu aproape un secol și jumătate.

În urma acestui exercițiu speculativ de înțelegere a ideii de națiune îmi dau seama că, pornind de la poziționarea lui Ernest Renan, îmi folosește mai curând gapul pe care îl precizează acesta în înțelegerea

ideii de națiune, gap care poate funcționa ca un orizont de discurs în care tocmai această idee de națiune ar trebui supusă mereu unui exercițiu critic al înțelegerii relației dintre consensualitatea civică și comuniunea etnică și interetnică.

Pe de altă parte, dacă ar fi să rezum, cum poate fi înțeles acest orizont de discurs, înțeles și ca un spațiu de joc?

După cum deja am sugerat, cred că regula cea mai importantă în reprezentarea unei națiuni este aceea că dimensiunea etnică (variată și stratificată) nu poate funcționa decât în termenii consensualității civice. Anumite diferențe etnice pot fi constitutive din punct de vedere identitar la nivelul unui individ sau al unui grup, dar nu pot avea o bună funcționare decât într-un sistem civic consensual.* Pentru că elementele etnice (date de limbă, cultură, tradiție, locuire, patrimoniu sau pur și simplu de asumarea unei identități) nu sunt niciodată pure. Oricât ne-am dori, ele nu sunt niciodată necontaminate. Dimpotrivă, ele sunt efectele unui îndelung proces de inter-conviețuire. Amestecurile, contaminările, asimilările, împrumuturile, diferențierile, delimitările, suprapunerile, opozițiile, negocierile și colaborările fac parte mereu dintr-o genealogie a dimensiunilor etnice ale unui individ sau ale unei comunități.

Așadar, pentru buna funcționare a unei națiuni, dimensiunile etnice ale culturilor sale trebuie înțelese mai ales ca noduri ale unei rețele de conviețuire și consensualitate, chiar dacă, în istoria noastră comună, nu s-a întâmplat de fiecare dată așa. Ceea ce Ernest Renan înțelege ca opoziție tare (între civic și etnic) prefer să înțeleg ca opoziție slabă și ca spațiu de joc al înțelegerii tuturor interconexiunilor care există și sunt date de plebiscitul nostru consensual zilnic (interpersonal și interetnic) și de valorile identitare la care ne raportăm.

Acest mediu consensual al diferențierii slabe a națiunii civice și a comunităților etnice poate scoate problema naționalismului din așa zisul

---

* În acest context, ideea de consensualitate trimite exact la terminologia sa. Pentru că o consensualitate reprezintă împărtășirea unui sens, punerea în comun a unui sens care să funcționeze pentru toate părțile implicate în această relație de consensualitate.

risc al basculării sale ideologice. Pentru că, pe de altă parte, faptul de a vorbi în moduri diferite despre o anumită chestiune constituie, în fond, chiar posibilitatea noastră de a lua o distanță critică față de lucrurile aruncate în joc.

Instrumentul hermeneutic al diferenţierii poziţiilor de interpretare poate deveni, astfel, un instrument critic de constituire a unui sens transversal față de toate aceste diferenţieri. Cu sesizarea, în permanență, a unor multiple sensuri, nuanțe și semnificații, care se produc în anumite contexte sau sunt influențate de instrumentele folosite. Și cred că, până la urmă, tocmai acest sens transversal merită reținut ca referință în vederea complinirii unui ideal comun de comuniune și consensualitate. Iar el este dat de faptul că, pe de o parte, națiunea etnică trebuie înțeleasă acum în delimitările produse de ideea de națiune civică şi, pe de altă parte, ideea de națiune civică trebuie să considere în permanență din punct de vedere critic dosarul etnic al consensualităţii civice. Iar această idee de națiune civică reprezintă chiar orizontul discursiv pentru asumarea și exprimarea unui patriotism care să nu lezeze alteritățile noastre, ci, dimpotrivă, să contribuie la dezvoltarea acestui câmp consensual de acțiune socială la nivelul lumilor rurale românești.

Altfel riscăm să transformăm ideea de națiune civică într-un alt patriotism găunos, de data aceasta umanist și universal, care vine cu aceleaşi defavoruri față de dimensiunea etnică și interetnică a unui individ sau a unei comunități.

Pe de altă parte, în tot acest exercițiu speculativ, nu pot să ignor faptul că este vorba despre o înțelegere internă a ideii de națiune. Pentru că o astfel de abordare nu ţine cont, în mod direct, de contextul relațiilor internaționale sau interregionale. M-am raportat, altfel spus, la o înțelegere a ideii de națiune în contextul global al națiunilor. Este vorba, totodată, și despre o abordare incompletă, lipsită de nuanţări și puneri în discuție a unor aspecte marginale. În același timp, este o abordare ideală pentru că realitățile și discursurile din teren tind să ne contrazică nu de puține ori. Ea nu scapă nici de riscul acelui sofism al lui *wishful thinking*, prin care ceea ce îmi doresc îmi dă iluzia unei certitudini. Se pare că, prin această abordare, m-am expus la foarte multe riscuri epistemologice și chiar hermeneutice.

Dar nu pot să nu remarc faptul că tot aici se poate constitui baza unei înțelegeri locale și globale în același timp. Locale, pentru că are în vedere filonul etnologic al comunităților aflate în relații societale consensuale. Globale, pentru că înțelegerea dimensiunii civice provoacă mereu dimensiunea etnică să se reconsidere în orizontul unui sistem social și economic global al consensualității. Chiar dacă dimensiunea politică și chiar naționalistă ne mențin într-un peisaj internațional extrem de fracturat, la nivel socio-economic există un sistem social global care ne obligă să negociem, să participăm și să conviețuim.

În continuare, în această discuție despre reprezentarea ideii de națiune, nu pot să ignor și un efect indirect al exercițiului meu interpretativ. În acest sens, nu pot să nu sesizez că lumile rurale românești încep să se constituie în exercițiul meu speculativ ca sisteme, cu tot ceea ce implică ideea de sistem: evenimente, elemente, modele, structuri, funcții, interconexiuni și așa mai departe. Varietatea orizontală și verticală a lumilor și contextelor rurale trimite la modele complexe de funcționare și structurare, care nu pot fi analizate și înțelese decât ca sisteme sociale rurale.

Astfel încât, cel puțin deocamdată, cred că pot reține ca idee de lucru și acest aspect sistemic pe care îl au lumile omului rural românesc. În fapt, se dezvăluie aici unul dintre primele motivele pentru care vom vorbi într-un alt capitol despre o abordare sistemică a omului rural românesc și a lumilor sale rurale contemporane.

2. Contexte rurale ale ideii de națiune

Un alt efect interesant al ideii de națiune înțeleasă ca o consensualitate civică ține de chiar obiectivele societale ale acestei consensualități (economice, sociale, culturale, politice, strategice) și de înțelegerea acestei consensualități tocmai prin prisma relației urban-rural. Pentru că un plebiscit zilnic înțeles ca bază a consensualității națiunii civice ține și de această relație societală între lumile urbane și lumile urbane.

Pe linia acestei abordări, ideea de națiune presupune și o semnificație structurală a relației dintre mediul rural și mediul urban: națiunea poate fi privită și ca un proiect de coagulare a lumilor rurale în jurul centrelor urbane. Genealogic vorbind, cam acesta a fost modelul de constituire și structurare internă a națiunilor: orașe state au devenit centre de putere din ce în ce mai influente la nivelul unui teritoriu mai larg și au pus, astfel, bazele constituirii națiunilor așa cum le cunoaștem în momentul de față. Bineînțeles, fenomenele sunt mult mai complexe decât le poate transmite un astfel de model. Dar evoluția istorică a concentrării lumilor rurale în jurul centrelor urbane a fost una reală și a contribuit în mod determinant la constituirea unor societăți în care ideea de națiune nu poate funcționa decât în contextul acesta al relației urban-rural. Astfel, putem observa și efectele inverse ale acestui tip de organizare economică, socială și politică: națiunea impune un anumit tip de colaborare între lumile rurale și lumile urbane. Mai mult decât atât, pentru a putea funcționa, națiunea are nevoie de acest tip de relaționare dintre urban și rural, relație în care fiecare dintre medii primește structurii și finalități clar determinate, pentru buna funcționare a națiunii în ansamblul ei.

Dar dincolo de relațiile sociale, economice și politice între mediul urban și mediul rural, în coeziunea identitară a unei națiuni, un liant important este acela ideologic. Patriotismul, înțeles ca ideologie identitară a unei națiuni, constituie modul de raportare la această națiune atât pentru omul urban, cât și pentru omul rural. Și aici apare o serie de noi provocări.* Pentru că, în numele patriotismului, nu de puține ori, se promovează discursuri care scot ideea de națiune din înțelegerea sa consensuală.

Dacă este să simplific, văd două modele principale de patriotism. În primul rând, putem identifica ușor un așa zis patriotism al unei permanente stări de urgență. Un patriotism care se exprimă ca o ideologie a unei stări de asediu. El se manifestă mai ales la nivel discursiv, are ca temă identificarea dușmanilor națiunii și excluderea acestora, are un caracter profund simbolic, este foarte zgomotos și stereotipic, este conectat

---

* Patriotismul reprezintă, de fapt, cea mai înaltă provocare ideologică a ideii de națiune.

în permanență la teoriile conspirației, consideră românismul ca valoare supremă și identică valorilor religioase, susţine naraţiunile inaugurale ale naţiunii, promovează o istorie curată a naţiunii, susţine o axiologie absolută a națiunii și consideră tradiția reperul fundamental pentru existența unui popor.

În al doilea rând, nu îmi este greu să identific un patriotism pe care l-aș numi rațional. Pentru că îmi vine greu să-i găsesc alt nume și pentru că opusul său, patriotismul stării de asediu, mi se pare profund irațional. Patriotismul rațional mi se pare a fi atributul cetățeanului corect, bine intenționat și activ din punct de vedere civic în comunitatea și națiunea din care face parte. Este un patriotism bazat tocmai pe înțelegerea valorilor consensualității atunci când vine vorba despre ideea de națiune civică.

Bineînțeles că lucrurile sunt simplificate la maximum. În legătură cu patriotismul există o întreagă literatură de specialitate și, cu toate acestea, este vorba, în continuare despre un subiect sensibil. Nu este obiectivul nostru să clarificăm epistemologic, axiologic sau politic ideea de patriotism. Țin doar să precizez că orice discuție despre națiune și patriotism presupune anumite riscuri ideologice.

În acest context, o foarte bună idee cu privire la un bun tip de patriotism (un patriotism mai curând rațional) o găsesc în anchetele sociologice ale lui Mirel Bănică, din cartea sa, *Bafta, Devla și Haramul. Studii despre cultura și religia romilor*. În discuțiile sale cu gitanul George, la pelerinajul romilor de la Saintes-Maries-de-la-Mer (Franța), Mirel Bănică primește un răspuns surprinzător de inteligent și, totodată, pasional. Relatarea cu privire la ideea de patriotism a gitanului George este următoarea:

> *El aparţine unei mari „naţiuni europene”, cea a romilor. Apoi este francez - paşaportul său dovedeşte acest lucru. Dar se simte cel mai mult român, „inima mea a rămas în România”.*

Această epopee a identității etnice, naționale, personale și a patriotismului identitar mă face să cred că putem gândi ideea de patriotism și ideea de identitate mai ales prin această figură a spiralei, sugerată de gitanul George. Cred că toate aceste forțe centrifuge, tendințe centripete,

suprapuneri, intersectări și atingeri specifice unei spirale oferă cea mai bună imagine pentru a pune în discuție subiectele acestea atât de sensibile și deja contaminate ale identității și patriotismului.

Atât timp cât preferăm un patriotism găunos, confiscat de idee de axis mundis, de un discurs centralizator, care se bazează pe un pilon central, pe o referință statică, dată de o narațiune inaugurală, atât ideea de națiune, cât și cea de patriotism vor avea de suferit. Cred mai curând într-un patriotism exprimat și resimțit în spirală, atent la limitele și contextele pe care le pune în joc, și care duce la o mai bună expresie a relației dintre propria mea identitate și propriul meu patriotism, în orizontul unei națiuni civice, care funcționează pe baze consensuale în interacțiunea dintre cetățenii și comunitățile sale.

Tocmai de aceea cred că este important să aducem în discuție cel puțin câteva aspecte care țin efectiv de specificul lumilor rurale. Pe de altă parte, dacă este să punem în context toate aceste analize, trebuie amintit faptul că societățile rurale înțeleg națiunea mai ales pe criterii etnice, în baza unei abordări locale și comunitare. Este vorba despre criterii etnologice, etnografice și istorice, mai bine spus. În comparație cu apartenența la un grup etnic, religios sau chiar social, dimensiunea națională societală consensuală este mai slab distribuită la nivelul ideilor, narațiunilor și reprezentărilor din mediul rural, acolo unde valorile tradiționale și sentimentul apartenenței prevalează uneori valorilor consensualității interpersonale și interetnice. Acest fenomen este destul de ușor de observat și, în plus, este și bine întreținut în discursul public din punct de vedere ideologic.

Care sunt justificările posibile ale acestui fenomen? Aș putea spune că un astfel de fenomen al raportării rurale la ideea de națiune etnică se petrece din măcar următoarele motive.

Primul motiv poate ține de faptul că memoria rurală colectivă este, din punct de vedere afectiv, mai lungă și mai rezilientă decât memoria omului urban. Omul rural își ține mult mai aproape memoria afectivă, tradiția și istoria comunitară. Poveștile trecutului circulă mai repede în familia și comunitatea sa, chiar dacă transmit fapte și informații mai mult sau mai puțin verificabile.

Și, pe linia acestei memorii afective lungi, anumite evenimente

excepționale din viața familiei și a comunității rurale tind să producă modele etice statice (stereotipice) de înțelegere și raportare la alteritate. În baza acestor evenimente excepționale, mai ales pentru că ele sunt receptate, interpretate și memorate emoțional, se creează anumite tipare etnologice și etnografice în reprezentarea celuilalt (înțeles ca individ sau comunitate). Imaginea celuilalt, mai ales atunci când diferențele sunt semnificative (de exemplu, atunci când celălalt vorbește altă limbă, are o altă etnie, o altă rasă sau ține de o altă confesiune religioasă), tinde să fie stereotipizată. Astfel, trăsăturile psihice, fizice sau comportamentale nu mai sunt reprezentate la scara individului și la nivelul unei comunicări interpersonale, ci la nivelul unui tip de individ, la nivelul unui individ stereotipizat de datele etnografice ale comunității etnice din care face parte. Astfel, uneori, omul rural interacționează cu celălalt printr-un terț simbolic, constituit de seturi stereotipe de reprezentări simbolice cu privire la limbă, istorie, locuire, obiceiuri, clase sociale, origine, etnie, confesiuni religioase.

Acest fenomen are un dublu efect. Pe de o parte, impune un prag în relațiile de colaborare și comunicare. Se trasează o anumită limită, care uneori este folosită în mod inteligent, spre folosul tuturor, dar alteori este folosită în mod conflictual și poate duce la conflicte în comunitatea rurală. Și aici intervine din nou relația dintre relațiile consensuale bazate pe înțelegerea civică și cea etnică a națiunii și comunității. Atât timp cât discursurile pun în joc o înțelegere consensuală între cele două dimensiuni (civică și etnică) șansele unui sistem social rural funcțional sunt mult mai ridicate decât atunci când cele două dimensiuni sunt puse în opoziție sau identificate până la suprapunere.

Un alt motiv al faptului că omul rural înțelege ideea de națiune și comunitate mai ales în termeni etnici ține de raportarea intimă a omului rural la lumile sale. Este vorba despre ideea de autoidentitate, sau, altfel spus, despre o identitate percepută și asumată într-un discurs prin care un individ sau o comunitate respinge (într-o măsură mai mare sau mai mică) datele pe care le consideră străine în procesul de formulare a propriei sale identități și își formulează propria identitate mai ales în datele de care dispune pe linia propriei reprezentări sau pe linia propriei comunități.

În aceste contexte identitare, se naște un fel de cunoaștere socio-

politică locală, bazată pe decizii epistemice și morale luate la nivel familial și familiar, bazată, în același timp, pe un transfer de cunoaștere și de bune practici dinspre instituțiile religioase sau dinspre capitalul de cunoaștere local (tradiție, patrimoniu, exemple de reușită sau eșec din trecut și așa mai departe). Am putea spune în termenii de astăzi că o familie sau o comunitate rurală este de multe ori închisă în bula ei de înțelegere și comunicare.

Astfel, pe linia propriei identități, ideea de microcosmos rural nu este una nouă. Dar această reprezentare, dincolo de intimitatea pe care o subliniază în relația dintre omul rural și lumea sa, trimite totodată și la imaginea unui om rural îngrămădit în lumea, geografia, biografia și genealogia sa. O lume clar delimitată de granițe, spații de interconectare, infrastructuri și chiar rituri de trecere îl modelează chiar și atunci când acesta din mediul rural și pășește în geografia urbană sau națională. În această lume, de exemplu, el se simte foarte atașat de familia sa extinsă, și de comunitatea din care face parte.

Astfel familia și comunitatea devin spațiile sale intime de producție și consum simbolic. Constituirea identității, obținerea recunoașterii, asumarea anumitor statusuri sociale au loc prin producția, întreținerea și împărtășirea unor valori comune la nivelul familiei, dar și la nivelul comunității din care face parte. Pe de altă parte producția și consumul simbolic au cel puțin două funcții: o funcție de integrare și una de asigurare a recunoașterii comunitare (sau sociale). În acest sens, integrarea și recunoașterea socială devin catalizatoare pentru un sentiment de apartenență la familie și comunitate, mult mai vizibil decât în cazul omului urban.

Nu în ultimul rând, în legătură cu accentele etnice ale înțelegerii ideii de națiune și comunitate, am putea vorbi și despre un motiv care ține de relația omului rural cu autoritatea. Fie că este vorba despre o autoritate locală sau centrală, omul rural, spre deosebire de omul urban, a avut mereu o abordare evazivă și chiar creativă în relația cu puterea și guvernanța. Istoria comunistă (pe care omul rural din România resimțit-o din plin) l-a obligat să găsească soluții la limita legii sau chiar ilegale într-un sistem pe care l-a resimțit din plin ca fiind opresiv. Prin aceste soluții la limita legii a încercat să-și complinească atât lipsurile și neîmplinirile, cât și frustrările

provocate de autoritățile unui sistem care l-a împins la marginea societății. Iar acest stil de raportare la autoritate s-a transmis în familia rurală chiar și până la a treia sau a patra generație. Neîncrederea în autoritate este o condiție existențială prin excelență rurală, pentru că, în lumea urbană, nu de puține ori, această neîncredere fie dispare într-un conformism social tăcut, fie se diluează într-un pesimism existențialist, exprimat mai ales de atitudini de genul „asta e, nu am ce face”. În acest context, omul rural este un personaj care întreține o relație cu autoritatea, bazată pe o înțelegere locală sau chiar personală. Normele și regulile guvernanței sunt mereu reinterpretate în spiritul și avantajul locului.

Aceasta nu înseamnă că omul rural nu este un fatalist. Dimpotrivă. Dar fatalismul este unul mai curând religios. Nu de puține ori, putem întâlni în lumile rurale atitudini de genul: „după cum o vrea bunul Dumnezeu”.

Pornind de la aceste date, se remarcă faptul că, în lumea rurală are loc un contact permanent între indivizi cu identități consolidate, cu grad ridicat de apartenență la familie și comunitate și care comunică în virtutea unui terț stereotipic, pe baza producției și consumului simbolic al valorilor intrafamiliale și intracomunitare. Tocmai de aceea, în lumea rurală, au existat și vor exista mereu poziții de forță, praguri, limite, dar și acțiuni continue de negociere sau mediere, în vederea echilibrării sistemului social în care se plasează toate comunitățile unei lumi rurale. Pentru că sistemul social nu poate funcționa decât atât timp cât subiecții și grupurile acestuia întrețin o relativă stare de echilibru dinamic a sistemului. Chiar și în cazurile în care există o stare de nemulțumire continuă între indivizi, grupuri sau comunități, de cele mai multe ori prevalează un interes, un obiectiv sau un proiect comun pentru menținerea sistemului social într-o stare de funcționare.

Astfel, în lumile rurale, chiar dacă am putea vorbi despre o înțelegere a națiunii și a patriotismului cu un accent puternic pe ideea de etnicitate, putem sesiza și sensul consensual al acestor idei, dictate de necesitatea de menținere a sistemului social într-o stare relativă de echilibru dinamic. Astfel, chiar dacă avem de a face cu valori, instrumente și vectori cu caracter cultural în relațiile de autoreglare a sistemului (tradiție, limbă, istorie, etnie, religie), cred mai curând că toate aceste fenomene de autoreglare au un caracter psiho-social.

Socialitatea sistemului reprezintă fundamentul mecanismelor de reglare a sistemului social rural, indiferent dacă tot ceea ce ține de organizarea socială este perceput și exprimat în idiomuri și discursuri cu profund caracter cultural identitar. Pe de altă parte, trebuie reținut și acest aspect extrem de important: omul rural își traduce condiția socială mai ales printr-o condiție culturală asumată și exprimată public într-un mod identitar. Astfel, sistemul social rural poate fi înțeles și ca un sistem cultural (sau cel puțin socio-cultural) rural.

Și, pentru a împinge interpretarea până la capăt, aș putea spune că lumea rurală românească este dimensiunea socio-culturală a sistemului social rural românesc, dar ea trebuie exprimată și înțeleasă în termenii unui sistem social funcționabil, adică aflat într-o stare permanentă de echilibru dinamic, dat doar de înțelegerea unei comunități sau a unei națiuni doar în termenii consensualității. Altfel nu putem vorbi decât despre sisteme sociale disparate și aflate mereu în conflict, și care nu pot constitui un sistem social rural românesc funcțional.

3. Dimensiuni ale ideii de om rural românesc

Pentru a extinde puțin discuția, am putea vorbi și despre anumite dimensiuni pe care le are expresia omul rural românesc. Altfel spus, dincolo de analiza ideilor de națiune, comunitate, patriotism și identitate, a vorbi despre ceva ca fiind românesc poate presupune și alte dimensiuni ideologice sau simbolice.

Așadar, atunci când vorbesc despre un om rural românesc, nu pot să nu mă întreb care sunt aspectele pe care le pot avea în vedere astfel încât faptul de a fi românesc al acestui om rural să facă parte din identitatea sa, dar să nu devină o pârghie ideologică în discursurile care nu susțin valori consensuale? Altfel spus, ce înseamnă faptul de a fi românesc în limitele unei înțelegeri pe care vreau să mi-a asum ca fiind relevantă, pertinentă, dar, în același timp, și corectă în termenii consensualității?

În primul și în primul rând, trebuie să precizez faptul că nu mă vor interesa niciodată acele creuzete identitare în care atributul „românesc” se

cristalizează, printr-o reacție chimică simbolică, din amestecul ideilor unor origini excepţionale: romane, tracice, dacice, cumane, valahe şi aşa mai departe. Ele fac parte din discursurile publice și pot fi analizate oricând din punct de vedere social, psihologic, ideologic cultural sau chiar psihiatric. Dar nu le pot privi decât ca fapte sociale, nu ca soluții pentru acest demers de interpretare speculativă. Astfel, deşi sunt de acord că românitatea şi tot ceea ce considerăm a fi românesc fac parte dintr-o genealogie, dintr-o istorie pe care, dacă ne-am reprezenta-o ca pe o funcție, graficul ei ar fi preponderent ascendent, nu cred că românitatea este o stare de excepţie, la originea căreia se află un început excepţional. Dimpotrivă, starea de excepţie trebuie să fie un ideal social comun, nu o istorie emoţională revendicativă. Mai mult decât atât, nu cred că o istorie a locului în care ne aflăm poate fi confiscată ideologic de anumite grupuri sau discursuri pentru susținerea ideii unei românități milenare, binecuvântate și excepționale.

Cred că este mai util și mai onest să considerăm că purtăm semnele tuturor etapelor genealogiei noastre și că viaţa noastră culturală și socială este influențată într-o măsură mai mare sau mai mică de toţi agenţii noştri istorici. În acelaşi timp trebuie să ținem cont de faptul că românitatea noastră ține de o istorie mult mai recentă și de o cultură autoidentitară mult mai apropiată de modernitatea și contemporaneitatea noastră.

Revenind la dimensiunile ideologice și simbolice despre care îmi propun să vorbesc, aş spune că o primă dimensiune este cea a clasificării. Astfel, românesc este ceva care în alte părți poate fi, de exemplu, suedez, german, englezesc, italian, american, chinezesc sau francez. Adică românesc este ceva în primul rând prin clasificarea unei etnii, a unei naţionalităţi sau a unei cetățenii. Este ceea ce scrie în paşaport la rubrica cu privire la cetățenie, sau la rubrica etnie din sondajele demografice.

Din punct de vedere tehnic, această operațiune de clasificare este simplă şi logică. Dar, tot pe linia clasificării, lucrurile se complică atunci când trecem la nivelurile superioare. Întrucât ceea ce este românesc primeşte genuri proxime și diferenţe specifice date de geografii culturale extinse și contexte politice lărgite. Astfel, de exemplu, se spune uneori despre români că au un specific balcanic. Geografia politică ne aşază în sud-estul Europei, iar acest Sud-Est știm cu toții ce încărcătură simbolică a primit începând cu divizarea Imperiului Roman până cel puţin în secolul

al XX-lea. Ca să nu mai vorbim despre faptul că reprezentările omului din vest ne așază într-o tradiție cu specific oriental în sensul depreciativ al acestui orientalism. Apoi, dincolo de balcanismul și orientalismul nostru, suntem europeni, cel puțin prin așezarea noastră geografică și prin integrarea noastră în Uniunea Europeană. În același timp, trăim din ce în ce mai mult într-o societate globală. În așa zisul Sat Global.

Astfel, într-un context lărgit, ceea ce este românesc poate primi determinații lărgite, care de cele mai multe ori nici nu sunt simțite în mod direct de oamenii de aici în viața lor de zi cu zi. Este dificil pentru mine, ca român, să mă simt balcanic sau răsăritean în aceeași măsură în care mă simt ca făcând parte din cultura și geografia României. Pe de altă parte, uneori, sau chiar în chip definitiv, supărat pe o anumită parte a societății actuale, mă pot simți european, cetățean al Uniunii Europene, mai mult decât român. Toate aceste aspecte țin de cazul complicat al constituirii identității omului european în general. Nu este doar o problemă românească, dimpotrivă, ea pare a fi prezentă în tot spațiul nostru european. Dar, trebuie precizat în același timp, că o astfel de plurivocitate identitară este o condiție mai curând a omului urban decât a celui rural. Omul urban interacționează mai des cu toate aceste avataruri sociale și politice. În contranotă, faptul de a fi prin excelență român își găsește un spațiu propice mai ales în lumile rurale, acolo unde, cum am precizat deja, identitatea este resimțită mai curând cultural, decât politic sau social. Și este întărit de anumite raportări cognitive cum ar fi: sentimentul de posesie a proprietății (mult mai pregnant pentru omul rural), sentimentul de apartenență comunitară, sentimentul de integrare într-o confesiune religioasă, sentimentul de apartenență la o anumită istorie sau la anumite tradiții.

Și aici apare o problemă foarte importantă. La nivelul reprezentării ideea de românism, înțeleasă mai ales în dimensiunea sa culturală, este proiectată pe imaginea omului rural. Și mai ales pe imaginea țăranului român, îmbibat de autenticitate, bunătate, excepționalitate și originaritate. Ducem adesea foarte aproape idei cum ar fi acelea de patrie, patriotism, popor, țăran, țară. Dar despre acestea voi vorbi mai pe larg ceva mai încolo.

O a doua dimensiune ar fi aceea a aproprierii identitare. Înțeleg prin apropriere identitară faptul de a-mi asuma și de a-mi susține o anumită

identitate, cu codurile și valorile sale specifice în virtutea unei proiecții sau finalități pe care o consider constitutivă pentru identitatea mea. Mă supun astfel unui proces de internalizare a unui stil de viață, a unor concepte, norme și legitimități care nu doar că îmi determină modul de existență, dar îmi trasează și bazele și sarcinile mele mentale de înțelegere și relaționare. Dar această apropriere identitară nu se face în mod direct și nu este rezultatul exclusiv al resurselor și acțiunilor mele. Există mereu instrumente, medii, factori sau chiar indivizi care vor intermedia acest fapt de a-mi asuma și de a-mi susține o anumită identitate în virtutea unui scop mai mult sau mai puțin precis.

Unul dintre cele mai importante astfel de medii este, de exemplu, instituția educației. Sistemele centralizate de educație, specifice lumii moderne, duc la antrenarea noastră socială și la pregătirea noastră pentru viață, iar în lipsa acestora cu greu s-ar putea gândi un sistem social funcționabil. Astfel, prin școală deprindem limba, istoria, locurile, valorile, narațiunile identitare, codurile comportamentale și nu în ultimul rând modul de raportare la cunoaștere a națiunii din care facem parte. Astfel, școala ne formează ca români tocmai pentru a da posibilitate națiunii să funcționeze în datele proiectului românesc de existență națională. Procesul de socializare prin educație este și un proces de formare în datele românești pe care și le stabilește națiunea română prin instrumentele sale de guvernanță, în baza unui anumit mod de cunoaștere și raportare la realitate. Dacă cetățenia o obținem prin naștere, faptul de a fi român îl dobândim mai ales prin educație. Iar această educație o obțin în primul rând în familie și în școală. Și, când vine vorba despre educația provenită din familie nu putem să nu amintim faptul că educația familială în lumile rurale românești este una extrem de importantă. Pentru că, în familia rurală din România, copilul nu este antrenat doar în ceea ce privește competențele lingvistice, istorice, științifice și codurile comportamentale (autorizate la nivel național), ci și în tradițiile comunității, în modurile de cunoaștere ale comunității, în narațiunile identitare ale locului, în ritualurile sociale specifice și chiar în riturile de trecere locale.

Astfel, identitatea de român este asimilată și consolidată în interiorul unui univers simbolic mult mai complex și mult mai localizat decât are loc în cazul omului mediilor urbane. Nu întâmplător, după cum

deja am precizat, autoreprezentările identitare românești ale omului rural au și o dimensiune culturală, religioasă, simbolică, istorică, nu doar lingvistică și socială.

O a treia dimensiune cu caracter ideologic și simbolic este dată de diferențiere. Prin același proces de apropriere identitară, în contranotă, îmi stabilesc și diferențele față de alteritatea mea. Astfel, îmi asum o identitate pe care o resimt ca fiind a mea și încerc să fiu recunoscut în termenii acestei identități, mereu la limita unor diferențe pe care le are celălalt. Ceea ce este românesc se constituie, astfel, într-un orizont al aproprierii identitare și prin comunicarea și delimitarea cu și față de ceea ce nu are aceeași apropriere a unei identități românești. Iar acest proces de diferențiere poate fi unul pozitiv, neutru, dar poate fi și negativ.

Într-un context pozitiv (sau cel puțin neutru), putem înțelege, de exemplu, ideea de ospitalitate ca fiind expresia unui proiect de recunoaștere a propriei identități într-un context care nu doar că nu lezează alteritatea, ci o și introduce într-o bună relaționare. Dar de ce ospitalitatea ține de o apropriere identitară și nu de o valoare pur și simplu? Pentru că ideea de ospitalitatea (iar ideea de ospitalitate românească nu face excepție) are, de fiecare dată, și o doză de narcisism. Oricât de gratuită ar fi ospitalitatea (din punct de vedere comportamental și motivațional), din punct de vedere simbolic ea trimite și la nevoia de exprimare a propriei identități în vederea complinirii simbolice a propriei identități, adică în vederea complinirii unei proiecții simbolice care nu ține de ospitalitatea mea ca atare, ci de ideea că identitatea mea românească presupune automat un comportament ospitalier.

Iar tradiționala ospitalitate a omului rural românesc nu diferă cu nimic: ea presupune și această dimensiune a aproprierii identitare. Nevoia de recunoaștere (de multe ori puțin exagerată), ca expresie a unui fenomen de consolidare și proiecție identitară simbolică, face parte și din spectacolul tradițional românesc al ospitalității.* Problema este însă alta. După cum

* Dacă, în plan real (dincolo de planul simbolic), este sau nu adevărat acest fapt, el ar trebui cercetat la nivel statistic, pornind de la următoarea ipoteză: societățile defavorizate prezintă o dispoziție mai ridicată pentru ospitalitate.

am subliniat deja, la nivelul autoreprezentărilor, deci în planul proiecțiilor noastre simbolice, cred că ideea că suntem ospitalieri (mai ales în mediile rurale) este strâns legată și de nevoia de recunoaștere, deci de una dintre condițiile apropierii identitare. Omul rural, ca orice alt om al ospitalității, simte nevoia de a fi recunoscut într-un context lărgit, dincolo de lumile sale rurale. În plus, această ocazie de obținere a recunoașterii se transformă și într-un exercițiu efectiv de exprimare directă a propriei identități. Astfel, ospitalitatea românească, atât ca idee, cât și ca eveniment social, are aceste funcții specifice apropierii identitare: orientare simbolică, autoreflexie, solicitare a recunoașterii dar și exprimare publică (retorică) a propriei identități.

Am prezentat aici doar câteva dintre ceea ce am identificat eu că sunt dimensiuni ideologice și simbolice ale ideii de om rural românesc. Acestea nu vin decât să nuanțeze toate analizele prezentate în capitolele anterioare. Ele pot oferi valențe suplimentare pentru o înțelegere mai nuanțată a reprezentărilor pe care le avem atunci când punem în discuție ideea de om rural românesc. Tocmai de aceea ele ar trebui puțin contextualizate și repoziționate în preajma referințelor simbolice de la care pleacă.

4. Contexte rurale ale ideii de românitate

Toate aceste analize ale idee de românitate rurală trimit la o serie de concepte și narațiuni care pot deveni repere în dezbaterile de pe marginea acestui subiect. A fost vorba, după cum ne amintim, despre națiunea civică, națiunea înțeleasă pe criterii etnice, consensualitate, patriotismul rațional și cel al stării, înțelegerea în spirală a propriei identități, a treia instanță și stereotipurile înțelegerii alterității și a celuilalt, apropierea identitară, nevoia de recunoaștere, diferențierile și negocierile din relația cu alteritatea.

Dar toate aceste repere nu sunt de fiecare dată aceleași în sensul că nu prezintă aceeași semnificație dincolo de contextele în care apar. Ele nu sunt formulate în mod definitiv în orice loc și la orice nivel al sistemului

social rural. Dimpotrivă, ele depind în mod decisiv de contextul în care sunt fie puse în discuție de orice proiect de interpretare, fie utilizate în mod curent de de omul rural în lumile sale rurale.

Astfel, de exemplu, ideea de națiune poate avea semnificații diferite în interiorul familiei rurale, în interiorul comunității sau în relația dintre două comunități rurale. Aceste contexte sociale solicită în mod diferit sensurile și reprezentările asociate acestor teme pe care le-am numit repere ale ideii de națiune.

Astfel, în modul cel mai simplu posibil, putem vorbi, astfel, despre următoarele contexte:

- Contextul familial. Acesta este pus în discuție atunci când luăm în considerare mai ales relațiile sociale și culturale ale omului rural cu membrii familiei sale;

- Contextul intracomunitar. Acesta devine important atunci când avem de a face cu relații sociale și culturale în afara familiei, dar în interiorul comunității față de care simte că aparține o persoană (comunitate etnică, religioasă, comunitate de breaslă și așa mai departe);

- Contextul intercomunitar. Acesta trebuie luat în considerare atunci când relațiile sociale și culturale se desfășoară la nivelul interacțiunii dintre mai multe comunități diferite (confesional, etnic și așa mai departe);

- Contextul etnic (și interetnic). Contextul etnic este un context intracomunitar sau intercomunitar, dar poate fi avut în vedere și separat, dat fiind faptul că etnicitatea este o valoare extrem de importantă pentru omul lumilor rurale românești;

- Contextul rural-urban. Contextul rural urban devine semnificativ mai ales atunci când interacționează discursuri, valori și reprezentări rurale și urbane.

În acest capitol voi încerca să vorbesc despre câteva dintre aceste contexte și să pun în discuție mai ales chestiunile care le sunt specifice în mod decisiv.

a. Contextul familial rural românesc

Atunci când am vorbit (pe scurt) despre familia rurală, am subliniat faptul că, în această situaţie, producţia şi consumul simbolic de valori civice se află la un nivel destul de scăzut. În familia rurală tradițională, găsești rar date care să întărească ideea că naţiunea ar trebui percepută ca o naţiune civică sau ca o naţiune a plebiscitului continuu. Deși valorile tradiționale rurale promovează destul de mult ideea de consensualitate. Dar consensualitatea este una învățată și exersată pornind de la valori locale, culturale, nu civice.

Astfel, românismul şi identitatea naţională sunt apropriate în baza unor valori tradiționale care rar pot fi negociate. Apare aici un paradox, omul rural, perceput ca reprezentantul de marcă al naţiunii şi al poporului, ia, deseori, o anumită distanţă faţă de înțelegerea naţiunii ca naţiune civică. Românismul său este, nu de puţine ori, un românism care transgresează limitele naţiunii, aşa cum preferăm să o înțelegem noi astăzi, și își stabileşte, mai curând, delimitări simbolice locale şi tradiţionale. Astfel, la nivel structural, atunci când avem în vedere un context familial rural, trebuie să fim atenți mai ales în legătură cu înțelegerea ideii de naţiune în dimensiunea sa civică şi etnică.

Tot contextul familial este şi cel care fundamentează ideea de naţiune, etnie şi patriotism prin sentimentul proprietăţii. Acest sentiment al proprietăţii accentuează destul de mult viziunea localistă (sau regionalistă) a omului rural din România. Este interesant aici că modul de a fi este fundamentat pe faptul de a avea. Pământul și gospodăria sunt primele bastioane ale simțului comunitar și național rural.

Despre familia rurală voi vorbi mai pe larg în capitolele următoare. Mi se pare însă important de reţinut faptul că familia, despre care ştim că este molecula (celula) de bază a societății, are și această funcţie de a transmite membrilor săi ADN-ul ideii de comunitate și naţiune.

b. Contextul intracomunitar rural românesc

În contextul intracomunitar, comportamentul omului rural nu diferă de cel familial foarte mult. Pentru că, pentru omul rural, comunitatea

din care face parte este expresia unei familii lărgite. Familiaritatea comunitară este înțeleasă ca o familialitate lărgită. Lărgită chiar dincolo de familia sa extinsă.

În același timp, dacă, în interiorul familiei extinse, își învață și exprimă valorile identitare pornind de la repere simbolice, la nivelul comunitar, înțeles în termenii unei familii lărgite dincolo de granițele familiei extinse, aceste repere simbolice transgresează, dar își și dobândesc, totodată, legitimități și universuri de discurs instituționale, date de: biserică, școală, cârciumă, primărie și așa mai departe.

Pe de altă parte, în acest spațiu de apropriere identitară comunitară, omul rural se întâlnește cu mecanisme publice de cenzură identitară. El este expus în permanență unor norme și reguli de reglare a identităților deviante de la valorile comunitare. Dacă în familie învață cum să se comporte, în comunitatea rurală învață mai ales ceea ce nu trebuie să facă. Astfel, relația dintre situarea sa privată din interiorul familiei și condiția sa publică din interiorul comunității devine un spațiu de reglare a identității sale rurale.

În anexa acestei idei, trebuie precizate câteva lucruri. Nu cred că omul rural este subiectul unei determinări absolute. Ruralismul său nu trebuie înțeles în tiparele, reprezentările și narațiunile unui determinism care îl transformă într-un reprezentant sau un subiect al unor mecanisme psihosociale absolute.

Cu toate acestea, la nivelul reprezentărilor noastre, tindem să favorizăm de cele mai multe ori acest tip de soluție în configurarea mentală a omului rural. Figura sa ne parvine de multe ori în baza unor mecanisme automate de reprezentare și înțelegere care imprimă figurii omului rural un caracter determinist.

Pe de altă parte, la nivel intracomunitar, trebuie să ținem cont și de faptul că toate aceste situații de acceptare, cenzură și interdicție pot conduce la un anumit stres și la o anumită nevoie de emancipare a omului rural. Astfel, tocmai excesul de socializare etnică poate produce într-un individ din mediul rural dorințe de reconfigurare identitară, eventual în orizontul înțelegerii românismului și a națiunii în termenii consensualității civice.

c. Contextul interetnic al lumilor rurale românești

În contextul interetnic, trebuie remarcat faptul că plaja de acțiune, relaționare, reprezentare și comunicare socială, în lumile rurale, nu mai este definită de apropprierile identitare, ci de instituirea unui regim comun de diferențiere și negociere socială.

În mediul rural, datele etnice comune definesc un spațiu social. În sensul în care minima inteligență socială le oferă actorilor o lume comfortabilă în care să viețuiască și să conviețuiască. În același timp, tot în lumile rurale, datele etnice disparate produc ocazii pentru situații conflictuale. Dar produc ocazii și pentru situații de negociere și mediere. Actorii lumilor rurale comfortabile devin, atunci, agenți ai negocierii la nivelul sistemului social rural.

Lumile rurale românești interetnice sunt sisteme sociale în care consensualitatea se negociază aproape în permanență. În mod conștient sau inconștient, actorii sociali se comportă făcând mereu trimitere la consensul stabilit în comun și la nevoia unui consens stabilit în comun. Iar când consensul este încălcat sau când se simte nevoia unei renegocieri a consensului, emoția se transmite rapid în interiorul grupurilor.

În contextul intercomunitar, apare un fenomen interesant, mai ales în lumile rurale, dar chiar și în lumile urbane. În acțiunile de raportare, comunicare și relaționare, apropprierea identitare este suprascrisă de un pact al identității comune, de o înțelegere tacită cu privire la o identitate pe care comunitatea rurală (multietnică, sau stratificată social), care se transformă într-o supra-identitate împărtășită în baza unor valor care țin de spiritul locului, mai curând decât de valori etnice consolidate. Un sat este mereu mai bun decât altul în ochii locuitorilor, așa cum, în mediul urban, se dezvoltă partizanate cu privire, de exemplu, la o echipă de fotbal sau baschet.

Am putea spune, astfel, că există mai multe niveluri de raportare la propria identitate. În fapt, toate aceste contexte amintite aici sunt nu doar ocazii de aproppriere a identității și de exprimare publică a acesteia, ci și stratificări ale identității, în funcție de specificul și dimensiunea alterității cu care interrelaționează, într-un moment sau altul, omul rural.

d. Contextul rural-urban

Despre relația rural-urban am mai discutat, dar era vorba despre o limită sau un loc comun al discursurilor cu privire la situația omului rural. Aici aş dori să insist mai curând pe caracterul de context al acestei relații. Adică pe efectele sale structurale, nu funcționale (teleologice).

În contextul rural-urban, adică în acel context definit de relația dintre lumile urbane și lumile rurale, identitatea omului rural este una extrem de fluidă. În reprezentările discursurilor urbane și în autoreprezentările omului rural, acesta este, pe rând, ţăran, muncitor agricol, barbar, needucat, păstrător al tradițiilor, credincios (ca păstrător al vieţii spiritual, dar, uneori, și ca bigot), migrant de la țară la oraș, producător local, bunic sau bunică, sărac, dar fericit, tradiționalist. Figurile sale sunt nenumărate și sunt generate în funcţie de interesul discursurilor care pun în joc astfel de reprezentări. Ele sunt generate de contextul întâlnirii directe dintre omul urban și omul rural, iar aceste contexte stabilesc un profil pozitiv sau negativ, de la caz la caz.

Dar cea mai importantă reprezentare care apare atunci când punem împreună ideea de națiune și omul rural ține de faptul că ne reprezentăm omul rural ca pe un garant simbolic al națiunii, atât prin tradiția sa, cât și prin valorile pe care și le asumă. Oricât de paradoxal ni s-ar părea, gândim ideea de națiune pornind și de la ideea unui patriotism ţărănesc. Și acesta este cel mai riscant lucru, pentru că duce la anumite extremisme și face nedreptate reprezentării omului rural.

5. Note pentru o înțelegere sistemică a omului rural românesc

Din tot acest exercițiu speculativ cu privire la precauțiile naționaliste și înțelegerea românismului în datele sale corecte, pe care trebuie să mi le asum, îmi dau seama, în contranotă, după cum deja am amintit, că abordarea omului rural (și nu doar a celui din România) ar putea avea cele mai mari șanse de reușită printr-o încercare de înțelegere sistemică a acestuia.

Din punct de vedere epistemologic, necesitatea unei înțelegeri sistemice este dată în primul rând de faptul că nu putem decide în privința unor concepte, reguli, teorii sau chiar narațiuni pe care să le înțelegem ca temeiuri definitive și indiscutabile în raportarea noastră la aceste probleme. Nu există, din punctul meu de vedere, un fundament suficient din punct de vedere epistemologic pentru a oferi un punct de plecare indiscutabil pentru un exercițiu speculativ de înțelegere a omului rural românesc.

În același timp, din punct de vedere fenomenologic, mi se pare destul de clar că nivelul ridicat de complexitate al fenomenelor din lumile rurale românești (și nu doar românești) trimite la necesitatea unei astfel de abordări.

Voi păstra ca obiectiv al acestui proiect speculativ necesitatea de abordare sistemică și voi vorbi mai pe larg despre acest subiect într-unul dintre capitolele următoare.

În antecamera orașelor.
Limite ale înțelegerii omului rural

Am vorbit. în introducerea la acest text, despre locurile comune ale discursurilor noastre, în care putem întâlni figura omului rural. Tot acolo, ne-am referit și la precauțiile pe care vreau să mi le asum în exercițiul speculativ al acestui proiect.

În continuare, vreau să atrag atenția cu privire la limitele în care se poate desfășura această încercare de înțelegere a omului rural. Limite, nu limitări, în sensul precauțiilor cercetării științifice. Vorbind despre limite, prefer să mă refer la semnificaía pe care impus-o Immanuel Kant acestui concept operațional. Astfel, limitele au un dublu sens. Ele impun condițiile de posibilitate și, totodată, delimitările absolute în care se poate întâmpla ceva. Pentru Kant, de exemplu, spațiul și timpul sunt limite ale sensibilității, limite ale cunoașterii sensibile, în sensul că fac posibilă cunoașterea sensibilă, dar o și modelează în chip absolut. În lipsa acestor limite, cunoașterea sensibilă ar fi imposibilă, dar tot această cunoaștere sensibilă devine imposibilă dincolo de aceste limite. Ele sunt prezente în chiar senzațiile și percepțiile noastre.

Referindu-mă la limitele înțelegerii omului rural, nu mă voi raporta la acesta în mod sensibil (perceptiv). Nu este vorba despre limite ale unei cunoașteri senzoriale, ci despre anumite condiții fundamentale ale discursurilor și reprezentărilor cu privire la omul rural.

Consider că aceste limite sunt date de antinomia rural-urban. Relația antinomică între rural și urban nu este o prejudecată a modurilor noastre culturale de a înțelege comunitățile în sistemele lor sociale. Este vorba despre o relație puternic dihotomică și, uneori, cu efecte simbolice violente la nivelul mentalităților. Dar, reprezintă modurile

noastre fundamentale de distribuire a sistemelor sociale în mediul nostru antropic. Tocmai în acest sens relația rural-urban devine necesară și determinantă în mod absolut pentru reprezentarea și înțelegerea noastră a omului rural.

Chiar dacă nu am în vedere, prin aceste limite, o înțelegere a omului rural în baza unei cunoașteri sensibile, interesant este faptul că, la nivel simbolic, antinomia rural-urban funcționează ca o limită spațială). Dar, dacă o înțelegem ca o relație dintre global (specific marilor orașe) și local (specific mai ales ruralului), ea poate funcționa și ca o limită temporală. Pentru că, așa cum se va vedea, distanța dintre local și global este una mai curând una cronologică (și chiar istorică) decât geografică.

În același timp, aceste limite mă fac să înțeleg că modelul antinomic rural-urban nu ne mai este suficient cel puțin la nivel strategic. Trebuie să identificăm alte modele și alte instrumente critice de raportare la realitățile omului lumilor rurale românești.

1. În antecamera marilor orașe
Antinomia rural-urban

Modurile de organizare a sistemelor noastre sociale au fost mereu determinate de opoziția dintre mediul rural și mediul urban. Comunitățile sau sistemele sociale fac parte fie din lumea rurală, fie din realitatea urbană, chiar dacă, uneori, putem vorbi și despre medii compozite, denumite medii rurbane.* Dar chiar și în aceste medii rurbane, realitățile sunt clar delimitate de semnificația lor rurală sau citadină. Opoziția rural-urban este, în acest sens, exclusivă și exhaustivă. Exclusivă în sensul că tot ceea ce este rural nu poate fi urban și, invers, tot ceea ce este urban nu poate fi deopotrivă rural. Iar exhaustivă în sensul că orice comunitate trebuie să fie ori rurală, ori urbană.

Aceasta este limita fundamentală a discursurilor și reprezentărilor noastre cu privire la organizarea teritorială, la geografie, la distribuția comunităților, la infrastructură, la regimurile juridice ale proprietăților, la distribuția muncii, la clasele sociale, la valorile tradiționale și cele ale modernității, la distribuția guvernanței și a autorității, la producția și consumul alimentar, la accesul la servicii, la patrimoniul național. Aproape orice discurs sau concept care pune în discuție sociologia omului contemporan este delimitat, direct sau indirect, de această punere în opoziție a ruralului și urbanului. Iar exemplele din lumea reală sunt

---

* În limba engleză, termenul rurban desemnează un spațiu în care coexistă practici, activități, instituții și valori atât rurale, cât și urbane. Mediul rurban poate fi întâlnit mai ales în zonele de periferie ale orașelor sau în orașele mici, în care activitățile agricole sunt într-un volum mult mai mare în comparație cu serviciile și activitățile industriale.

covârșitoare. De fiecare dată când este pus în joc un discurs despre mediul rural sau urban, ele apar ca fiind într-o opoziție aproape ireconciliabilă.

Cu toate acestea, lumea contemporană, prin provocările și strategiile pe care și le asumă, pune, din ce în ce mai mult, această opoziție în paranteze. O critică, o deconstruiește și o reformulează cu aproape fiecare politică, strategie, normă, înregimentare sau procedură pe care o stabilește în legătură cu modurile noastre de viață. Distribuția exclusivă și exhaustivă din logica relației dintre rural și urban nu mai este suficientă în mod absolut pentru discursurile omului contemporan. Asistăm la un moment în care această dialectică a ajuns la un prag critic și ne solicită fie depășirea ei, fie reformularea modurilor prin care o punem în practică.

Astfel încât, intervin aici cel puțin câteva întrebări.

Pe de o parte, putem depăși cu adevărat această antinomie? Poate ea transgresa într-un alt mod de a înțelege și de a pune în discurs societățile și comunitățile noastre actuale?

Pe de altă parte, poate fi ea deconstruită și reformulată în alți termeni și în alte modele mentale, mult mai utile noilor noastre necesități?

Dar, pentru a putea răspunde la întrebările de mai sus, trebuie, mai întâi, să ne amintim modurile în care dispunem de această opoziție și de principalele efecte discursive ale acestora. Altfel spus, trebuie să operăm o minimă analiză critică în legătură cu ceea ce s-a consolidat la nivelul discursurilor noastre mai mult sau mai puțin specializate, pe linia ideologică a opoziției rural-urban.

În primul rând, merită precizat faptul că opoziția rural-urban nu este una echilibrată. În anumite sisteme simbolice, urbanul este termenul tare al relației, pe când, în alte sisteme simbolice, tindem să favorizăm ruralul. Și facem acest lucru mai ales atunci când vorbim despre natură și civilizație. Distribuim temele care țin de natură în discursurile mai ales rurale și distribuim temele care țin de civilizație și dezvoltare mai ales în discursuri care pun în discuție mediile urbane. Astfel, ruralul intervine mai ales atunci când vorbim despre relația noastră cu natura și urbanul mai ales atunci când ne raportăm la dezvoltare și standarde ridicate de viață.

Cu toate acestea, în ultima perioadă, modurile de raportare la natură și civilizații au ajuns să suscite probleme și reprezentări comune.

Mediile urbane sunt acum provocate la o reconciliere cu natura, iar mediile rurale sunt provocate să descopere moduri inteligente și sustenabile de dezvoltare. Lumea omului rural va arăta după cum va fi ea modelată de aceste discursuri și reprezentări în care temele naturii și culturii locale vor fi împăcate cu temele dezvoltării personale și comunitare în mediile rurale. Pentru că omul rural dorește și are tot dreptul să trăiască la standarde de viață cât mai ridicate și, totodată, să păstreze acea relație specială pe care o dezvoltă cu mediul natural în care locuiește.

Pe de altă parte, de exemplu, în discursurile cunoașterilor cu pretenții de legitimare științifică sau juridică a întregului mediu antropic, favorizăm de obicei tonul urban al discursurilor, mai ales pentru că modul nostru generalizat de înțelegere a realității este eminamente unul citadin. Chiar dacă, uneori, agresați de realitatea urbană, privim cu încredere și speranță la un mod de viață rural, în care credem că multe din problemele noastre și-ar găsi o rezolvare aproape de la sine, discursurile noastre antropologice sau sociologice sunt dirijate de o mentalitate urbană de raportare la realitate. Ne definim, altfel spus, societatea, istoria și geografia într-un mod centralizator, prin distribuția centrului către periferie. Iar, în centru, așezăm mediile urbane. În plus, dăm foarte multă importanță densității demografice, centralizării urbane a culturii, educației, industriilor și serviciilor și, totodată, suntem foarte atenți la canalele de distribuire a guvernanței dinspre oraș spre mediile rurale.* Deși, la nivel general, orașele ocupă un spațiu geografic mult mai limitat decât mediul rural, în economia noastră simbolică, orașele reprezintă centrele de greutate ale civilizației, ale puterii, guvernanței și dezvoltării economice.

Lumea rurală reprezintă o antecameră agrară a aglomerațiilor urbane, un apendice al orașelor, o periferie a acestora și, la extremă, chiar o diluare a mediului urban. Această diluare poate fi și efectul interpretării istorice a apariției orașului, ca mediu de concentrare a distribuției bunurilor obținute în mediile rurale. Orașele s-au dezvoltat, din acest

---

* În România acest lucru se întâmplă cu atât mai mult și pentru că modul nostru administrativ de organizare a statului este unul puternic centralizat.

punct de vedere (care mi se pare unul cât se poate de pertinent), mai ales datorită funcției de comercializare a produselor din mediul rural. Iar dacă este să gândim în sens invers acest proces, lumile rurale ne apar astăzi ca medii diluate spațial și temporal în prelungirea lumilor urbane.

Astfel, am putea spune că un model mental centralizat pe discursurile și reprezentările urbane, trimite lumile rurale într-o periferie simbolică.

2. Ce este o înțelegere preponderent urbană a realității?

Dar, pentru a merge chiar mai departe, mă întreb acum ce înseamnă o înțelegere preponderent urbană a stilurilor noastre de viață și a modurilor noastre de organizare simbolică și instituțională a comunităților din care facem parte?

Tehnic vorbind, atunci când mă refer la un mod urban de înțelegere a realității, aduc în discuție valori, narațiuni și concepte care își găsesc referința și semnificația în exemple de viață urbană și în tiparele sub care se grupează aceste exemple. Mediul urban devine, astfel, exemplar pentru modalitățile prin care se constituie relațiile mele de cunoaștere cu realitățile la care mă raportez.

Acest caracter exemplar trimite modul urban de înțelegere a realităților într-o zonă a referințelor prime. Acest mod devine pentru mine unul de referință și, deseori, nici nu mai sunt atent la el, activându-l automat (în mod inconștient). El se transbordează, astfel, în zona cunoașterii mele latente, sau a cunoașterii tacite cum ar spune Michael Polanyi (1958).

Din acest punct de vedere, în mijlocul acestui mod urban de raportare la realitatea din jurul meu se regăsesc cu precădere câteva valori sau teme ale omului contemporan. În acest sens, am putea vorbi despre dezvoltarea și realizarea personală, propria mea carieră, relația cu autoritățile, accesul la servicii pentru propria persoană și propria familie, întemeierea familiei, stabilitatea și siguranța muncii și a locuirii, calitatea

vieții, achiziția și consumul.

Multe din aceste teme se regăsesc și în discursurile și reprezentările rurale, dar nu au un caracter fundamental așa cum îl au în lumile urbane. Dezvoltarea personală, de exemplu, este foarte importantă și pentru omul rural, dar ea este mereu determinată de respectul acestuia față de comunitatea sa, de valorile tradiționale și spirituale, de „cum vorbește lumea”, de achiziția de pământ agricol și așa mai departe. În schimb, pentru omul urban dezvoltarea personală are un caracter mult mai personal și cu mult mai simbolic. Aş putea spune că omul urban este foarte preocupat de dezvoltarea sa personală și a familiei sale dar nu obligatoriu în relație directă cu imaginea pe care și-o face despre el comunitatea din care face parte.*

Dincolo de această preeminență a modului urban de reprezentare și înțelegere a realității, apare și un risc existențial în relația mea cu lumea din care fac parte. Astfel, tocmai acest urbanism al cunoașterilor, înțelegerilor, reprezentărilor și exprimărilor mele poate deveni, uneori, copleșitor pentru ceea ce îmi doresc cel puțin de la stilul meu de viață, dacă nu chiar și de la proiecțiile și scopurile mele.

Atunci, se poate produce o fractură între modul meu de cunoaștere, ancorat în valori urbane și voința mea de viață, aruncată într-o lume urbană din ce în ce mai solicitantă. În astfel de situații, tocmai pentru că există o opoziție tare între urban și rural, mediul rural îmi poate apărea ca soluție pentru această fractură. Atunci, chiar dacă nu cunosc foarte multe despre stilurile de viață rurale, măcar pentru faptul că înțelegerea mea este eminamente urbană, mediul rural îmi poate apărea ca o utopie care îmi poate rezolva acest potențial conflict existențial. Aflată la limita înțelegerii mele, viața rurală poate să-mi apară ca o existență care îmi complinește o

---

* Nu trebuie să confundăm această idee cu problema nevoii de recunoaștere socială, nevoie care este fundamentală pentru fiecare persoană. Este vorba aici mai ales despre cât de atenți suntem la reprezentările pe care și le fac alții despre noi, iar această atenție este mult diluată în lumile urbane, în comparație cu lumile rurale, în care reprezentările celorlalți (indivizi sau instituții) constituie un orizont de cenzură pentru omul rural.

posibilă lipsă de sens, provocată de condiția urbană a existenței mele. Este unul dintre momentele psihologice care pot determina transformarea unei persoane într-un migrant în mediul rural. Altfel spus, un astfel de conflict interior poate duce la motivațiile omului neorural.*

3. Este posibilă realitate rurală globală?

În contranotă, nu pot să nu mă întreb cum ar putea arăta o înțelegere eminamente rurală a realității. Chiar dacă o astfel de ipostază este puțin probabilă, mi-aş oferi această şansă speculativă de a-mi imagina o gândire contemporană sau viitoare, care își găsește referințele prime într-un mod de relaționare rurală cu realitățile.

În fond, întrebarea mea nu este lipsită de sens. Ea a mai fost pusă și o regăsim astăzi din ce în ce mai prezentă în spațiul public. Un fel de societate rurală globală este uneori pusă în discuție măcar din interes speculativ sau ideologic. Astfel, ea dispune de o istorie locală cel puțin în zona ideologică a poporanismului și a țărănismului. Și, acum, ne este readusă în vedere mai ales la nivelul neoruralismului.

Aşadar, cum ar putea arăta o lume prin excelență rurală? Ar fi ea țărănistă, poporanistă sau neoruralistă? Ne-ar fi suficientă pentru înțelegerea urbanului și a ruralului în același timp? Sunt suficiente valorile, practicile și modelele rurale pentru organizarea noastră socială? Am putea trăi într-un sat global, în care oraşul ar putea să nu ne mai fie necesar sau s-ar dezvolta doar ca un simplu accident demografic? Istoria urbană este lungă și complicată. Poate fi ea pusă în sens invers încât să trăim în cele din urmă într-o lume rurală globală? Constituie modul rural de viață un model suficient pentru o integrare universală a societății contemporane?

Pe de altă parte, știm că dezvoltarea antropică axată pe dezvoltarea

---

* Omul neorural este cel care pleacă de la oraş şi se stabileşte în mediul rural. Voi vorbi despre acesta mai pe larg în capitolele următoare.

târgurilor și a orașelor, pornind cel puțin de la sfârșitul perioadei feudale, pare să țină de un mod natural de dezvoltare socială și economică. Urbanizarea nu este o cauză a dialecticii rural-urban, ci chiar efectul ei absolut. Am putea spune că dezvoltarea din ce în ce mai inteligentă a economiei rurale a dus la o dezvoltare accelerată a mediilor urbane. Astfel încât, o organizare preponderent rurală a lumii în care trăim îmi pare, deocamdată, de neînțeles. Mi-o pot imagina doar ca utopie și, ca în cazul oricărei utopii, pentru a nu cădea în capcana politică, nu pot relaționa cu ea decât în mod literar.

Dar tocmai această întrebare pusă în contrasens mă trimite la ideea că modul urban de înțelegere a lumii în care trăim, constituit în mod natural pe linia dezvoltării noastre sociale și economice, este determinat de anumite necesități care au putut fi complinite doar prin urbanizare. Astfel, relația rural-urban are și o semnificație ideologică și, ca atare, presupune și efecte ideologice sau chiar politice.

Un prim astfel de efect îl constituie centralizarea. Ideea de națiune nu este astăzi posibilă decât dacă este gândită pe baza valorilor centralizatoare urbane.* Națiunea este gândită ca având cel puțin un punct cu caracter centralizator și cu valoarea de reper principal, iar acest centru este, de fiecare dată, unul urban. Tocmai de aceea, ca un alt efect, avem de a face cu poziționarea autorității centrale naționale în sistemul urban. Și tocmai această centralizare a puterii și a guvernanței produce instrumentele, structurile, conceptele și discursurile de distribuire a puterii către periferie. Iar la capătul cel mai îndepărtat al periferiei se află lumile rurale.

Un alt efect este dat de poziționarea naționalistă. Astfel, deși statul națiune este gândit și dezvoltat mai ales pe filonul urban al unei societăți, atașarea emoțională față de valorile națiunii sunt mai puternice în mediile rurale. Sentimentul de apartenență la identitatea națională

* Chiar și în cazul națiunilor federale sau a celor cu grad ridicat de regionalizare, ceea ce nu este cazul României, putem vorbi despre o centralizare politică a statului.

este specific mai ales omului rural. Și, nu de puține ori, acest atașament față de identitatea națională este cuplat la spiritul religios al omului rural. Astfel experiența identitară este întărită de experiența spirituală. Omul lumilor rurale românești înțelege prin românesc un edificiu identitar cu valori naționale (care întăresc sentimentul de apartenență) şi deopotrivă religioase (care întăresc sentimentul de complinire a sensului propriei existențe, atât la nivel individual, cât și la nivel comunitar). Astfel, omul rural tradițional se vede pe sine ca existând între un cer creştin şi un pământ românesc. El vorbeşte mereu despre un pământ al străbunilor* și o lume a lui Dumnezeu.** Iar această poziționare îi conferă un rol de intermediere simbolică cu idealul național și valorile creştine. Cred că tocmai acesta este locul comun în care ideea de popor este reprezentată la nivelul omului rural.

Apare, aici, un paradox interesant. Deși în centrul de organizare şi structurare a ideii de națiune se află mediile urbane, orașul apare rar în reprezentările simbolice ale identității naționale. În patrimoniul național imaginar (imaterial), apar mai curând elemente precum natura, resursele naturale, tradițiile rurale, tipul de om al acestor locuri, valorile asumate la nivel național și așa mai departe. Cu orașele ne întâlnim rar în discursurile cu caracter identitar sau național. Orașele poartă acest stigmat al babiloniei, în care se amestecă oamenii, gusturile și gesturile, făcând aproape imposibilă o existență cu referințe clare și sensuri comune, uşor identificabile și transmisibile.

Orașul, pe de altă parte, este mai curând un nod de conexiune cu lumea internațională (percepută astăzi ca fiind sub „stigmatul” globalizării). O economie globală dictează valori și comportamente globale, care își fac loc mult mai uşor în mediile urbane. Astfel, omul urban prezintă mereu

---

* Și este foarte atent la „jertfa străbunilor pentru glie”.

** Această asociere este atât de puternică încât pentru țăranul român lumea sa are o dublă binecuvântare: una a strămoșilor și una a lui Dumnezeu. Strămoșii trebuie respectați pentru jertfa lor și Dumnezeu trebuie acceptat potrivit dorinței sale.

un risc pentru ideea de națiune. Și, prin aceasta, omul urban devine un mic dușman interior al identității naționale. Măcar pentru faptul că este prea preocupat cu problemele sale cotidiene și prea relaxat în legătură cu centralizarea valorilor sale fundamentale în spațiul de joc al discursurilor cu tentă națională și identitară.

Pe de altă parte, interesant mi se pare faptul că, în universul de discurs al acestor două reprezentări (figura omului rural, ca intermediar simbolic al ideii de națiune și figura omului urban, ca exponent al poziționării critice față de aceeași idee) se deschide un spațiu de negociere ideologică. Și ideea de națiune capătă o cu totul altă dinamică discursivă în această dispută. Tendințe ideologice identitare centrifuge și centripete fac în așa fel încât reprezentarea simbolică a ideii de națiune să fie mereu delocalizată. După cum am observat deja, este greu astăzi să localizăm în mod clar, pertinent și relevant ceea ce înseamnă această națiune pentru noi.

Pentru a furniza o astfel de înțelegere (sau pentru a o face măcar posibilă), trebuie să venim de fiecare dată cu un discurs, nu cu o definiție. Trebuie să luăm calea unei construcții discursive ceva mai ample decât simpla definiție. Trebuie să punem în joc, de exemplu, resurse și instrumente speculative. Sau resurse și instrumente critice. În orice caz, este vorba despre un efort hermeneutic suplimentar și, totodată, este vorba de a ne pune și pe noi în discuție. Este vorba mereu despre un răspuns care nu poate fi dat decât dinamic, la fața locului. Oricâte definiții fericite am găsi pentru astfel de situații, din punct de vedere existențial, atunci când punem în discuție națiunea, trebuie să ne punem și pe noi în joc, cu maximă responsabilitate și maximă dorință de înțelegere. Am mari suspiciuni cu privire la oricine crede și afirmă că înțelege deodată și în mod definitiv ceea ce înseamnă identitatea sa, fie ea existențială sau națională. Renunțarea la o atitudine critică și speculativă cu privire la propria identitate nu mi se pare a fi un semn al înțelegerii depline, ci mai curând un prim simptom al alienării.

Trecând mai departe, în economia acestui capitol, nu pot să nu remarc faptul că un alt efect ideologic al antinomiei rural-urban ține de experiența spațiului și a timpului în cele două tipuri de lumi: rurală și urbană. Această antinomie impune două ritmuri de viață și două tipuri de

poziționare în spațiu.

De exemplu, lumile urbane sunt organizate temporal în funcție de cele 24 de ore ale zilei. O viață dictată de ceas, am putea spune, cu ore clar stabilite pentru mersul la serviciu, la cumpărături sau întoarcerea acasă. Nu întâmplător cel mai mare grup de socializare a neoruralismului din România se numește *Mutat la țară - viața fără ceas*. În schimb, lumile rurale dispun de alte repere temporale. Răsăritul sau apusul soarelui, anotimpurile, ziua de duminică, sărbătorile religioase. Dacă în orașe putem spune că dispunem de un timp social, în mediul rural dispunem de acest timp agricol, în care munca pământului și muncile în gospodărie sunt dictate de natură și evenimentele religioase. Tocmai de aceea, în marile orașe, ritmul de viață poate fi perceput ca fiind sacadat, rapid și stresant, în comparație cu lumile rurale, în care ritmul de viață poate părea mult mai lent și cu efecte liniștitoare.

Și organizarea spațiului prezintă diferențe semnificative în mediile rurale și urbane. Orașele sunt aglomerate și, ca atare, perceperea spațiului duce la sentimente contradictorii. Fie la mulțumirea că toate serviciile sunt la îndemâna omului urban (într-un spațiu clar delimitat din punct de vedere funcțional), fie la nemulțumirea tocmai față de această aglomerație, care duce la pierderea timpului în deplasarea prin oraș. Lumile rurale, în schimb, dispun de spații largi, dar depărtarea față de oraș duce la limitarea accesului la servicii, la piața de desfacere, la forme variate de divertisment și consum cultural.

Un alt efect al antinomiei rural-urban, ca limită de înțelegere a ruralului, este acela că, la nivel ideologic, opoziția rural-urban funcționează ca o relație în care, dacă unul dintre termeni reprezintă centrul de referință, acesta devine realul, iar celălalt capătă caracteristici utopice. Într-un dublu sens. Omul rural visează la standardul de viață urban, copleșit de realitățile vieții sale rurale, iar omul urban visează la calitatea sau stilul de viață rurală, copleșit, de asemenea, de realitățile sale urbane.

Poate că utopia perfectă nu ar fi o lume rurală globală, ci un oraș universal întors cu fața către natură. Dar este posibil așa ceva în lumea noastră contemporană?

4. Continuumul rural-urban

Am vorbit în subcapitolul anterior despre limitele date de antinomia rural-urban în posibilitățile noastre de reprezentare și înțelegere a lumilor rurale. Am încercat să punem în discuție, altfel spus, limitele până la care ceva este prin excelență rural. Unde începe și până unde există rural. Care este limita dincolo de care ruralul și diluează sensul. Până unde discursurile și reprezentările noastre pot fi clasificate ca fiind rurale sau urbane.

Toate aceste discuții și exerciții speculative m-au dus la concluzia că avem nevoie de moduri noi de raportare, care să dea seamă atât provocărilor rurale, legate de dezvoltare comunitară, cât și provocărilor urbane, legate mai ales de constituirea unui stil de viață durabil și sustenabil. Am concluzionat, în subsidiar, că nu sunt funcționale nici o înțelegere rurală globală a societății noastre, dar nici un model urban universal de locuire și de înțelegere a realității.

Putem vorbi în continuare despre lumi rurale și lumi urbane, despre discursuri rurale și discursuri rurale, despre reprezentări rurale și reprezentări urbane, dar, cel puțin la nivel strategic, pentru o înțelegere critică a modului în care se transformă astăzi mediul rural avem nevoie de un alt tip de poziționare, de alte concepte și de alte instrumente interpretative.

Punând în discuție aceste aspecte, am realizat faptul că reprezentarea ruralului în simpla dialectică urban-rural pare să nu mai fie suficientă pentru înțelegerea omului rural, în datele societății contemporane. Ceea ce a constituit o condiție de posibilitate pentru înțelegerea lumilor rurale tradiționale devine acum pur și simplu o delimitare. Cel puțin pentru că spațiul rural se urbanizează din ce în ce mai mult și pentru că apare o migrație din ce în ce mai amplă dinspre urban spre rural. Dezvoltarea comunităților rurale și neoruralismul ne propun noi provocări ideologice în aceste chestiuni.

În acest context, credem că ar trebui să vorbim mai mult despre continuumul rural-urban. Acesta nu este definit de notele antinomice din relațiile urban-rural, nu ține de o relație a periferiei cu centrul și, în niciun caz nu presupune o ierarhie. Avem nevoie de un alt tip de înțelegere

a ruralității, a faptului rural și a omului rural în acest continuum rural-urban.

Altfel spus, acest construct teoretic dat de continuumul rural-urban ne-ar permite să ieşim din gestul de a reduce omul rural la simpla proiecţie a sa ca fiind doar un celălalt al omului urban. Să scoatem, altfel spus, înțelegerea ruralului din universul de discurs al capitalului de alteritate proiectat de imaginarul orășenesc. Iar această distanţare intervine într-o lume pe care fie nu o mai recunoaște, fie nu o înțelege încă.

Continuumul rural-urban îmi este util în acest demers tocmai pentru că pune ruralul și urbanul într-o relație sistemică. Ele nu mai sunt în opoziție, ci interacționează la nivelul unui sistem social integrat. Și interacţionează nu doar la nivel social, ci și la nivel cultural sau simbolic. Acestea sunt, la urma, urmei, și efectele dezvoltării globale: o interconexiune mult mai strînsă între funcțiile și structurile sistemelor sociale, sub umbrela unor sisteme lărgite, fie că ele există la nivel regional, naţional sau internaţional.

Obiectivul este acela de a gândi condițiile necesare pentru o înțelegere sistemică a omului rural tocmai în orizontul de discurs al faptului rural. O astfel de înțelegere ar trebui să ne pună la dispoziție ansamblul mărcilor în baza cărora putem gândi sisteme, structuri, relații, funcții și elemente ca fiind prin excelență rurale.

În următorul capitol, pornind de la acest continuum rural-urban, voi încerca să analizez ce putem înțelege printr-o înțelegere sistemică a faptului rural și de ce avem nevoie de acest tip de abordare în contextul noilor provocări.

Modele ale unei înțelegeri sistemice
Sistemele sociale rurale

Obiectivul acestui capitol este unul mai puțin speculativ. Sarcina sa ține de necesitatea de a explica o serie de concepte care ar putea să ne apară ca fiind mai curând tehnice. Dar este vorba aici despre o secțiune foarte importantă în economia acestui discurs. Pentru că, după cum am precizat deja, schema interpretativă a acestui demers este următoarea: încerc să identific condițiile de reprezentare a omului rural printr-un demers de înțelegere sistemică a faptului rural care îl determină atât din punct de vedere social, cât și din punct de vedere individual. Pilonii acestui proiect ar fi dați, astfel, de un exercițiu de înțelegere sistemică a omului rural în orizontul de discurs al faptului rural.

Pornind de la toate aceste intenții de interpretare, capitolul care urmează (dedicat în exclusivitate înțelegerii sistemice și modelelor specifice acestui tip de înțelegere), deși este construit într-o manieră mai puțin speculativă și mai mult teoretică, reprezintă un punct de referință al întregului proiect speculativ al acestui discurs.

În altă ordine de idei, vreau să precizez că nu voi renunța la dimensiunea euristică (speculativă) a proiectului de față, dar voi încerca să stabilesc și anumite puncte de referință pentru întregul său exercițiu interpretativ.

Astfel, în cele ce urmează, voi prezenta necesitatea înțelegerii sistemice a omului rural și condițiile de posibilitate pentru o astfel de înțelegere. Voi încerca să explic ce reprezintă sistemul social, caracteristicile și dimensiunile acestuia, ontologia sa, dar, nu în ultimul

rând, voi aborda și problema actorilor și agenților unui sistem social, în calitatea lor de subiecți a rezilienței sau transformării sistemelor sociale rurale.

Voi alege, apoi, câteva modele pe care le-aș putea utiliza pentru configurarea unor tipuri specifice de înțelegeri sistemice. Și, nu în ultimul rând, voi specifica anumite implicații pe care le poate avea această abordare asupra înțelegerii sistemice a omului rural în lumile sale rurale românești.

Mă voi referi, mai întâi, la un model al înțelegerii sistemice sugerat de distincția pe care o trasează Pierre Bourdieu între capitalul economic și capitalul cultural, completând această distincție cu ideea de capital social.

După aceea, voi prezenta unul dintre cele mai cunoscute modele folosite pentru înțelegerea sistemică, Modelul Iceberg.

1. Necesitatea unei înțelegeri sistemice a lumilor rurale

Necesitatea unei înțelegeri sistemice a lumilor rurale vine și din nevoia de a le interpreta dincolo de simpla analiză descriptivă a elementelor care le compun şi, mai ales, dincolo de relaţiile de simplă cauzalitate, pe care le punem de obicei între elementele și structurile acestei compoziții. Altfel spus, dacă în modelul clasic de abordare a unei comunități recurgeam la relații simple de cauzalitate pentru a înțelege modurile de articulare și funcţionare ale acelei comunități, cred că lumile rurale ar trebui abordate în calitatea lor de sisteme. Adică în calitatea lor de ontologii în care totalitatea reprezintă mult mai mult decât simpla sumă a părților.

Abordările non-sistemice caută fundamentări mai ales în modurile conceptuale, în termeni și expresii definitorii, care se află în relații simple, utile pentru o interpretare deterministă. Ele constituie instrumente conveniente dar statice pentru înțelegerea unui comunități sau a unui sistem social. În schimb, abordările sistemice caută mai ales relațiile de integrare, pentru că, așa cum se întâmplă în cazul sistemelor, lumea rurală se constituie într-o ontologie în care conexiunile orizontale, verticale și chiar transversale ne pot oferi o mai bună imagine a întregului sistem social rural.

Pentru că elementele, funcțiile, conexiunile, acțiunile, structurile, valorile (şi orice alte componente sau relaţii ale sistemului social) produc fenomene și interconexiuni extrem de complexe, care se reglează nu prin simpla lor interacțiune cauzală, ci mai ales datorită nenumăratelor efecte directe sau indirecte care apar atât între acestea, cât și la nivelul întregului sistem.

Astfel, de exemplu, acțiunea unui element al sistemului este

determinată direct sau indirect de celelalte elemente, dar și de ansamblul general al sistemului. Mai ales pentru faptul că sistemul nu este un simplu lanț cauzal al elementelor, structurilor și modelelor sale. Interacțiunile dintre aceste elemente, structuri și modele sunt de o cu totul altă natură. Aceste conexiuni urmăresc alte patternuri decât simpla cauzalitate și, de cele mai multe ori, nici nu pot fi observate, având un caracter mai ales indirect. Doar o înțelegere de alt ordin, una sistemică în cazul de față, ar putea să dea seama de complexitatea unui sistem social specific lumilor rurale. Tocmai tocmai de aceea lumile rurale ar putea fi înțelese ca sisteme sociale rurale și ar putea fi interpretate în acest mod sistematic.

Pe de altă parte, prezentând toate aceste justificări cu privire la necesitatea unei înțelegeri sistemice a lumilor rurale (ca sisteme sociale rurale), am adus în discuție și o minimă caracterizare a conceptului de sistem social. Pentru că am vorbit despre elemente, funcții, conexiuni, structuri și valori care compun unitățile de bază în compoziția, structurarea, orientarea și funcționarea unui sistem. Apoi, pentru că am precizat faptul că un sistem este determinat mai mult decât de simpla însumare a unităților sale și acest lucru reprezintă unul dintre principiile înțelegerii sistemice.

Nu putem, totuși, să nu ne întrebăm ce reprezintă, la urma urmei, un sistem social. Nu în sensul enciclopedic al unei definiții tranșante și irevocabile. Nu în sensul unei teorii generale a sistemelor sociale. Întrucât cred că este destul de dificil să cădem de acord, chiar și măcar din punct de vedere terminologic, cu privire la ce este un sistem social. În primul rând, pentru că sistemul social din sociologia clasică nu este echivalent cu sistemul social la care se referă astăzi metodologiile înțelegerii sistemice. Astfel, în teoriile clasice, sistemul social este utilizat mai curând ca unitate de structurare, descriere, explicație și înțelegere a vieții sociale și a condiției sociale în întregul acesteia. Înțelegerea faptului social este, în aceste modele de înțelegere, mereu una articulată, ontologică și cu pretenții de descriere a tot ceea ce înseamnă sistemul social. În înțelegerea clasică, sistemul social este o unitate teoretică de analiză, descriere și înțelegere a unei ordini sau ordonări sociale.

Altfel spus, căutăm acea narațiune teoretică prin care putem pune sistemul social într-o logică ce ne poate oferi posibilitatea de a produce ipoteze, analize, descrieri și interpretări în acord cu un ideal de unitate

a sistemului social. Încercăm să înțelegem sistemul social într-un mod logic și unitar, în marginea căruia excepțiile rămân doar excepții. Dincolo de acest tip de abordare, în teoriile și metodologiile înțelegerii sistemice, se insistă mai ales pe caracterul complex al oricărui sistem social, altfel spus, pe acea complexitate care ne provoacă la tipuri diferite de abordare interpretativă, în care nu contează caracterul unitar, ci mai ales caracterul dinamic.

Dacă ar fi să amintim câteva accepțiuni ale conceptului de sistem social, ar trebui să precizăm cel puțin faptul că mai ales tradițiile structuraliste și poststructuraliste au utilizat acest concept și l-au configurat în funcție de propriile lor proiecte teoretice. Astfel, structuralismul și poststructuralismul au furnizat cunoașterii sociologice destul de multe accepțiuni cu privire la sistemul social și ele sunt date mai ales de interesele metodologice și epistemologice ale celor care le pun în joc.

Astfel, într-una dintre cele mai întâlnite accepțiuni, sugerată de Talcott Parsons (1991), sistemul social este caracterizat tocmai de socialitatea sa. În viziunea sa, sistemul social reprezintă o comunitate de actori sociali care interacționează în baza unor norme și sensuri culturale comune. Tot în baza acestei abordări teoretice, sistemul social reprezintă un sistem de acțiune, constituit din interacțiunile și gradul de interactivitate a indivizilor săi. Astfel, la Parsons, avem de a face mai ales cu o funcție de socializare atunci când vine vorba despre un sistem social. Sistemul social ține chiar de sistematizarea faptului social (a condiției sociale). O astfel de accepțiune s-a constituit într-o paradigmă teoretică și mai ales analitică în care a fost interpretat sistemul social. Și ea a deservit din plin acestor interese și paradigme discursive.

Dar există aici și o dimensiune speculativă care ne-ar putea fi de folos. Pentru că, în subsidiar, sau printr-un efort suplimentar de interpretare, pot să înțeleg faptul că socialitatea și interacțiunea actorilor sociali are un caracter sistemic. Altfel spus, putem înțelege lucrurile și în contranotă. De exemplu, pe linia interpretării, nu pot ignora că ideea potrivit căreia socialitatea și interacțiunea actorilor sociali definesc sistemul social nu poate fi înțeleasă și sub semnul ideii că socialitatea și interacțiunea actorilor sociali au mai ales un caracter sistemic. Și acesta este un motiv în plus pentru a încerca o abordare sistemică în înțelegerea

lumilor rurale.

Revenind la partea academică de definire a sistemului social, alți teoreticieni, precum Donella H. Meadows (2009) insistă, în definirea sistemelor sociale, pe ideea de tipar (pattern), caracterizând sistemul ca fiind un set în care interconexiunile dintre elementele acestui set produc anumite habitudini, tipare (patternuri). În acest sens, sistemul are un caracter integrator (produce și impune modele de integrare a indivizilor și instituțiilor), dar și autoreglator (reacționează automat la factorii de perturbare a sistemului).

O altă accepțiune (destul de des întâlnită) este rezumată foarte bine de Elena Zamfir (1975) și insistă pe caracterul teleologic (funcțional și obiectiv), caracterizând sistemul social ca unitate de nevoi, acțiuni, și scopuri (intenții, finalități). Aici, sistemul social este definit mai ales în sensul scopurilor comune. În plus, A. R. Radcliffe-Brown (1958), în același model de înțelegere, insistă mai ales pe ideea de unitate funcțională tendențială, care caracterizează orice sistem social. Astfel, sistemul se constituie ca o unitate de funcții multiple care, la nivelul sistemului, tind să complinească obiectivele multiple sau comune ale indivizilor din cadrul respectivului sistem. Și am putea vorbi aici despre două tendințe.

În primul rând, este vorba despre faptul că tendința de modernizare a oricărui sistem social impune membrilor săi un stil de viață orientat pe ideea de dezvoltare personală și familială. În al doilea rând, este vorba despre faptul tendința de evoluție a sistemului este intrinsecă și, de cele mai multe ori, nici măcar nu este conștientizată de membrii sistemului.

Dincolo de toate aceste aspecte, spuneam în paragrafele anterioare că fiecare reprezentare (percepție și, în fond accepțiune) a sistemului social este determinată de interesul epistemologic al celor care o pun în discuție. În plus, aceste accepțiuni sunt determinate de anumite moduri de gândire și poziționare teoretică.

Astfel, sistemul social se constituie ca un tip de instrument operațional care deservește anumitor interese metodologice sau epistemologice cu privire la societățile pe care le analizăm. În acest sens, cu greu s-ar putea constitui o teorie generală și unificatoare a sistemului social. O astfel de teorie, dacă este posibilă, nu cred că ar fi decât o istorie a nenumăratelor accepțiuni pe care, din motive operaționale, le primește

acest instrument conceptual. Aş putea spune că un concept al sistemului social este supus unui permanent proces de operaţionalizare epistemologică sau chiar hermeneutică. Dar, pe de altă parte, operaționalizarea sensului unui concept nu este neapărat o greșeală, mai ales atunci când vine vorba despre un fapt de interpretare. Măcar pentru că ne oferă un instrument hermeneutic flexibil, în folosul unui exerciţiu speculativ. Acest tip de operaţionalizare poate stabili fundamente, ipoteze, metodologii sau chiar modalități de interpretare și soluții de înțelegere.

Tocmai de aceea accepţiunea sistemului social în demersul meu speculativ se va constitui în funcție de interesul meu epistemologic cu privire la omul rural și lumile rurale. Și nu pot să nu mă întreb: care ar putea fi aceste interese teoretice care mi-ar formula ideea unui sistem social utilă și chiar necesară în constituirea posibilităților de înțelegere a omului rural și a lumilor sale rurale românești?

În acest sens, aş vorbi în primul rând despre cel mai general interes teoretic. Astfel, cred că, în exerciţiul meu speculativ, trebuie să plec de la ideea că un sistem social este, în primul rând, o realitate socială, cel puţin în sensul materializării faptului social. Pe de altă parte, nu pot să nu mă întreb: în ce sens vorbim aici despre o realitate socială a lumilor rurale româneşti? Aş îndrăzni să cred că avem de a face măcar cu un dublu sens.

În primul rând, putem vorbi despre așa ceva în sensul că un sistem social se constituie ca realitate și ca proiecţie simbolică a realităţii, iar această realitate socială este modul său absolut de existență. Și aş insista aici, așa cum deja am precizat, pe ideea constituirii realității sociale ca proiecţie socială, nu doar ca proiect social.* Înțelegerea sistemului social ca realitate socială nu este un simplu truism. Pentru că tocmai în acest loc speculativ se constituie posibilitatea unei înțelegeri fenomenologice a sistemului social. Acesta nu este un obiect teoretic sau speculativ, ci constituie chiar datul înțelegerii sistemice.

* John R. Searle (2000) vorbeşte despre realitate ca proiect social. În marginea acestei accepţiuni aş prefera termenul proiecţie, care trimite deopotrivă și la ideea de proiect, dar şi la ideea de reprezentare ideală.

Altfel spus, orice exercițiu speculativ nu își capătă pertinența și relevanța decât în orizontul unei înțelegeri orientate către sistemul ca dat al acestei înțelegeri. Și, aici, ca de fiecare dată când avem de a face cu o abordare fenomenologică, intervine cercul hermeneutic. Astfel încât, sistemul social, ca realitate socială dată unei cunoașteri fenomenologice, reprezintă chiar înțelegerea sistemică a sistemului social. Altfel spus, trebuie să mă raportez la o înțelegere a sistemului social rural în datele sale directe, dar trebuie să fiu foarte atent și la modurile mele de înțelegere.

În economia acestui exercițiu speculativ, un alt interes teoretic este dat de faptul că posibilitatea de existență a unui sistem social este dată de starea sa de echilibru dinamic (Meadows, 2009).

Dinamica și echilibrul sunt cele două forțe (centrifuge și, respectiv, centripete) care dau consistență sistemului și asigură funcționarea acestui. În lipsa oricăreia dintre acestea, sistemul se dezintegrează. Totodată, creșterea gradului de impact a oricăreia dintre aceste forțe, duce la diminuarea celeilalte și la:

1. Transformarea sistemului (dacă gradul de dinamism este foarte ridicat);
2. Încetarea dezvoltării sistemului (dacă gradul de echilibru este foarte ridicat).

Astfel, pornind de la toate analizele aruncate în joc, într-o accepțiune utilă acestui demers speculativ, am putea vorbi despre un sistem social ca despre o realitate constituită social, ca proiecție socială, aflată într-un echilibru dinamic, determinată de elementele, funcțiile, acțiunile și structurile care acționează sau interacționează atât direct, cât și indirect la nivelul sistemului.

Prefer, astfel, să mă gândesc la lumile rurale în sensul unor sisteme sociale care nu pot fi interpretate decât în maxima lor complexitate. Și, din acest punct de vedere, cred că abordarea sistemică poate fi o bună abordare.

2. Sistemele sociale rurale

M-am referit până acum la sisteme, sisteme sociale și sisteme sociale rurale. Și trebuie făcute câteva precizări. În clasa sistemelor, vorbim despre sisteme sociale și pentru că există și sisteme nonsociale. Sisteme biologice, de exemplu. Cum ar fi, corpul uman. Corpul nostru funcționează ca un sistem, prin elementele sale, funcțiile, conexiunile, acțiunile, valorile și structurile sale interne.*

Pornind pe firul acestor distincții care țin, bineînțeles, de specie și gen în ordinea clasificării, nu pot să nu mă întreb care sunt diferențele specifice fundamentale pentru acest gen (sistemul social rural) față de specia sistemelor sociale. În ordine speculativă, nu pot să nu mă întreb cu ce este semnificativ sistemul social rural în relație cu sistemul social în general. Sistemul social rural mă face cu mult mai atent la situația sa specifică decât sistemul social?

Ruralismul unui astfel de sistem social îl face cu totul și cu totul diferit față de alte sisteme sociale, altfel spus?

În accepțiunea de sistem social pe care am decis să o folosesc în acest demers speculativ, am precizat printre altele că sistemul social este o realitatea care se constituie social ca dat fenomenologic al proiectului nostru de înțelegere sistemică.

Și am insistat mai mult pe relațiile epistemologice dintre realitatea socială și înțelegerea sistemică. Pe firul acestei idei, intenționez să fac aici o completare. Constituirea realității sociale rurale este, în fapt, constituirea socială a faptului rural. În acest loc faptul rural este câmpul de înțelegere a sistemului social rural.

Astfel, în cele ce urmează, înainte de a discuta, mai pe larg, despre sistemul social rural și despre faptul rural, cred că este important să îmi

---

* Poate dacă vorbim despre valorile interne ale corpului uman poate fi puțin derutant, dar închipuiți-vă că pentru fiecare organ (element) al corpului nostru inputurile pot avea o anumită valoare, în plus sau în minus, benefică sau ostilă funcționării organului respectiv.)

precizez pozițiile cu privire la următoarele chestiuni: caracteristicile, dimensiunile și ontologia sistemelor sociale, actorii și agenții sistemelor sociale (raportați la schimbarea și transformarea acestor sisteme) și, nu în ultimul rând, câteva modele ale înțelegerii sistemice, aplicabile sistemelor sociale rurale.

3. Caracteristici ale sistemelor sociale

Trebuie amintite acum câteva caracteristici specifice sistemelor, dar mai ales sistemelor sociale.

În primul rând, m-aș opri la faptul că nu există sistem decât acolo unde există un sistem care funcționează. Poate părea un truism, dar condiția necesară a unui sistem stă în faptul că el funcționează. În diferitele sale grade de eficiență, funcționarea sistemului reprezintă chiar existența acelui sistem. Dacă ar fi să folosim un contraexemplu, am putea spune că un mecanism defect rămâne, totuși, un mecanism într-o stare latentă. Nu același lucru se poate spune despre un sistem social nefuncțional. Lipsa funcționării sale îl face să dispară ca sistem. Sau să se transforme în alt sistem, cu alte capacități de funcționare.

În schimb, aici trebuie făcută o precizare extrem de importantă. Funcția și funcționarea unui sistem pot fi înțelese împreună, dar ele nu reprezintă același lucru. Sau, mai curând, nu reprezintă același lucru în același context de referință.

O primă distincție care ar putea fi precizată este că avem de a face cu funcționarea ca proces și cu funcția, ca obiectiv al acestui proces. De exemplu, gospodăria rurală are funcția principală de a asigura existența unei familii rurale. Altfel spus, ea deservește nevoile de existență ale acestei familii. Pe de altă parte, ea funcționează prin chiar faptul că asigură existența familiei rurale. Astfel funcționarea este totuna cu funcția doar în sensul complinirii acestei funcții.

Pe de altă parte, funcția, ca deziderat, ca nevoie, ca obiectiv, determină modurile de funcționare. Asigurarea nevoilor de existență, ca funcție a gospodăriei rurale, determină chiar modurile de existență și de funcționare a gospodăriei rurale. Această dublă determinare care apare

între funcția și funcționarea unui sistem social o pot numi caracterul dublu funcțional al sistemului social.

De ce este importantă această distincție? Pentru că, atunci când vorbim despre funcționarea sistemelor sociale rurale, aceasta trebuie raportată la funcțiile rurale, nu la cele urbane și, invers atunci când vorbim despre funcțiile rurale, ele trebuie raportate la funcționarea sistemelor sociale rurale, nu urbane. În acest sens, ni se oferă o oportunitate de a scoate înțelegerea faptului rural din antinomia urban-rural, în care rolul centralizator îl are mediul urban.

Înainte de a trece mai departe, trebuie, totuși, lămurit un aspect. Este acest tip de abordare împotriva dezvoltării rurale? Are el un caracter antimodern și centralizat exclusiv pe o înțelegere rurală? Aș spune că nu, din cel puțin un punct de vedere. Fiecare lume rurală dispune de un sistem social rural specific. Astfel, unele sisteme sociale rurale tind spre urbanizarea funcțiilor lor. Astfel încât dezvoltarea de tip urban ține chiar de funcția sistemului rural respectiv. Altele, în schimb, sunt reziliente și funcția lor rurală ține chiar de păstrarea condiției lor tradiționale. Într-un astfel de tip de înțelegere sistemică avantajul este acela că elementele specifice sau emergente, funcțiile specifice sau emergente, deși pot fi definite și de alte sisteme, sunt totuși specifice sau emergente sistemelor în care apar.

Astfel, elementele, funcțiile, structurile, acțiunile, conexiunile și valorile emergente din lumile rurale (deși le putem explica, de exemplu, prin înțelegerea sistemelor urbane), în anumite sisteme rurale, sunt la fel de rurale precum unitățile tradiționale de acțiune, interacțiune și funcționare din cadrul acelor sisteme. Ele sunt rezultate ale schimbării sau transformării acelor sisteme. Dar nu ale transformării în sisteme urbane, ci în alte tipuri de sisteme rurale. La limită, aceste sisteme rurale se pot transforma în sisteme urbane, dar cazurile sunt mult mai rare decât credem noi în momentul de față.

La cealaltă limită, se vorbește foarte mult despre dispariția valorilor tradiționale. Și aici trebuie precizate câteva aspecte. Un sistem nu se schimbă sau transformă în mod emoțional, ci funcțional. Există, într-adevăr, o funcție (poate emoțională) de patrimonializare a tradiției, dar ea nu a fost niciodată obiectivul proceselor de patrimonializare totală

a valorilor tradiționale. Toate schimbările și transformările sistemelor sociale rurale au dus la anumite câștiguri, dar, mai ales la anumite pierderi la nivelul sistemului. Ceva se va pierde mereu: aceasta este singura tradiție absolută a sistemelor sociale, fie ele rurale sau de orice alt tip. Pe de altă parte, faptul că instrumentele de patrimonializare se dezvoltă în continuu (să ne amintim că apariția scrisului a fost una dintre etapele importante ale acestui proces) poate fi în avantajul funcției de patrimonializare a sistemelor sociale. În plus, putem să ne gândim, la limită, că muzeul reprezintă instituția acelor obiecte pierdute în procesele de patrimonializare care funcționează organic în interiorul sistemelor noastre sociale.

O altă caracteristică importantă, derivată oarecum din caracterul lor funcțional, este aceea că sistemele sociale sunt adaptative. Atât la nivelul intern, cât și la nivelul extern al interacțiunilor cu alte sisteme. Pentru că adaptarea este un proces de reglare a reacțiilor de răspuns la noile realități, foarte similar din punct de vedere funcțional cu procesul de dezvoltare sau de modernizare.

Aici trebuie adusă în discuție o dezbatere interesantă cu privire la procesele adaptative, înțelese ca procese de dezvoltare și mai ales ca procese de modernizare. S-a pus mereu întrebarea dacă dezvoltarea unui sistem social ține de un eveniment accidental, de efectele ideologice ale dezvoltării cunoașterii, de fenomenele de mimetism care apar între culturi cu grade diferite de dezvoltare sau este inerentă chiar conceptului de sistem social? Un sistem social este condamnat să se dezvolte la nesfârșit sau dezvoltarea sa apare mai curând datorită unor accidente sau intervenții istorice care intervin, din când în când, în existența sa?

Cred, mai curând, că dezvoltarea unui sistem social ține de un așa zis efect al unui surplus de realitate. Fiecare paradigmă de înțelegere a realului și de raportare la această înțelegere produce necesitatea unei mijlociri tehnologice (tehnice) a realității. Și fiecare această nouă mijlocire devine noua noastră realitate, noul nostru real care, la rândul său, ne incită la o altă mijlocire tehnologică. Realitatea se închide mereu într-o tehnologie care devine tocmai noua noastră realitate și produce, iterativ, necesitatea unei noi tehnologii de interacțiune cu realul. Și nu mă refer la tehnologii neapărat în sensul mașinist al conceptului de tehnologie. Ci chiar într-un sens discursiv și, mai ales, epistemologic.

Astfel dezvoltarea este specifică sistemelor sociale, constituind chiar una dintre funcțiile acestora, dar este o funcție gnoseologică (de cunoaștere) a sistemului în ansamblul său. Un sistem social, dincolo de funcția sa de constituire a realității sociale, este și un sistem gnoseologic teleologic, adică un sistem de cunoaștere pe termen lung. Măcar prin această permanentă reiterare a unei realități în legătură cu care nu mai cunoaștem termenii primi.

În tot acest context, dincolo de faptul că sunt adaptative, sistemele sociale pot fi și distructive. Și chiar sunt distructive măcar în sensul că tind să elimine ceea ce nu le este specific. Sau, atunci când tind să elimine unitățile care nu mai sunt utile funcționării sistemului, după cum am observat în momentul în care am vorbit despre funcția de patrimonializare a sistemului social. În mediile rurale, de exemplu, noii veniți nu sunt primiți foarte bine de la început. Ei sunt numiți venetici, iar acest termen are și o tentă peiorativă. Oricât de bine se vor integra în sistemul social rural, ei vor purta acest stigmat al străinului. Am putea spune, pe linia psihologiei sociale, că este vorba aici despre un efect al unei relații interpersonale, dar cred că este vorba în primul rând despre un efect al funcțiilor distructive și adaptative ale sistemului social.

O altă caracteristică importantă ține de faptul că sistemele sociale sunt locale. Și aici apar două efecte. Un prim efect ține de epistemologia unei înțelegeri sistemice. Astfel, fiecare sistem, pentru a putea fi înțeles sistemic, trebuie localizat, adică înțeles mai ales în contextul său propriu. Chiar dacă, pentru o înțelegere mai bună,el trebuie pus și în relațiile cu alte sisteme, în interiorul unui suprasistem care să le înglobeze.

Un al doilea efect al caracterului local al sistemelor sociale este dat de interacțiunea sistemului social cu alte sisteme sociale sau nonsociale. Orice astfel de interacțiune produce deopotrivă resurse și oportunități, dar și tensiuni sau creșteri ale dinamicii sistemului. Sistemele sociale rurale, de exemplu, interacționează în permanență cu sistemele sociale urbane. În relațiile de producție și desfacere, în relațiile de distribuție a guvernabilității, în schimburile ideologice sau culturale. Dinamismul, echilibrul, schimbarea și transformarea sistemelor sociale rurale sunt reglate aproape exclusiv de interacțiunea cu sistemele sociale urbane. Acest lucru se datorează faptului că interacțiunea dintre sistemul social

rural și cel urban are loc la nivelul unui suprasistem social. Este vorba despre un sistem social lărgit în care cele două tipuri de sisteme devin unități complexe în interiorul acestui sistem social de tip umbrelă. Acest aspect este foarte important în analiza noastră pentru că subliniază faptul că relaţia dintre lumile rurale şi cele urbane este la rândul ei o relaţie sistemică, bineînțeles într-un context lărgit.

O altă caracteristică importantă ţine de faptul că sistemul social nu trebuie confundat cu geografia umană, naturală, socială, economică, politică sau cu orice altă geografie posibilă a spaţiului antropic în care funcţionează acesta. Pentru că sistemul social există și la nivelul irealității sale. Socialitatea sa este baza fundamentală a irealității sale în ordine ontologică.

Tocmai de aceea, atunci când vorbim, de exemplu despre instituții, trebuie să avem în atenție și anumite structuri de organizare și funcționare mentale. Cum ar fi căsătoria. Căsătoria dispune de o condiţie materială, asigurată de funcţii, structuri, acţiuni sau conexiuni identificabile în mod concret și despre care, până la un anumit punct, am putea spune că sunt materiale. Dar dispune și de un cadru paradigmatic în afara căruia nu ar putea exista. Și, totodată presupune și un cadru mental individual în afara căruia nu ar fi posibilă. Dar, în sistemele sociale rurale (și mai ales în cele tradiționale), intervine un fenomen interesant. Apare o răsturnare simbolică între condiţia materială şi cea imaterială a unei instituţii.

Astfel, condiția imaterială a instituției căsătoriei este percepută de omul rural ca fiind tocmai condiţia sa materială. Materialitatea, concretețea și legitimarea unei instituții din mediul rural se constituie mai ales în baza unui proces de reprezentare şi valorizare, care se joacă în termeni relaţionali, nu materiali. Pentru omul rural, cutumele, validarea comunitară, valorile comunitare, patternurile sociale au o concretețe simbolică mult mai puternică decât realitatea materială a unei instituții precum cea a căsătoriei.

În acest sens, în sistemele sociale rurale, patternurile sunt foarte bine conştientizate de omul rural şi sunt puse în practică mult mai des decât se întâmplă în sistemele sociale urbane. Și în sistemele sociale urbane patternurile au o importanță covârșitoare, dar omul urban se află mai curând într-o relație de cunoaștere tacită a acestor patternuri.

Pentru omul urban patternurile devin mai curând automatisme, coduri ale unui comportament asumat în mod automat, nu conveniențe percepute, exprimate și revalidate în mod constant la nivelul acțiunii sociale.

Pornind de la această idee, am putea spune că, în cazul sistemelor sociale rurale, distribuţia cunoașterii comune este mult mai larg distribuită și mult mai puternic percepută de indivizii acestor sisteme sociale. Inteligenţa sistemului social rural este mult mai puternic determinată de capitalul comun de cunoaștere și de administrarea în comun a acestui capital.* Am putea vorbi, astfel, despre o reziliență epistemică sporită în cazul sistemelor sociale rurale. Și aici poate fi pusă o întrebare foarte interesantă. În lumile rurale, această reziliență epistemică este cauza sau efectul condiției tradiționale a existenței omului rural? Vom încerca să discutăm despre această chestiune în capitolele următoare.

4. Dimensiunile sistemelor sociale

Complexitatea unui sistem social este dată și de complexitatea dimensiunilor sale. Țin să amintesc aici toate aceste dimensiuni ale sistemului social tocmai pentru a sublinia complexitatea înțelegerii sistemice a sistemelor sociale. Astfel, atunci când vorbim despre dimensiunile sistemelor sociale în general, ne referim la: dimensiunea materială, dimensiunea funcțională, dimensiunea epistemologică, dimensiunea relaţională, dimensiunea simbolică, dimensiunea politică, dimensiunea protectivă, dimensiunea publică și dimensiunea punitivă.

---

* Percepția noastră este aceea că, în lumile rurale din ziua de astăzi, inovaţia are mai curând un caracter tehnic (meșteșugăresc), decât cultural. Percepem cultura rurală mai curând în termenii autenticității decât în cei ai inovației. Tocmai de aceea apare uneori percepția că lumile rurale pierd din creativitate (și, astfel, din autenticitate) atunci când se retehnologizează în mod excesiv.

- Dimensiunea materială este dată de faptul că sistemul are o existență materială, concretă, dincolo de relațiile și elementele mai mult sau mai puțin concrete ale sistemului. De fapt toate evenimentele unui sistem au loc în dimensiunea sa materială. În plus, dimensiunea materială constituie interfața realității cu care sunt confruntați indivizii unui sistem social.
- Dimensiunea funcțională (sau teleologică) este dată de faptul că funcțiile sistemului reprezintă și obiectivele tacite ale sistemului.
- Dimensiunea epistemologică este dată de faptul că sistemul distribuie, administrează și autorizează cunoașteri.
- Dimensiunea relațională este dată de faptul că sistemul este o stare de echilibru dinamic al relațiilor de la nivelul întregului sistem.
- Dimensiunea simbolică este dată de faptul că sistemul este un spațiu de producție, administrare și autorizare de semnificații. Fiecare element primește o semnificație în interiorul sistemului şi într-un relativ acord cu sistemul.
- Dimensiunea politică este dată de faptul că sistemul asigură distribuirea, administrarea și legitimarea autorității.
- Dimensiunea protectivă este dată de faptul că sistemul tinde să devină un factor de prezervare a elementelor, funcțiilor, relațiilor și structurilor sale.
- Dimensiunea publică este dată de faptul că sistemul asigură atât dimensiunea publică a spațiilor private, cât și relațiile dintre acestea.
- Dimensiunea punitivă a sistemului este dată de faptul că sistemul tinde să excludă sau să sancționeze ceea ce nu se integrează în sistem.

Toate aceste dimensiuni ne dau ideea că un sistem social este structurat atât pe verticală, cât și pe orizontală. În plus, putem vorbi aici și de ideea de transversalitate a unui sistem social, în sensul că ordinea orizontală și ordinea verticală, atunci când interacționează, dau această

dinamică transversală a întregului sistem.

5. Modele ale înțelegerii sistemice

Peter Senge susține, într-o conferință publică, faptul că orice sistem există într-o nișă. Adică într-un context particular care definește necesitatea și funcția sa. Chiar dacă un sistem este foarte bine dezvoltat, el nu există decât pe un culoar definit de elementele, funcțiile, acțiunile, valorile și structurile sale. Pe de altă parte, această nișă constituie tocmai orizontul de realitate pentru omul sistemului respectiv.

Și tocmai pentru că se constituie într-o nișă, sistemul are un grad ridicat de specificitate și nu poate fi structurat într-o teorie descriptivă generală. Tocmai de aceea fiecare sistem își constituie propria sa epistemologie (propria sa teorie locală), propria teorie (propriul discurs explicativ) și propria narațiune (propria istorie).

Și aici intervine cel puțin un lucru interesant. Ca într-o metaforă borgesiană, am putea spune că înțelegerea sistemului devine o hartă aproape în mărime naturală a sistemului. Cu cât ne dorim o înțelegere cât mai detaliată a unui sistem, cu atât mai mult suntem obligați să descriem mai mult, să exemplificăm mai mult, să utilizăm o scală de măsurare cât mai aproape de mărimea naturală a sistemului.

Astfel încât, atât timp cât sistemul social este echivalent, la limită, cu înțelegerea sistemică, avem nevoie de o înțelegere sistemică operaționalizată. Una care să se plieze pe interese particulare de înțelegere sistemică, întrucât o înțelegere sistemică totală îi este refuzată deocamdată minții omenești.

Tocmai de aceea, pentru a formula o astfel de înțelegere, avem nevoie de anumite modele de reprezentare și chiar de explicație. Iar lucrurile chiar așa și stau. Metodologiile cunoașterii sistemice au dezvoltat o serie de modele pentru operaționalizarea acestui tip de înțelegere în funcție de un interes sau altul de cunoaștere.

În acest context, modelul devine explicativ. Dar nu în sensul unei

chei de lectură, oricât am fi atrași de o astfel de idee, ci în sensul punerii sistemului într-o anumită ontologie și într-un anumit limbaj. Modelul capătă astfel funcții atât structurale, cât și discursive.

După ce am supus atenției anumite chestiuni structurale pe care le au sistemele sociale, mă voi referi la două modele care pot fi utilizate în înțelegerea sistemică: un posibil model sugerat de Pierre Bourdieu și unul dintre cele mai întâlnite modele ale înțelegerii sistemice, Modelul Iceberg.

6. Capitalul economic și capitalul cultural

În *La Distinction*, Pierre Bourdieu (1984) vorbește despre două principii de diferențiere la nivel social: capitalul economic și capitalul cultural. Aceste diferențieri pot reprezenta, de fapt, structura unui posibil model de înțelegere sistemică. Astfel, în acest model, putem înțelege două idei aparent concurente: pe de o parte gândim că omul rural se diferențiază negativ de omul urban prin faptul că nu deține capital economic, dar se poate diferenția pozitiv prin faptul că deține un anumit capital cultural diferit sau suplimentar.

Este aceasta o înțelegere pertinentă? Știm cu siguranță că lipsa capitalului economic poate fi resimțită și în mediile urbane. Iar lipsa capitalului cultural este din ce în ce mai resimțită în mediile rurale. Astfel nu putem spune că este pertinentă.

Dar este relevantă în ceea ce privește factorii de risc. Și aici intervine răsturnarea de tipul înțelegerii sistemice. Pentru că distincția dintre capitalul economic și capitalul cultural, la nivelul sistemului continuumului rural-urban, produce relevanță în ceea ce privește relația dintre dezvoltarea și subdezvoltarea socială și economică (atât în mediile rurale, cât și în mediile urbane). Astfel, în mediile subdezvoltate, există riscul unei lipse de capital economic, dar această lipsă poate fi compensată prin acumularea de capital cultural (mai ales în zona valorilor tradiționale specifice acestor medii). Astfel, coeziunea culturală și acumularea de capital cultural pot compensa lipsa capitalului economic și, în timp, pot

chiar favoriza acumularea de capital economic.

Totodată, trebuie precizate două chestiuni interesante. Pe de o parte, acumularea de capital economic are de obicei un efect de transformare a sistemului. Plusul de capital economic tinde să diferențieze tipurile de capital cultural și să producă o infuzie de valori care pun presiune pe sistem în sensul transformării sale. Pe de altă parte, capitalul cultural contribuie la reziliența sistemului. Oricât își dorește omul rural creșterea capitalului economic, valorile capitalului cultural îi oferă acestuia rolul de actor care contribuie semnificativ la reziliența sistemului.

În același timp, în mediile dezvoltate, tendința este aceea de disociere și multiplicare a capitalului cultural, în funcție de repere locale și globale concurente.

Cum interpretăm sistemul social al lumilor rurale românești folosind acest model, dat de distincțiile dintre capitalul economic, capitalul cultural și capitalul social?

Distribuția de capital este o distribuție a ceea ce deținem. Astfel faptul de a avea devine o relație importantă în definirea unui grup sa a unei comunități. Astfel a avea capital cultural sau capital economic constituie limitele de posibilitate pentru ca un grup sau o comunitate să-și împărtășească valorile specifice.

În plus, dincolo de capitalul economic și de cel cultural, aș putea să vorbesc și despre un capital social, care reprezintă un efect al capitalului economic sau social, fie în bula acestori tipuri de capital, fie la nivel transversal, recunoașterea capitalului social fiind împărtășită atât de comunitățile de capital economic, cât și de comunitățile de capital cultural.

Să dăm un exemplu fictiv pentru o mai bună înțelegere a ideii de capital social. Să ne închipuim astfel că un țăran reușește să salveze pe cineva dintr-o situație de viață și de moarte. Mediile îl vor prezenta cu obstinație ca fiind un om simplu, de la țară, fără capital economic, dar, în subsidiar, aceleași medii vor tinde să prezinte, concomitent, anumite valori ca fiind valori rurale pozitive. Cel puțin pentru câteva zile, țăranul respectiv va deține un capital social de imagine, care va transgresa atât capitalul său economic, cât și capitalul său cultural. Este o caracteristică a reprezentării noastre provocate de mediile de comunicare și popularizare. Conturile mediilor sale de socializare vor fi asaltate, el se va întipări cel puțin pentru

scurt timp în memoria colectivă și vom vorbi fără să vrem despre faptul că lipsa de capital economic din mediile rurale nu l-a împiedicat să devină un erou.

Și de aici reies câteva caracteristici ale capitalului social.

În primul rând, remarcăm faptul că un astfel de capital social este, în general, episodic. Memoria publică este una scurtă, iar, dacă un capital social nu este dublat de unul economic sau cultural, el poate dispărea în foarte scurt timp. În plus, capitalul social poate crește sau se poate chiar consolida în timp atunci când readuce în discuție capitalul economic sau cultural.

Apoi putem spune că un capital social are un caracter senzațional. El produce uimire sau orice altfel de emoție publică. Și tocmai pentru că este senzațional el ne captează atenția și ne provoacă să îl introducem în amintirile noastre.

Și, nu în ultimul rând, am putea spune despre capitalul social că răspunde la o situație de limită sau este efectul unei situații de limită.

În plus, trebuie observat și următorul aspect, care apare la nivel individual: capitalul economic se acumulează, de vreme ce capitalul cultural se consolidează. Tendința de creștere în cazul capitalului economic este aceea de completare și acumulare. În schimb, tendința de creștere a capitalului cultural este aceea de îmbunătățire. La nivel individual, în afara unor situații de limită (care ar ține, de exemplu, de starea de sănătate) este greu să vorbim despre diminuarea capitalului cultural. Procesul de învățare continuă duce la o creștere permanentă a capitalului cultural, chiar dacă memoria mai șterge din cunoștințele câștigate în timp.

Nu același lucru se întâmplă la nivelul sistemului social și mai ales la nivelul sistemului social rural. În general, sistemele sociale rurale beneficiază de o dezvoltare a capitalului economic. Cu anumite excepții, mai ales în zona ruralului profund, putem spune că mediul rural românesc se află într-un proces de dezvoltare economică. Chiar dacă anumite zone rurale au involuat datorită migrației, îmbătrânirii populației și lipsei forței de muncă, la nivel general, lumea rurală românească se dezvoltă.

În schimb, atunci când vine vorba despre capitalul cultural, se vorbește tot mai mult despre pierderea unor valori tradiționale. Astfel la nivel comunitar, lumile rurale românești se confruntă cu diminuarea

patrimoniului material și imaterial tradițional. Astfel, dezvoltarea economică (prin acumularea de capital economic) poate avea și efecte de diminuare a capitalului cultural.

În acest sens, omul rural este expus în permanență unei angoase identitare față de valorile tradiționale din lumea sa rurală, valori care riscă să dispară tocmai din cauza unui fenomen iminent de dezvoltare socială și economică. Deși neoruralismul încearcă să revitalizeze anumite valori tradiționale, omul rural nu se simte foarte confortabil în modernitatea sa. Dar tot neoruralismul, pe de altă parte, produce o infuzie de valori urbane în lumile rurale.

Pornind de la toate aceste fenomene, nu pot să nu mă întreb dacă dezvoltarea economică din lumile rurale duce la diminuarea capitalului cultural. Și aici trebuie să aduc în discuție diferența dintre schimbarea și transformarea unui sistem. După cum am precizat deja, transformarea este o schimbare radicală a unui sistem și duce la înlocuirea unui sistem cu altul.

În acest loc, pornind de la distincția dintre schimbarea și transformarea unui sistem social și de la modelul pe care l-am construit pornind de la Pierre Bourdie, pot trece de la un instrument de înțelegere a unei simple cauzalități între creșterea capitalului economic și diminuarea capitalului cultural la un model de înțelegere sistemică.

7. Modelul Iceberg

Modelul Iceberg este acum cel mai utilizat model în înțelegerea sistemică și în așa zisa metodologie *Problem Based Learning* (Învățare pornind de la probleme). Este utilizat mai ales în marketing și management, dar și în teoriile comportamentale, teoriile culturii, teoriile educației sau în neuroștiințe.

Acest model pleacă de la ideea că doar a zecea parte a unui iceberg se află la suprafață, în timp ce 90% din structura sa se află sub apă, altfel spus într-o stare latentă.

Modelul Iceberg presupune patru niveluri: evenimentele (vârful și partea vizibilă a icebergului), patternurile, structurile și modelele mentale. Unii autori introduc un al cincilea nivel la baza icebergului: viziunile, care este destul de rar folosit pentru că viziunile pot fi conceptualizate la nivelul modelelor mentale.

Ideea fundamentală a acestui model este aceea că baza, aflată în această stare latentă, influențează ceea ce se află la suprafață. Nu este greu să observăm că modelul Iceberg poate fi pus ușor în analogie cu modelul inconștient-subconștient-conștient propus de Sigmund Freud în înțelegerea proceselor psihice și cognitive. Această similitudine este deseori folosită în faptul că nivelurile invizibile ale modelului Iceberg sunt considerate a fi latente (fac parte din cunoașterea tacită distribuită într-un sistem social). Interacțiunea acestor niveluri latente cu nivelul evenimentelor nu poate fi sesizată decât printr-un atent efort de cunoaștere. Astfel, atunci când ne aflăm în zona cunoașterii comune, considerăm că existența noastră într-un sistem social este una destructurată, supusă evenimentelor și accidentelor.

a. Evenimentele sistemului social

Ca prim nivel al modelului Iceberg, evenimentele reprezintă, după cum am spus deja, partea vizibilă a icebergului. Acestea sunt ceea ce constituie orizontul vieții cotidiene ale unui sistem social. Realitatea directă a sistemului, realitatea imediată, observabilă, palpabilă. Este vorba despre tot ceea ce ni se întâmplă și ne supune acțiunii și interacțiunii. În sistemele sociale rurale, de exemplu, este vorba despre munca de zi cu zi în gospodărie sau pe câmp, mersul la cârciumă sau la biserică, sărbătorile, interacțiunile cu vecinii, o nuntă, o înmormântare, un botez, mersul la primărie, viața în familie, disputele asupra proprietății.

b. Tiparele sistemului social (Patternurile)

Uneori, tocmai datorită caracterului lor imediat, considerăm evenimentele ca fiind aleatorii. Dar, în enumerarea de mai sus, putem observa anumite categorii de evenimente. Ele pot fi clasificate și recunoscute în interiorul anumitor categorii de acțiune și interacțiune. Pentru că, de

fapt, evenimentele sunt determinate de anumite tipare pe care le dezvoltă sistemul social. Astfel, patternurile reprezintă tocmai aceste tipare care se consolidează într-un sistem social și impun moduri specifice de acțiune și interacțiune. Tendințele de echilibrare a unui sistem social, care constituie în fapt conveniența socială a indivizilor sistemului, produc toate aceste patternuri și le impun la nivelul comportamentelor indivizilor sistemului respectiv.

Patternurile sunt determinate și configurate de structurile sistemului social. Termenul de structură este puțin ambiguu în modelul iceberg pentru că au un dublu caracter. Structurile pot fi materiale, dar și imateriale (ideale, virtuale).

c. Structurile sistemului social

Structurile reprezintă instituțiile materiale și imateriale care asigură formarea și funcționarea patternurilor specifice fiecărui sistem social în parte. Ele sunt determinate de modelele mentale și nu se modifică semnificativ decât prin transformarea acestor modele mentale. Un alt aspect caracteristic structurilor este acela că ele asigură nivelul de structurare și instituționalizare a sistemului social.

d. Modelele mentale ale sistemului social

Modelele mentale reprezintă baza icebergului și nivelul cel mai important al acestuia. Pentru că, în primul rând, modelele mentale asigură baza de coeziune și coerență pentru funcționarea unui sistem rural. Apoi, pentru că schimbarea sau transformarea unui sistem social nu se poate realiza decât prin intervenții la nivelul modelelor mentale ale sistemului respectiv. Ele reprezintă paradigmele în care funcționează un sistem social.

8. Note pentru o înțelegere sistemică a omului rural

Trebuie să mă întreb acum dacă astfel de modele ale unei înțelegeri

sistemice pot funcționa în cazul omului rural. Sau, mai curând, cum ar putea funcţiona ele în această situaţie. Altfel spus, în baza tuturor precauţiilor, limitelor și modelelor asumate în mod speculativ, cum pot integra tocmai aceste modele ale înțelegerii sistemice în înțelegerea omului din lumile rurale?

Și cred că aș putea aplica o astfel de înțelegere sistemică în cel puțin trei feluri.

În primul rând, aş putea urmări relaţiile dintre evenimente, patternuri, structuri și modele mentale. Astfel aş înțelege sistemul social al faptului rural în complexitatea sa care de cele mai multe ori ne scapă pentru că suntem atenți doar la structuri și evenimente.

În al doilea rând, aş putea încerca să înțeleg reziliența sistemului, pornind de la tensiunile care intervin între elementele (actorii) care ranforsează sistemul și agenții care pun presiune pe sistem, ducând la modificarea sau chiar transformarea totală a acestuia.

Și, nu în ultimul rând, aş putea să fiu atent la funcţiile şi funcţionarea sistemului pornind tocmai de la dimensiunile acestuia, despre care am vorbit în capitolele anterioare.

Este un mod de raportare la un fenomen complex și cred că îmi este util tocmai pentru că îmi oferă instrumente care să mă scoată din clișeele și imaginariile atât de specifice acum înțelegerii lumilor rurale românești.

Țăranul și ruralismul
Reprezentări ale țăranului român

Poate cea mai importantă problemă a reprezentării omului rural este aceea dată de faptul că am fost mereu provocați (sau chiar exersați) să înțelegem faptul rural în termenii culturali sau politici ai unui țărănism utopic. Fie că a fost vorba despre o înțelegere istorică identitară, fie că am avut de a face cu o înțelegere tehnică, agronomică, socială sau economică, fie că a fost vorba despre un pastel sau o poezie idilică, țărănismul a fost mereu suprasolicitat ca fiind unul dintre pilonii înțelegerii noastre cu privire la lumile rurale. Țăranul vesel, subiect al portului popular, autor anonim al doinelor și muncitor al coasei, producător al laptelui proaspăt și subiect al bunei înțelegeri cu animalele, țăranul român (mai puțin țăranca) a fost fixat mereu la capătul ideologic al înțelegerii noastre cu privire la lumile rurale și relația noastră ancestrală cu natura. Simbolismul, pastoralismul și naturalismul au fost mereu cadrele ideologice ale discursurilor și reprezentărilor noastre cu privire la țăranul român și destinul său exemplar în cultura noastră națională.

Și nu este vorba doar despre discursul comunist (profund identitar), discursul postcomunist (profund recuperator), ci chiar și de discursul interbelic (profund etnic) sau chiar iluminist (profund etnografic) din istoria națiunii noastre. Pentru că tocmai discursul iluminist și cel interbelic au creat cele mai importante resurse de legitimare a națiunii românești prin valorile tradiționale țărănești. Iar acest lucru îl uităm prea des.

Ne-am trezit cu o națiune care, în mod real sau ireal, depinde foarte mult de identitatea sa simbolică rurală. O națiune care, în termenii

originii și legitimării, vorbește mai curând despre viața sa rurală, idilică, rustică, tradițională, pastorală.

Astfel, sunt rare momentele în care națiunea noastră, în memoria ei colectivă, se naşte la oraş. Ea se naşte mai curând la sat, în spiritul tradițional sau în războaiele purtate mai ales cu ajutorul poporului rural.

Tocmai de aceea țăranul și ruralismul sau țărănismul și ruralul trebuie puse în discuție, urmărind mai ales resorturile și efectele ideologice care s-au jucat în acest loc comun al întâlnirii dintre efigia țăranului și tabloul lumii rurale. Nu cu patimă, nu cu proiecte de recuperare, nu cu demersuri de retrocedare. Doar în sensul de a înțelege câte șanse mai există astăzi să gândim lumea rurală românească în termenii țăranului și în cei ai gospodăriei sale țărănești. Iar dacă șansele sunt depline, ce efecte pot avea ele asupra exercițiilor noastre de înțelegere.

1. Țăranul reprezentărilor

Țăranul a fost perceput mereu într-un dublu registru simbolic. Pe de o parte, acesta este un recipient al identității naționale, pe de altă parte el este reprezentantul prin excelență al relației adamice cu natura. Țăranul român, la nivelul discursurilor și reprezentărilor, nu se naște pe filiația condiției sale sociale*, ci printr-un proiectarea simbolică a unui moment inaugural, originar și comemorabil la nesfârșit, prin care se stabilesc bazele autentice și totodată pitorești ale unui naționalism popular. Astfel, o națiune mereu amenințată de străini mai mult sau mai puțin imaginați, este legitimată de autenticitatea rurală și de pitorescul natural care îi oferă țăranului rolul de erou identitar și legitimator.

Paznic al autenticității și *broker* al relațiilor durabile și sustenabile cu natura, el are sarcina de a se menține în ordinea autenticității, pentru a păstra tradițiile românești, pentru a asigura legătura cu momentul nostru istoric inaugural, pentru a ne aminti mereu de miezul credințelor strămoșești, și pentru a ne asigura de legătura pură cu natura și cu animalele.

Agenda sa ideologică a fost mereu una încărcată.

Discursurile naționaliste românești au avut mereu nevoie de un țăran pur și o lume rurală septică, pentru a legitima o identitate națională cu puternice valențe poporaniste și naturaliste.

În acest context, tipul țăranului social a fost mereu sacrificat prin

---

* Vezi Cosmin Borza, Literatura rurală, în Enciclopedia Imaginariilor din România, Volumul I, Imaginar literar, volum coordonat de Corin Braga, Polirom, Iași, 2020.

inventarea țăranului simbolic, atemporal, autentic și aflat într-o simbioză perfectă cu natura.

Chiar dacă autori importanți, precum Ioan Slavici (1848-1925), Liviu Rebreanu (1885-1944), Mihail Sadoveanu (1880-1961), Henriette Yvonne Stahl (1900-1984), Zaharia Stancu (1902-1974), Pavel Dan (1907-1937), Marin Preda (1922-1980), Marin Sorescu (1936-1996) sau Dinu Săraru (n. 1932) se raportează cu realism la realitatea socială a satului românesc, reprezentarea literară (și chiar publică) generalizată a țăranului român se află în această zonă a paradisului rural, înțeles atât ca origine a națiune, cât și ca salvare permanentă a acesteia.

În plus, dincolo de toate aceste discursuri naționaliste, sau poate chiar în prelungirea lor, avem nu de puține ori de a face și cu un țăran modificat simbolic de anumite discursuri etnografice exaltate.* Un țăran mereu inteligent, moral, rezilient la provocările istorice, un țăran al unui folclor autentic atât din punct de vedere moral, cât și spiritual nu face decât să îngroașe tușa unui țăran simbolic, gardian al națiunii și al legăturii noastre cu natura. Un țăran de scenă, un dansator al ansamblurilor folclorice, îmbrăcat exemplar din cap până-n picioare, un produs care poate fi etalat și dat ca exemplu pentru orice sărbătoare și pentru orice valoare rurală considerată ca fiind autentică.

Țăranul devine, astfel, figura de ceară într-un muzeu exemplar al lumilor rurale românești.

În plus, dincolo de imaginarul literar, discursul naționalist și etnografia exaltată, această reprezentare este revitalizată astăzi și de o revenire în forță a neoruralismului românesc.

Revenirea în mediul rural este percepută nu de puține ori ca o revenire la o lume bucolică, liniștită și catarctică, în centrul căreia se află

---

* Şcolile antropologice şi sociologice româneşti care s-au ocupat de teme ţărăneşti sunt foarte valoroase, dar există anumite derapaje care basculează țăranul și mai ales gospodăria țărănească într-o ontologie idilică, în care relația cu realitatea și provocările ei transformă țăranul român într-un geniu anonim, plin de inteligență și creativitate și care nu e departe chiar de ideea de mic vrăjitor al forțelor naturii.

figura autentică, rustică și patriarhală a țăranului român.*

Această abordare idilică, rustică și pitorească, specifică anumitor discursuri literare (sau artistice, în general) și etnografiilor exaltate este basculată astăzi și în discursurile turistului rural. Înarmat cu concepte noi (agroturism, turism rural, trasee tematice, ferme demonstrative, punct gastronomic local, lanţuri scurte de aprovizionare, producători locali, durabilitate, sustenabilitate) și incitat de valori patrimoniale, turistul rural este un mic explorator al trecutului. Și explorează această lume rurală într-o triplă manieră.

Pe de o parte, este vorba despre un gest al căutării și descoperirii. Călătoriile sale în lumile rurale sunt marcate de un efort susținut de căutare a autenticității, iar acest efort trebuie să fie încununate de cât mai multe descoperiri. Pentru turistul rural orice descoperire se transformă inevitabil și într-o cucerire simbolică. Astfel, turistul rural fotografiază și filmează orice i se pare frumos și deosebit de lumea sa urbană. Filmul și fotografia sunt instrumentele sale de colectare și de etalare, apoi, în lumile mediilor de socializare.**

În perioada limitată a acestor mici migrații de vacanță, turistul caută experiențe noi, iar când vine vorba despre lumile rurale, caută aceste noi experiențe mai ales în zona unei presupuse autenticități. Întâlnirea sa cu rusticul reprezintă un consum de autenticitate, pentru că, la urma urmei, nu trebuie să uităm faptul că turistul este în primul rând un consumator. Dar, pe de altă parte, acest consum de autenticitate este și cel mai important

---

* Revenirea omului urban în lumea rurală nu reprezintă un fenomen cu mult mai puternic față de alte vremuri, dar revenirea neoruralismului la nivel de discurs și problemă în spațiul public ne induce percepția că ne aflăm în mijlocul unei explozii neoruraliste. Avem de a face, în schimb, cu o revitalizare a temei neoruraliste.

** Să nu uităm că orice fotografie este o tăietură, un decupaj, un crop, cum s-ar spune în limba engleză tehnică a fotografiei. Astfel, fotograful face o selecție. El alege din întregul câmp vizual acele zone cu potențial emoțional și estetic. Prin fiecare acest gest de selecție, el contribuie la constituirea unei reprezentări parțiale și la dezvoltarea unei estetici cu accente idilice.

catalizator pentru producția de false totemuri ale autenticității. Acolo unde turistul rural caută autenticitate va apărea de fiecare dată și un producător local de autenticitate. Un negustor de însemnuri și mici amintiri care, de multe ori, pot fi doar simple simulatoare.

Pe de altă parte, atunci când vorbim despre neoruralismul turistului rural, putem remarca și faptul că este vorba despre un gest asumat emoțional. Turistul redescoperă un trecut nostalgic sau o stare naturală originară. Periplul său este perceput, nu de puține ori, ca o inițiere în valorile ancestrale și ca o purificare prin revenirea la origini. Astfel încât angajarea sa devine și una afectivă. Se simte eliberat nu doar de stresul de zi cu zi din viața sa urbană, ci și de vina de a nu participa îndeajuns la păstrarea, producția, distribuția și consumul de autentic rural.

Și, în cazul neoruralismului turismului rural, nu în ultimul rând, este vorba și despre un gest critic. Turistul rural, nu de puține ori, pune într-o relație critică viața de la țară cu viața de la oraș. În fapt, în răstimpul vacanței sale, el se constituie și ca un veritabil om neorural, cel puțin în ceea ce privește discursul său critic față de condițiile impropii de la oraș și condițiile rustice, pastorale, naturale din mediul rural. În analiza sinoptică a lumilor rurale și urbane, turistul rural va favoriza de fiecare dată valorile și peisajele rurale. Măcar pentru faptul că tocmai a revenit din vacanță.

Cu toate acestea, este destul de ușor de observat faptul că autenticitatea, idilicul, rusticul, pitorescul sunt doar interfețe ale unei reprezentări distorsionate a lumilor rurale românești.* Pentru că, dincolo de aceste proiecții ale unui imaginar interesat, în lumile rurale românești problemele sociale se consolidează în mentalul rural colectiv mult mai repede decât pot discursurile urbane să investească în producțiile simbolice ale unui rural edenic. Astfel încât apare aici o ruptură între ce transmit realitățile rurale sociale și reprezentările simbolice ale țăranului ideal și idealizat.

---

* În mod paradoxal, supralicitarea simbolică a țăranului a dus la o standardizare a acestuia. Țăranul a devenit standardul de autenticitate și tradiționalizare din mediul rural.

În acest context, țăranul devine un factor de deconstrucție a societății rurale. Pentru că avem acum instrumente pentru a înțelege mai curând societatea rurală, decât pentru a înțelege țăranul lumilor rurale românești.

În contranotă, omul rural este astăzi mai mult ceea ce înțelegem noi prin despărțirea societății rurale de țăran și viața țărănească. Țăranul pare că nu mai este tema centrală a lumii rurale. Țăranul nu mai este un avatar al omului rural contemporan. Dacă am avut de a face cu o migrație țărănească la oraș, acum avem de a face cu o reacție de răspuns simbolică. Deodată, lumea rurală se redefinește tocmai în termenii în care civilizația urbană încearcă să înțeleagă lumea rurală în valorile, gândurile și proiecțiile sale.

Apare astfel inevitabil întrebarea: în ce măsură ne mai folosește astăzi ideea de țăran român? Capitalul său simbolic, cu efect de deformare, ne mai poate spune ceva în legătură cu omul lumilor rurale românești? Mai există țăranul român? Dacă da, unde îl putem întâlni, iar dacă nu, unde a dispărut acesta?*

---

* Unde a dispărut țăranul? Sau, mai curând, de unde a dispărut țăranul? A dispărut mai ales din discursul oficial. Administrația, economia, omul de știință, omul politic nu mai pot opera cu noțiunea de țăran. Pare un cuvânt care nu mai este actual în acele discursuri care vor să fie serioase din punct de vedere juridic, sociologic, științific, politic. Sunt preferate, în schimb, expresii precum om rural, locuitor din zonele rurale sau muncitor agricol, deși lucrurile nu se suprapun de fiecare dată. A dispărut, apoi, din acel limbaj atent la propria sa corectitudine politică: pare umilitor să numești pe cineva țăran sau țărancă. Iar această situație își are propria sa istorie, dată de industrializarea și urbanizarea accelerată a societăților postbelice, din secolul XX. Migrația omului rural către zonele urbane, care au început să ofere tot mai multe locuri de muncă, a dus atât la ciocnirea dintre două culturi (cea rurală și cea urbană, cât și la devianțe în adaptarea omului de la țară la viața de la oraș. A dispărut, apoi, chiar la el acasă. În cătunele îndepărtate, unde este din ce în ce mai rar sau în zonele rurale din preajma marilor orașe unde nu prea mai acceptă să fie pus sub un astfel de nume. A dispărut precum cânepa, după cum se exprima o țărancă din Bucovina.

Oricare ar fi răspunsurile la aceste întrebări, discursurile despre țăranul român trasează anumite cadre de referință în înțelegerea omului rural contemporan.

Chiar dacă mai există sau nu, țăranul român determină într-o măsură semnificativă orice încercare de înțelegere a omului rural. Pentru că omul rural se așază atât fizic, cât și simbolic în spațiul reprezentărilor deschis în mod definitiv de ideea de țăran român. Locul deșțelenit de figura simbolică a țăranului român se va păstra mereu ca un risc sau ca o plus valoare în orice discurs și reprezentare a omului și lumilor rurale contemporane.

Se creează, astfel, o relație critică între ideea de țăran (în sensul unui ruralism tradițional) și omul rural contemporan (înțeles mai curând în baza unei epistemologii urbane) sau chiar omul neoruralismului. Pentru că ceea tot ceea ce înțelegem prin țăran este astăzi supus unor modificări mai mult sau mai puțin ideologice tocmai în lumile omului rural contemporan. La nivel identitar, țăranul se vede acum provocat de propria ruralitate, dar o ruralitate exprimată într-un limbaj cu profunde accente urbane.

2. Amalgamul reprezentărilor

Într-un interviu din revista *Dilema Veche* a anului 2013, apare, la un moment dat ideea că țăranul român se află într-o conviețuire magică cu natura (Bianca Toma, 2013).* În plus, tocmai datorită acestei conviețuiri speciale, țăranul este perceput ca furnizor de hrană cu o calitate superioară. „Hrană, nu mâncare”, după cum subliniază intervievatul, domnul Bogdan Buzescu, în calitate de președinte al Confederației Asociațiilor Țărănești din România.

Valoarea adăugată pe care țăranul o dă figurii omului rural devine

* Ideea nu este una nouă, dar prin faptul că noua chestiune țărănească este din ce în ce mai prezentă în spațiul public, ea este folosită din ce în ce mai mult.

valoare adăugată și pentru producția agricolă și, implicit, pentru hrana care ajunge pe mesele orășenilor. Această micronarațiune simbolică este întâlnită frecvent în discursurile cu privire la țăranul român, legătura sa cu natura și producția agroalimentară. O regăsim des atât în discursurile autoidentitare ale omului rural, cât și în discursurile pline de respect ale omului urban. A intrat acum și în discursuri mai mult sau mai puţin științifice care țin fie de ecologie, fie de socioeconomia lanțurilor de distribuţie alimentară.

Interesant mi se pare însă alt fapt la nivelul unor acestor discursuri.

Astfel, pe lanțul unui proces de simbolizare, țăranul este adus în discuţie mai întâi pe o poziție mitică. Este considerat un mic erou civilizator, anonim, tăcut, dar foarte important în legătura noastră cu o natură adamică și o mâncare (hrană) sănătoasă.

Apoi, este pus într-o imediată echivalență cu fermierul sau producătorul local, oferindu-se fondului țărănesc autentic un profil modernizat, actualizat, cuplat la valorile globale, la proiectele de dezvoltare rurală, la discursurile de integrare locală în valorile globale, la filosofiile de protecție a mediului sau la noua epistemologie agricolă.

Pe un lanț de producție simbolică similar cu cel de mai sus, și relația țăranului cu natura este folosită discursiv într-un dublu registru. Mai întâi la nivel alegoric (prin apelul la legătura organică a țăranului cu natura). Pentru a fi imediat reformulată în termeni aproape științifici: protecția mediului înconjurător, producție ecologică, protecția apei și a solurilor, agricultură inteligentă, îngrășăminte organice, depozitarea deșeurilor organice, și sustenabilă. E un fel de realism magic, dar de factură inversă: magicul este cel care este materializat și adus cu picioarele pe pământ în modul cel mai brutal.

Trebuie să precizez faptul că nu avem de a face cu un discurs greșit. La nivel general, nu cred că putem valoriza logic sau axiologic aceste tipuri de discursuri. Dar avem de a face, totuși, cu un dublu limbaj. Pentru că, pe de o parte este vorba despre un limbaj de valorizare, cu intenția de a se sublinia caracterul autentic al țăranului din România și, pe de altă parte, este vorba despre un limbaj argumentativ, cu intenția de a ne convinge cu privire la funcția civilizatoare a țăranului și a lumii țărănești.

În baza acestui limbaj dublu, de exemplu, țăranul contemporan

din România nu este perceput doar ca un erou civilizator. El este și un erou cultural. El este cel care ne dă rost, gust și sens. Produsele sale agroalimentare, obiectele sale artizanale și valorile sale spirituale ne transpun într-un spațiu mitic și o perioadă fericită a unei copilării de la țară. Lumea urbană ne-a distanțat de mâncarea care are gust, de tradiţiile care au un rost și de valorile spirituale care ne dau un sens.

Pe linia acestor proiecții simbolice, în discursurile și reprezentările noastre, țăranul devine un mediator cu aceste categorii de valorizare: rostul, gustul și sensul. Mai mult decât atât, rostul, gustul și sensul devin chiar orizonturile noastre de proiecție simbolică a țăranului într-o ontologie idilică, plină de farmec.*

Prin toate aceste proiecţii simbolice, în legătură cu profilul țăranului (erou civilizator și erou cultural), ne confruntăm și cu o delocalizare. Pentru că, dincolo de categoria socială pe care o reprezenta mai ales înainte de căderea comunismului, țăranul se retrage acum mai ales în zona unei categorii simbolice. Statutul de categorie socială a țăranului s-a estompat sau chiar s-a șters în modurile noastre de gândire actuale. Nu mai resimțim acele presiuni teoretice și acele necesități practice care să ne oblige să introducem țăranii în taxonomia claselor sociale.

Țăranul dispare cumva în chiar simbolismul care i-a fost atribuit în exces. Este o victimă a propriei sale celebrități alegorice. Estetizat, mitizat, autentificat, țăranul devine un efect al unui decupaj ideologic și al unei înregimentări alegorice. Și iese astfel din taxonomia categoriilor sociale. Iar această ieșire are efecte negative chiar pe linie administrativă sau legislativă. Statul român nu susține o categorie socială țărănească pentru că, în viziunea sa juridică și administrativă, aceasta nici măcar nu

---

* Vreau să dau aici un exemplu mai mult decât interesant. În baza acestui proces de proiecție simbolică, produsele tradiționale ajung să fie considerate în concurență sau chiar echivalență cu produsele certificate ecologic deși diferențele care țin de procesele de producție, depozitare și distribuție sunt semnificative. Omul contemporan dorește să înțeleagă noua realitate globală în mod aproape empiric și angajat: totul trebuie să aibă un rost, un gust, un sens.

există. Dimpotrivă, statul român susține fermieri, producători, pensionari agricoli, nu un conglomerat social și cultural al țăranilor din România.*

Revenind puțin, cred că toate aceste atitudini discursive nu trebuie considerate ca fiind negative. După cum nu trebuie bifate nici ca fiind pozitive. Ele trebuie considerate în fenomenalitatea lor. Nu trebuie valorizate și analizate decât în limitele intențiilor pe care le manifestă efectiv.

Astfel, ele reprezintă mai ales moduri specifice prin care reacționăm la nivel ideologic cu faptul că așa zisa chestiune țărănească se află în criză și ea încearcă să se reformuleze în termenii actualității, în acord cu cerințele actuale globale. Astfel, un limbaj cu tonalități tradiționaliste se îmbină cu un limbaj cu tonalități politice globale și subliniază această dublă expunere a țăranului: la lumea sa veche, autentică și la lumea noastră nouă, plină de provocări care sunt percepute ca fiind rurale, nu țărănești.

Dar cât de veche și cât de autentică este lumea tradițională rurală, dincolo de percepțiile pe care i le imprimă discursurile centralizatoare urbane? Câtă încredere avem în țăranul nostru românesc? Pe de o parte, îi oferim atribute și îl investim cu puteri simbolice care țin mai curând de retorica noastră identitară. Îi transferăm rolul de păstrător al tradițiilor și de garant al felului nostru național de a fi.

Pe de altă parte, îl dăm de exemplu. Atunci când credem că este bun, ne folosește și ne oferă o oportunitate pentru a vorbi despre noi ca români și despre istoria noastră. Atunci când credem că este rău, funcționează ca un contraexemplu față de lumea fină a unor oameni urbani educați, elevați, politicoși, bine integrați social.

Dincolo de toate acestea, nu trebuie să uităm faptul că încă există oameni care se consideră a fi țărani. În discursuri identitare cu un ton ușor diacronic, apare și această declarație: eu sunt țăran (sau țărancă). Iar această identitate țărănească, asumată la mod declarativ, apare mai ales în două tipuri de discursuri.

---

* Apare aici chiar un conflict între discursurile și reprezentările culturale ale țăranului român și discursurile și reprezentările oficiale ale omului rural.

Pe de o parte este vorba despre acele discursuri în care omul rural deplânge dispariția vechii ordini ţărăneşti. Dispariția acelei lumi rurale în care, chiar dacă erau greutăți* , satul românesc arăta altfel, în opoziție cu satele actuale, îmbătrânite și depopulate. Aceste discursuri apar mai ales în lumile rurale izolate (aşa zisul rural profund). Şi ele sunt exprimate de o populaţie rurală care a scăzut extrem de mult şi a ajuns la o vârstă în care nu mai există putere de muncă și siguranță pentru modurile rurale de viață. În toate cătunele din România**, putem întâlni oameni care au dus o viață grea, dar au ajuns la un punct în care sunt singuri (pentru că tinerii au migrat la oraș sau în străinătate) și nu mai pot munci. Întrebați ce își mai doresc de la viață, ei vorbesc aproape întotdeauna despre putere, sănătate şi timp de muncă, „după cum o vrea bunul Dumnezeu". „Putere, sănătate, timp, dragoste de pământ şi îngăduinţă de la bunul Dumnezeu".

Pe de altă parte omul rural se consideră țăran atunci când este mândru de identitatea sa țărănească. Omul lumilor rurale nu se va simți niciodată mândru de identitatea sa în termeni moderni: „eu sunt un om rural". Ruralismul nu reprezintă un concept ideologic, ci doar administrativ. Omul lumilor rurale va spune, dimpotrivă, „eu sunt țăran (sau țărancă)" sau „eu sunt fiu de țăran (sau fiică)". Sau, pe linia discursurilor identitare, va spune cel mult: „locuiesc la ţară", „locuiesc în mediul rural".

Tot acest amalgam al reprezentărilor și discursurilor ne obligă

---

* Țăranii în vârstă își aduc aminte de vremuri cu foamete, calamități sau crize sanitare. Interesant este că mai toți vorbesc despre zăpada de altădată. Nămeții de altădată le cauzau multe greutăți, dar și belşug. Dispariția lor este un semn că lumea lor ţărănească s-a schimbat în chip definitiv. Pe de altă parte, ţăranul simte că lumea e într-o cumpănă, iar faptul că vremurile s-au schimbat îi dezvoltă acestuia o gândire critică specifică vremurilor de criză. Astfel, el face apel tot mai mult la întoarcerea la modul de viață al bătrânilor și la revenirea la valorile religioase creştine ale neamului.

** Și nu este vorba doar despre cătune. Orice zonă rurală deprivată de o infrastructură rutieră sau de comunicații prezintă exact același peisaj socioeconomic deprimant: populația tânără migrează, populația îmbătrânită nu are posibilitatea de a valorifica resursele locale.

la un alt tip de raportare atunci când vorbim despre țăranul român. Am vorbit într-un capitol anterior despre un model de înțelegere sistemică a lumilor rurale românești. Aș încerca să simulez aici o abordare sistemică a sistemului rural țărănesc, așa cum apare el în discursurile și reprezentările noastre actuale.

3. Note pentru un exemplu de înțelegere sistemică a lumilor țărănești românești

Astfel, în ordinea discursurilor etnografice, s-a fixat un model de interpretare, conform căruia momentele cele mai importante din viața unui țăran sunt nașterea, botezul, căsătoria și moartea. S-a conturat astfel un ciclu biologic, psihosocial și chiar spiritual în interpretarea modurilor de viață țărănești. În baza unei abordări sistemice, am putea vorbi despre aceste momente ca fiind structuri (nu evenimente) ale sistemului social țărănesc. Mai precis, structuri simbolice, instituționale, care dictează paternurile și evenimentele lumilor țărănești.

Astfel, avem aici cele de-al treilea nivel al modelului Iceberg*, într-o posibilă abordare sistemică a sistemului social țărănesc și am început cu acest al treilea nivel pentru că mi se pare cel mai important într-un sistem extrem de rezilient la schimbare. Și tocmai aici apare provocarea. Pentru că acest traseu (naștere, botez, căsătorie, moarte) are o încărcătură existențială profundă. Această încărcătură existențială constituie și cauza unor abordări simbolice a acestor tipuri de evenimente.

Altfel spus, modelele noastre mentale (care țin de al patrulea nivel al modelului Iceberg) sunt profund marcate existențial în legătură cu aceste structuri care țin de al treilea nivel (nașterea, botezul, căsătoria,

---

* Primul nivel: evenimentele, al doilea nivel: paternurile, al treilea nivel: structurile, al patrulea nivel: modelele mentale

moartea, ca instituții simbolice) și duc la o producție simbolică odată cu materializarea acestor structuri, la cel de-al doilea nivel, care ține de paternuri. Am putea astfel spune că, de exemplu, perceperea lor ca rituri de trecere nu trebuie înțeleasă în baza unor sisteme sociale a riturilor de trecere (cum se întâmplă de obicei), ci în baza unei încărcături existențiale a modelelor mentale țărănești, care duc la perceperea lor ca rituri de trecere.

Ce se schimbă într-o astfel de abordare sistemică în care poate fi utilizat modelul Iceberg?

În primul rând putem observa mai ușor determinismele de la nivelul întregului sistem social țărănesc. Într-o narațiune simplificatoare, în legătură cu exemplul de mai sus, am putea spune că modelele mentale țărănești au o încărcătură existențialistă în legătură cu nașterea, botezul, căsătoria și moarte (înțelese ca instituții simbolice) și determină o simbolizare a acestora în momentul în care aceste instituții se materializează în evenimente și tipuri de evenimente (paternuri).

În al doilea rând, devine foarte vizibilă starea de echilibru dinamic în care se află aceste structuri la nivelul sistemului social țărănesc. Evenimentele reprezintă presiunea cea mai puternică pentru modificarea structurilor și a modelelor mentale, pentru că evenimentele se multiplică exponențial și tind să modernizeze (sau să modifice prin imitație) structurile și modelele mentale, iar modelele mentale au o inerție ridicată, ceea ce asigură reziliența sistemului la șocuri și transformări.

Acest lucru este foarte vizibil în momentul de față în lumile țărănești. Atunci când, cu prilejul unui eveniment, sunt introduse gesturi sau rituri noi sau se renunță la anumite gesturi sau rituri, evenimentul respectiv pune o presiune pe întreg sistemul în sensul modificării modelelor mentale care stau la baza acestuia.

Și aceasta, pe de altă parte, înseamnă că gesturile la care se renunță nu mai au o încărcătură existențială suficientă pentru a duce la producția simbolică, iar elementele nou introduse pot deveni reguli doar dacă sunt resimțite ca fiind generate de modele mentale cu puternică încărcătură existențială.

Omul neorural și remigranții sunt cei mai reprezentativi agenți ai acestor modificări de sus în jos la nivelul sistemului social țărănesc. Pentru

că modelele lor mentale favorizează alte gesturi și duc la alte producții simbolice. Tocmai de aceea lumile țărănești privește cu oarecare suspiciune acești nou veniți sau reveniți acasă.

Dar nu doar omul neorural sau remigrantul constituie agenți de schimbare sau chiar transformare a sistemului. Țăranii înşişi vor să trăiască mai bine şi înțeleg că modernizarea este singura cale pentru creşterea nivelului de viață. Dar această modernizare vine de multe ori la pachet cu alterarea anumitor obiceiuri (tradiții). Şi apare, astfel, un conflict existențial între modelele mentale tradiționale și cele care favorizează ideea de modernizare.

Această scindare ajunge în cele din urmă să se niveleze la scara întregului sistem, dar, la nivel individual, ea nu dispare niciodată, astfel încât am putea spune că noua condiție existențială a țăranului lumilor rurale românești ține tocmai de această scindare între un mod tradițional și unul modern în înțelegerea stilurilor de viață. Şi aş îndrăzni să spun că tocmai cei care se consideră în continuare țărani sunt cei mai marcați de această scindare existențială, aruncați în permanență între o nostalgie a originilor și o dorință de modernizare.

În acest context, ne întrebăm dacă se poate face ceva pentru a păstra tradițiile țărănești dar și pentru a continua modernizarea lumilor rurale. Ruralismul ar trebui să fie acel orizont de discurs pentru un bun echilibru între păstrarea a ceea ce considerăm patrimoniu țărănesc material și imaterial și tendințele naturale de dezvoltare a sistemelor sociale rurale. Sistemele sociale sunt reziliente la transformarea totală doar în două situații:

Atunci când resping orice influență externă, dar în această situație riscă să fie condamnate la stagnare și tind să devină agresive cu alte sisteme sociale;

Atunci când modele mentale care stau la baza lor își găsesc o configurație echilibrată, dar acest echilibru nu poate fi atins decât în sistemele sociale cu o cultură colaborativă ridicată.

A doua situație presupune resurse ideologice și materiale destul de mari, dar ea începe să devină vizibilă în multe dintre satele actuale (mai ales în Transilvania).

Aş putea, astfel, spune că chiar dacă ne confruntăm cu o criză a

ideii de țăran (unii spun că ne confruntăm chiar cu o dispariție), țăranul ca stare de spirit poate constitui un fundament în echilibrarea modurilor de înțelegere a lumilor rurale românești, aflate acum într-o condiție existențială scindată între vechi și nou.

4. Clasa socială a țăranului

Pornind de la ideea lui Pierre Bourdieu (1999), conform căreia o clasă socială nu se poate constitui dintr-o comunitate socială decât printr-o intervenție politică, am putea încerca să înțelegem țăranul și în acest clivaj deschis de faptul rural și construcția politică a ruralului.

În acest sens, țăranul este reprezentantul principal al faptului rural, dar nu reușește să se constituie într-o comunitate socială tocmai din cauza unei lipse a unei intervenții politice constitutive. În fapt, țăranul lumilor rurale românești a fost marcat dintotdeauna de această situație: pe de o parte a fost simbolizat sub semnul unui reprezentant al lumii rurale și chiar a națiunii și identității românești, dar nu au existat niciodată proiecte guvernamentale pentru constituirea sa într-o comunitate socială. Ne-am folosit de ideea de țăran român mai ales într-o manieră formală, introducându-l într-un imaginar social în care a și devenit captiv.

Mai este astăzi posibilă constituirea țărănimii într-o clasă socială? Ideea mi se pare mai curând anacronică, așa cum, de exemplu, cu greu mai vorbim astăzi despre muncitorime. Poate și din cauza conotațiilor negative pe care le-a impus limba de lemn a perioadei comuniste.

Dar cred că se mai poate vorbi astăzi despre țărani ca despre o comunitate socială. Totodată, conturarea acestei comunități sociale nu cred că se poate face pe linie guvernamentală. Dimpotrivă, gestul politic de conturare a unei comunități sociale a țăranilor trebuie să vină tocmai din partea acestora, prin consolidarea comportamentelor asociative și patrimoniale.

Astfel, ideea de comunitate socială țărănească înțeleasă ca o clasă socială ar trebui înlocuită cu ideea de comunitate socială țărănească

înțeleasă ca o comunitate de interese țărănești economice, sociale și culturale.*

5. Reprezentări ale familiei rurale în lumile țărănești

Am vorbit deja despre faptul că reziliența unui sistem social depinde în cea mai mare parte de modelele sale mentale. Familia rurală reprezintă cel mai important mediu pentru formarea și exprimarea acestor modele mentale ale sistemului rural.

Faptul că o comunitate rurală este un sistem de familii interconectate constituie primul motiv pentru rolul ei de actor al rezilienței sistemului social.

Un al doilea motiv este dat de relațiile familiale puternice în lumile rurale românești. Coexistența și munca împreună într-o gospodărie aduce nu de puține ori împreună chiar și trei generații. Astfel modelele mentale tradiționale se transmit mai ușor și impun un grad ridicat de reziliență pentru întregul sistem social rural. Astfel, transmiterea capitalului cultural țărănesc este foarte puternică în interiorul unei gospodării rurale. Practicile și cunoștințele țărănești devin modele pentru fiecare nouă generație.

În plus, prin faptul că toate activitățile dintr-o gospodărie au un caracter familial, ideea de muncă este investită simbolic și devine o valoare importantă în comunitatea rurală. Din aceleași considerente, la fel de importantă este și ideea de proprietate. În plus, ideea de proprietate este

---

* Există exemple în acest sens. Un exemplu edificator îl constituie asociația Eco Ruralis (Asociația Țăranilor și Țărăncilor din România), cu peste 13.000 de membri, care se consideră „o asociație de țărani și țărănci, implicați în producția de hrană prin agricultură de subzistență și semisubzistență, diversificată și bazată pe principiile agroecologiei". Această asociație reprezintă un model de bună practică nu doar pentru constituirea unei comunități țărănești, dar și pentru concentrarea discursului țărănesc pe anumite probleme specifice, cum ar fi: dreptul la pământ, semințele țărănești, drepturile țărăncilor.

foarte importantă și datorită faptului că regimul comunist a deproprietărit abuziv cea mai mare parte a familiilor țărănești din România.

În același timp, aceste două valori, munca și proprietatea, devin condițiile necesare dar și suficiente pentru subzistența familiei țărănești. Banii nu sunt foarte prezenți în istoria mentalului țărănesc, dar munca și proprietatea au fost considerate mereu ca suficiente pentru asigurarea unui trai bun. Pe de altă parte, acest lucru a dus și la o anumită autosuficiență. Unii țărani nu au dorit foarte mult să își dezvolte gospodăria, considerând că o creștere prea mare a acesteia va duce la un volum de muncă imposibil de prestat. Acolo unde spiritul antreprenorial (sau mai curând cultura antreprenorială) a lipsit, gospodăriile au evoluat lent, rămânând cumva la același stadiu în care se aflau în perioada imediat următoare căderii comunismului în România. Tot această situație a avut și efecte tragice, constituind una dintre cauzele îmbătrânirii populației rurale (împreună, bineînțeles, cu migrația masivă a tinerilor la oraș sau în alte țări).

Dar tot ea produce și cele mai multe oportunități de transformare a sistemului.

Dacă, așa cum deja am precizat, în spațiul privat rural, care este prin excelență unul al familiei, are loc cel mai puternic fenomen de transmitere atât a capitalului cultural, același lucru se întâmplă și în cazul capitalului economice. Dar, din punctul de vedere al transmiterii capitalului economic, se poate observa și un fenomen istoric, determinat de anumite aspecte socio-culturale (și chiar generaționale) specifice societății românești. După cum am observat, viața privată a țăranului lumilor rurale românești, chiar dacă nu se reduce la atât, revine, totuși, mereu la proprietatea sa privată. Pe care o constituie pământul. Pământul, în orice organizare a producției agricole, reprezintă fundamentul și funcția organizării vieții private țărănești. Inteligența și pragmatismul țăranului țin, în primul rând, de modalitatea sa de raportare la pământ și de utilizare a acestuia. Nivelurile sale de conservatorism, progresism sau inovativitate pot fi ușor evaluate în funcție de legătura sa cu pământul. Iar, strâns legată de ideea de pământ și proprietate este ideea de gospodar. În acest sens mi se par foarte importante anumite aspecte în legătură cu modul în care mentalul țărănesc își reprezintă ideea de gospodar.

Astfel, gospodarul, nu omul gospodar, ci chiar gospodarul este un

țăran care reușește în viață și în condiția sa rurală. Casa și animalele lui sunt bine îngrijite, grădina e plină de roade, copiii lui zâmbesc și ajung să facă școală sau chiar școli înalte, culturile de pe câmpurile sale sunt bogate. El este modelul prin excelență al reușitei economice și sociale. La el, uneltele sunt mai ascuțite, straiele mai frumoase, iarba mai verde și norocul îi iese mereu în cale.

Dar ce înseamnă acest tip de reușită? Mai ales în reprezentările țărănești. În reprezentările specifice spațiului rural tradițional, gospodarul nu este, în primul rând, un reprezentant al muncii. Sau, mai bine spus, este mai mult decât un simplu reprezentant al muncii țărănești. Gospodarul este asociat mai ales cu un tip de reușită în viață și cu un om care știe cum să se așeze în ordinea lucrurilor. El este mai ales cel care, prin munca și organizarea sa, se rezonează cel mai bine cu rânduiala lumii rurale. Dincolo de a fi inteligent în activitățile sale, el este înțelept în relația sa cu locurile, natura și oamenii. El știe cel mai bine acest limbaj al ordinii universale rurale. Înainte de a reuși sau chiar ca o condiției a reușitei sale, gospodarul este cel care îndeplinește un sens al lumii rurale. El acționează și face „așa cum se face”, el face ceea ce trebuie făcut, el este actorul unor activități al căror sens este dat de sensul lumii sale rurale. Și îndeplinește aceste activități tocmai în baza acestui sens prestabilit de ordinea lumii sale rurale. Gospodarul este un model de bună practică, un exemplu pentru toți, dar este și un model de bună așezare în ordinea firii. Munca sa și spiritul său antreprenorial sunt mereu respectate și valorizate, dar este valorizată totodată și această bună relație a gospodarului cu ordinea firii, dată de practica lui „așa se face”.

6. Lumile rurale ale țăranului român

Am vorbit deja despre scindarea condiției existențiale a țăranului între tradiție și modernizare. Un alt fapt interesant în acest sens este acela că se vorbește din ce în ce mai mult despre tradiții și păstrarea lor. Iar aceasta se întâmplă inclusiv în discursurile omului urban. Se intră, astfel,

într-un efort de tradiționalizare în care ideea de a păstra tradiția devine la rândul ei o tradiție. Astfel un prim contur al lumii rurale este acela de loc în care țăranul trebuie să păstreze tradițiile pentru binele întregii națiuni. Această investitură simbolică apare atât în discursurile rurale, cât și în cele urbane. Astfel, țăranul resimte mereu această sarcină simbolică de conservare și patrimonializare și ea devine chiar un mod de viață. Astfel, lumea sa rurală este resimțită ca o lume patrimoniu.

Un alt tip de înțelegere a relației cu lumea sa rurală este dat de tipul de constituire a personalității țăranului. Dacă viața omului urban este determinată de un ideal excepționalist, prin care fiecare individ își dorește să trăiască sub un destin de excepție, comunitatea rurală propune individului mai curând un ideal de exemplaritate. Acesta este antrenat social pentru a deveni un exemplu al modurilor de viață rurală în care succesul este asigurat mai ales de buna respectare a regulilor și valorilor comunității rurale. Dacă pragmatismul vieții urbane este strâns legat de individuație și depășirea așteptărilor, pragmatica vieții rurale presupune idealul de eficiență mai curând prin integrarea comunitară și reluarea modelelor preexistente. Astfel lumea rurală devine pentru țăran un spațiu în care se învață, se aplică și se respectă practicile, informațiile și valorile fixate în tradiția locului. Acesta este și un prim sens al localismului lumilor tradiționale țărănești, localism care nu de puține ori intră în conflict cu ideile și stilurile de viață globaliste.

Acestea ar fi cele mai importante sensuri pe care le-aș reține în legătură cu lumea rurală țărănească și cu reprezentările acestuia în relația sa cu comunitatea: lumea rurală este percepută de țăran ca o lume locală, de tip patrimoniu, dar în care ideea de patrimoniu cuprinde nu dar lumea materială, ci și cea imaterială.

Pe de altă parte, într-un alt registru, atât timp cât gândim ruralul ca fiind acea lume care se întinde în afara orașului, ajungem, din punct de vedere tehnic să trasăm anumite delimitări în această distanțare. Apar astfel anumite categorii ale ruralului: ruralul periurban, ruralul mediu și ruralul profund.

Aceste categorii nu au un caracter ideologic, ci strict oficial sau academic. Ele funcționează, totuși, într-un mental în care orașul este privit ca având rol centralizator.

7. Lumi rurale periurbane

Lumile rurale periurbane fac parte din așa zisele zone metropolitane ale marilor orașe. Comunele din jurul orașelor intră mai ales în această definiție a mediilor rurale periurbane. Apropierea lor maximă față de mediul urban le conferă anumite avantaje, dar le imprimă și anumite influențe date de apropierea de oraș. Ele se dezvoltă exploziv în ultima perioadă și, uneori, pot deveni chiar modele de bune practici chiar şi pentru mediile urbane. Exemplară în acest sens este comuna Ciugud de la periferia orașului Alba-Iulia, care a devenit un exemplu de model de bună practică pentru o comună inteligentă. În același timp, putem aminti comuna Valea Lupului, de lângă Iași, sau comuna Florești, de lângă Cluj Napoca, pentru dezvoltarea explozivă și creșterea aproape exponențială a populației. Comuna Florești, de exemplu, a ajuns la o populație cu mult mai mare decât multe orașe mici sau chiar medii din România.

Acest rural periurban a devenit în ultima vreme un fel de mare dormitor al orașului. Dorința de a locui la țară, prețurile mai mici ale proprietăților, mirajul muncilor agricole gospodărești, pasiunea pentru „iarba verde de acasă”, fuga de poluare sunt doar câțiva dintre factorii care au contribuit destul de mult la o migrație a omului urban, dincolo de cartierele de periferie, în zonele rurale periurbane. Aici apare și cel mai consistent neoruralism în România ultimelor decenii.

Aici lucrurile sunt puțin discutabile cel puțin prin prisma următoarei întrebări: avem de a face cu o extindere a locuirii omului urban sau cu un fenomen care ține de neoruralism, adică de deplasare a acestuia în mediul rural?

Ce este țăranul în aceste lumi periurbane?

În ruralul periurban, figura țăranului aproape a cam dispărut, mai ales în comunele limitrofe marilor orașe din România. Aceste comunități rurale ar trebui numite acum comunități neorurale. Noul țăran al lumilor rurale periurbane este acum un orășean care simulează stilul de viață și de muncă țărănesc. Sau poate că nici nu mai este vorba despre un țăran nou, pentru că devine din ce în ce mai vizibil fenomenul de asimilare a ruralului în neorural (cu profunde accente urbane).

Să nu uităm că avem de a face mai ales cu familii urbane tinere, care au un ritm dinamic de viață, care preferă valorile globale și care încă își au locul de muncă în mediul urban. Astfel de familii sunt, totodată, familii de succes, care pot constitui modele pentru stilul de viață al omului rural și pentru țărani, în special.

În acest context, țăranul din mediile rurale periurbane poate beneficia de o serie de avantaje. Dezvoltarea infrastructurii, dezvoltarea serviciilor, dinamizarea comunității și tot ceea ce ține în general de ideea de modernizare.

Dar pot exista și dezavantaje, date de migrația masivă a omului urban în aceste zone. Urbanizarea (făcută prost nu de puține ori) poate avea un impact semnificativ asupra mediului, peisajului și chiar asupra stilului de viață autohton.

Dincolo de toate acestea, astfel de fenomene nu pot fi stopate. Dimpotrivă, cred că vor avea un ritm accelerat de creștere. Acum depinde de inteligența locului, de viziunea și dorințele fiecărei comunități în parte în legătură cu modul de viață adoptat.

8. Lumile ruralului mediu

Există și un așa zis rural mediu. Foarte diferit de mediul rural periurban. În plus, am putea spune că tocmai acest rural mediu dă semnificațiile fundamentale pentru ceea ce înseamnă rural din punct de vedere economic.

Și el este definit nu neapărat de distanța față de oraș, ci de activitățile locale, preponderent agricole, de nivelul de dezvoltare produs de aceste activități locale, dar și de accesul la piețele urbane de desfacere. Ruralul mediu este bine conectat cu mediile urbane și periurbane și constituie regiuni cu oportunități ridicate de dezvoltare.

Este lumea producătorilor și a fermierilor. Pentru că omul agricol actual ajunge din ce în ce mai mult să se identifice cu un antreprenor agricol, preferând aceste fel de identificare în opoziție cu identitatea țărănească.

Cu toate acestea, mai putem întâlni și persoane care se consideră a face parte din comunitatea țărănească. Aceste persoane adoptă în general un stil de viață tradiționalist cu accente locale, dar fac și ele parte din întregul fenomen de modernizare a lumii rurale, fenomen care nu este specific doar României, chiar dacă aici a apărut ceva mai târziu, în comparație cu țările lumii occidentale.

Țin să amintesc totuși un fapt. Ponderea populației rurale este în România de 40%, chiar dacă ne confruntăm cu un fenomen agresiv de depopulare a satelor. Iar, la nivelul acestei populații, cel mai mare grad de ocupare este în agricultură. Pe de o parte, am putea vorbi despre o anumită ineficiență în muncile agricole tocmai pentru că avem o parte însemnată a populației angrenată în aceste activități. Există, de exemplu, multe discuții cu privire la fragmentarea pământurilor (o foarte mare pondere a terenului agricol din România o constituie proprietăți cu o suprafață de la 3 la 5 hectare. Unele discursuri din spațiul public insistă pe faptul că o agricultură eficientă nu se poate face decât pe suprafețe mari. Alte discursuri subliniază faptul că agricultura marilor fermieri nu este una durabilă și sustenabilă.

Pe de altă parte, tocmai această populație rurală ridicată poate constitui o oportunitate pentru revitalizarea micului fermier, idee care este acum foarte vehiculată în filosofiile dezvoltării rurale inteligente. Totodată, poate fi vorba aici și despre o oportunitate de revitalizare a unor tradiții și valori țărănești.

9. Lumi rurale profunde (izolate)

Ruralul izolat, mediul rural profund, ca și în cazul ruralului mediu, nu este determinat neapărat de distanța față de mediul urban și piața de desfacere din oraș, ci mai ales de nivelul de dezvoltare, oportunitățile de acces în mediul urban și chiar profilul geografic al zonelor respective. Este vorba despre cele mai dezavantajate medii din punct de vedere economic și social. Aici există cele mai multe probleme specifice lumilor rurale:

depopulare masivă, îmbătrânirea populației, lipsa forței de muncă, lipsa serviciilor, lipsa oportunităților de dezvoltare, lipsa accesului la piețele de desfacere urbane.

Pe de o parte, avem de a face cu lumi profund țărănești. Depărtarea de oraş a făcut destul de rezilientă această identitate asumată ca fiind una țărănească. Multe dintre tradițiile țărănești încă se mai păstrează, iar stilul de viață este unul țărănesc prin excelență.

În plus, lipsa poluării, liniştea, sentimentul de apropiere față de natură, peisajul stilul potolit de viață transformă aceste lumi în locuri bucolice în reprezentările omului urban. Rusticul, naturalul, idilicul sunt câteva dintre caracteristicile acestor locuri în discursurile și reprezentările turistului rural. Cele mai izolate cătune ale României sunt din ce în ce mai căutate pentru consumul simbolic de feeric, tradițional și natural. Și, nu de puține ori, turiștii rurali constituie singurele contacte pe care le mai are țăranul român din mediile rurale profunde.

Astfel, turismul poate constitui o oportunitate de revigorare a acestor lumi rurale, cu accente profund țărănești. În unele sate din România turismul chiar a dus la o anumită revigorare și chiar a contribuit la dezvoltarea locală. Există, în acest sens, multe modele de bună practică, aduse de la operatori turistici cu experiență (mai ales din țări cu turism dezvoltat). Dar există și proiecte turistice făcute prost și care au un impact negativ asupra locului, asupra mediului şi chiar asupra patrimoniului şi stilului de viață țărănesc.

Cred că pentru lumile acestea țărănești ale mediului rural profund trebuie să avem o dublă atenţie. Pe de o parte, ele au nevoie de dezvoltare pentru a supravieţui, altfel se vor pierde. Pe de altă parte este nevoie de o dezvoltare inteligentă, pentru a nu distruge prea mult din spiritul locului. Și, de ce nu, ele ar putea duce la dezvoltarea turismului rural.

Neoruralismul
Omul neorural

Două metafore mi-au atras atenția în spațiul public, în legătură cu situația neoruralismului. Autorii îmi rămân necunoscuți pentru că le întâlnesc în mai multe locuri. Ele par că vin din inteligența comună populară.

Prima este destul de evidentă şi nu necesită o comparație foarte inventivă: neoruralismul privit ca o întoarcere acasă a fiului rătăcitor. Omul urban este așezat astfel sub figura fiului rătăcitor, înstrăinat odată în lumile marilor orașe şi care se întoarce acasă în satele româneşti. Câteva aspecte sunt aici de subliniat.

În primul rând opoziția sat-oraș este percepută ca o opoziție între acasă și străinătate. Lumea rurală domestică este pusă în comparație cu lumea urbană înstrăinată. Satul reprezintă casa natală și revenirea în mediul rural este echivalentă cu revenirea la origini.

Un alt aspect care mi se pare interesant ține de transformarea fiului risipitor. Fiul risipitor revine acasă, dar nu mai este același cu fiul care a plecat. El a suportat o serie de transformări, iar aceste modificări îl însoțesc în întoarcerea sa acasă. Revenirea sa produce și o intervenție în lumile rurale a unor cunoaşteri, reprezentări și experiențe urbane. Este pregătită lumea rurală pentru aceste experiențe urbane pe care le aduce cu el fiul risipitor? Cum interacționează ele cu experiențele rurale băștinașe?

O altă metaforă, de data aceasta puțin comică, pune neoruralism în comparație cu retragerea românilor în munți, departe de amenințarea

cotropitorilor. Fără a pârjoli totul în urma sa, omul neorural se retrage în lumile rurale, fugind din calea unor pericole care țin fie de pandemie, resursele financiare limitate, înstrăinarea și alienarea urbană. Lumea rurală este percepută astfel ca un refugiu, un loc necontaminat încă de modurile urbane sau globale de viață. Este o reprezentare care apare în mentalul și discursurile omului neorural: satul este locul în care putem evada sau în care ne putem rupe de un stil de viață care nu ne mai reprezintă sau nu ne mai convine. În acest context, această migrație individuală sau colectivă în mediul rural se transformă într-un rit de trecere. O anumită limită este transgresată în această deplasare în mediul rural iar această limită este tocmai ceea ce constituie și diferența dintre un stil de viață urban care nu ne mai reprezintă și un stil de viață rural care pare să ne promită totul.

*Aceste două metafore nu sunt suficiente pentru a descrie omul neorural și neoruralismul, dar ele constituie motive suficiente pentru a înțelege că mutatul la țară nu ține doar de un comportament specific, ci și de o serie de reprezentări și chiar mentalități care pot angrena chiar o ideologie. Pentru că, la urma urmei, putem privi o ideologie și ca pe un set de valori și motivații care justifică un anumit stil de viață.**

---

* Într-o discuție privată cu Mirel Bănică, vorbind despre neoruralism, îmi mărturisea că anumite discursuri neoruraliste îi dau senzația unei noi religii. Tonul, temele, retorica și motivațiile aruncate în joc au uneori o grea încărcătură ideologică și identitară.

1. Noul ruralism

Pe de o parte, mutarea la țară este veche de când există împărțirea locuirii între lumi urbane și lumi rurale. Dacă orașul a constituit mereu un miraj și o oportunitate pentru omul rural, lumile rurale au fost mereu prilej de odihnă sau revenire la origine pentru omul urban. Dar ideologizarea acestui fenomen apare mai ales în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Astfel, noul ruralism (sau neoruralismul) nu este un fenomen nou. El apare mai pronunțat în anii 1960 în America de Nord și cunoaște o creștere puternică în Franța, începând cu anii 1970. La începutul secolului al XXI-lea, datorită depopulării masive a lumilor rurale europene și creșterii poluării urbane, tot mai mulți orășeni încep să se stabilească în mediul rural, preferând, după cum spun ei, o viață mai simplă, mai curată și mai liniștită.* Ca fapt interesant, prima formă de neoruralism în România, a fost determinată de legislația comunistă (începând cu anii 1950), care obliga absolvenții anumitor facultăți să-și facă un stagiu de câțiva ani în mediul rural. Mulți dintre aceștia au rămas în mediul rural și la finalizarea stagiului. Dar nici aici nu putem vorbi despre un neoruralism autentic, pentru că este vorba despre un fenomen artificial, produs de o constrângere socială, venită pe linie legislativă.

---

* Motivele care stau la baza acestui fenomen sunt mult mai numeroase și mult mai complexe. Dezvoltarea economică și tehnologică, dezvoltarea infrastructurii de transport și comunicații, creșterea salariilor, turismul rural, dezvoltarea discursurilor ecologiste, contrareacția la consumerism, pandemia care a început în 2020 și multe altele. Dar, în discursul omul neorural, poluarea urbană, ritmul de viață, simplitatea și liniștea mediului rural sunt temele cele mai preferate, atunci când vine vorba despre mutatul la țară.

În același timp, trebuie precizat că neoruralismul nu este un fenomen de amploare în ceea ce privește datele sale demografice. Nu asistăm la o migrație masivă a omului urban. Dar este un fenomen cu un puternic impact narativ. Imaginarul neorural cu puternice accente utopice întreține în spațiul public o serie de discursuri care creează emoţii la fel de puternice și provoacă dezbateri interesante cu privire la stilurile de viață urbane și rurale. Ca urmare, chiar dacă nu este un fenomen demografic semnificativ, setul de discursuri care îl exprimă pot avea efecte importante asupra noilor lumi rurale. Efecte care țin de patrimonializarea tradiției, dezvoltarea discursurilor și filosofiilor naturaliste, importul valorilor și stilurilor de viață urbane în lumea rurală, creșterea acțiunilor de patrimonializare (atât pentru patrimoniul material, cât și pentru cel imaterial), creșterea culturii civice în satele românești și, implicit, a presiunii comunității pe autoritățile locale, dezvoltarea culturii antreprenoriale, a micilor afaceri și a serviciilor.

Astfel, neoruralismul, dincolo de fenomenul social ca atare, reprezintă și un spațiu de joc pentru probleme mai mult sau mai puțin existențiale în legătură cu modurile noastre de viață și cu provocările la care suntem supuși de actualitatea noastră fie ea rurală sau urbană. Tocmai de aceea ideea de neoruralism nu trebuie înțeleasă în opoziție cu ideea de ruralism și tradiție rurală. Dimpotrivă, neoruralismul este un set de noi provocări pentru omul lumilor rurale contemporane. Cred că modul cel mai potrivit de abordare critică a acestui fenomen este acela de a considera neoruralismul mai mult ca o comunitate epistemică și discursivă, decât ca o comunitate socială, deși media de socializare oferă senzația că neoruralismul și-a constituit deja o structură socială bine precizată.

2. Un nou hedonism

Aş începe de la faptul că discursul omului rural este un discurs al fericirii. Neoruralismul este o nouă formă de hedonism, în care consumul de rural este un consum fericit. Vechiul om al culturii consumeriste își

îndreaptă deodată atenția spre un stil de viață legat mai puțin de obiectivele materiale și valorile pragmatice.

La limită, aş putea spune că omul neorural care apare în majoritatea videoclipurilor din media de socializare pare rupt dintr-o reclamă la fericire. Înconjurat de animale și natură, la o aruncătură de băţ de o pădure, o pajişte sau un pârâu, ajustat la ciclul solar şi la mersul anotimpurilor, într-o legătură directă cu fructele și legumele, într-o relaţie specială cu pâinea frământată și laptele proaspăt muls, aproape de unelte, de lemn, lut și de piatră, cu simţurile mereu pline şi gândurile mereu curățite, omul neorural pare coborât dintr-un pliant care promovează turismul bucolic. Din acest punct de vedere, el pare că trăiește condiția unui turism permanent. Nu s-a mutat la ţară, ci s-a stabilit într-o vacanţă perpetuă. Mai mult decât atât, această vacanță permanentă pare un pachet de *all inclusive* într-un paradis natural. Este interesant că, în discursurile sale, el nu se consideră un colonist, ci un întors acasă, într-o utopie a naturii și tradiției. Se vede pe sine mai ales ca o persoană care a revenit la o condiţie existenţială pe care și-a ignorat-o până acum. El nu descoperă ceva nou, ci se redescoperă pe sine într-o lume și o trăire care au fost mereu ale sale, dar le-a ignorat datorită presiunilor impuse de stilurile actuale de viață urbană.

Din acest punct de vedere apare și un pericol. Pentru că discursul neoruralist, în încercarea sa de impunere a unor valori ale sustenabilității şi durabilităţii, riscă uneori să cadă într-un proiect de falsă recuperare a unei filosofii a sărăciei fericite. Prin repunerea în discuție a modurilor de viață simple, rudimentare, minimaliste, dacă nu suntem atenţi, riscăm să cădem într-un fals stoicism naturalist, în mijlocul căruia să se promoveze sărăcia ca mod de viaţă sustenabilă şi durabilă. Tocmai de aceea, omul neorural, prin această formă de hedonism al simplităţii, trebuie să pună mereu în discuție și o serie de noi provocări privind confortul și asigurarea strictului necesar pentru un stil de viață decentă pentru el și familia sa. În același timp, discursurile omului neorural trebuie să se adapteze și la necesitățile de dezvoltare a noilor comunităţi din care face parte. Altfel există riscul ca două seturi de discursuri concurente (modernizarea şi păstrarea tradiţiilor) să se radicalizeze și să producă efecte culturale şi sociale negative.

Revenind puțin, în altă ordine de idei, dincolo de acest hedonism,

sau poate chiar în prelungirea sa, discursul neoruralist este și discursul unui rit de trecere. Mutatul de la oraş la țară se face cu mult fast. Sunt anunțați prietenii și familia, se alege cu multă atenție satul și locul pentru noua viață, se identifică infrastructura și serviciile locale, se renunță la o parte din obiectele din proprietate (mai ales la acele obiecte cu un încărcat simbolism urban, cum ar fi televizorul, de exemplu). Pe de altă parte, această mutare la țară are și un efect de transformare pentru cei care o fac. Astfel, migrația în lumile rurale marchează o ruptură și deschide o nouă viață. Tocmai din aceste motive, neoruralismul poate fi ușor asimilat, pe linie simbolică, unui rit de trecere al omului dintr-o lume urbană într-o lume rurală. Din acest punct de vedere, neoruralismul nu este un ruralism reinventat. Nu este o nouă perioadă a ruralismului, ci o falie a unei noi filosofii de viață, un discurs nou cu privire la un stil nou de viață în mediul rural, specific unor oameni care au trăit la oraș și, din varii motive, ajung să se mute la țară. La limită, am putea spune că discursul neorural nu este nici măcar o noutate, ci chiar vechiul tip de poziţionare a omului rural față de lumile rurale, poziționare pusă acum în tot felul de alte contexte. Astfel, cred că ar fi o eroare să înțelegem ruralismul și neoruralismul într-o succesiune istorică. Dacă e să pune neoruralismul într-o relație specifică, aș crede că este vorba mai curând despre relația neoruralism-urbanism. Neoruralismul intră în concurență cu modurile de viață specifice marilor orașe. El chiar pune în comparație stilul de viață locuirii într-un apartament cu stilul de viață specific locuirii „la casă pe pământ". Dacă ar fi să redesenez întreaga figură a acestor argumente, aș spune că neoruralismul este o ruptură mai mult sau mai puțin violentă de urbanism și devine uşor, uşor o falie a lumilor rurale.

3. Un nou umanism

Atât prin tonurile, cât și prin valorile pe care le aruncă în joc, neoruralismul tinde, voluntar sau involuntar, spre o formă de neoumanism natural (un nou umanism orientat către natură). Și nu m-aș feri să folosesc

termenul de neoumanism tocmai pentru că neoruralismul promite figura unui om nou, ca răspuns la situaţia unui om învechit. Un om învechit în progresismul său, în vitalitatea sa artificială (pe care i-o oferă tehnologia) și în înstrăinarea față de natură (pe care i-o produce urbanizarea sa accentuată). În acest sens, ca mod de reacţie, neoruralismul răspunde acestor trei mari pierderi pe care le resimte omul contemporan urban:

- pierderea sa în progresismul extrem (cu binecunoscutele consecințe care țin de consumerism, distrugerea resurselor naturale și materialism);
- pierderea sa în artificialitatea tehnică (cu consecințele care duc la înstrăinarea de sine, îndepărtarea de natură, uitarea sensului vieții, traiul automatizat);
- urbanizarea sa excesivă (cu consecințe care duc la standardizarea brutală a vieții, masificarea propriei identități, izolarea familiei, pierderea simțului comunitar.

Aş îndrăzni astfel să spun că neoruralismul, ca formă de neoumanism, are un fundament existențialist. El este provocat de o criză existențială, nu de o atitudine pragmatică, deși aspectele pragmatice pot constitui motive în plus pentru decizia de a ne stabili la țară, în lumea rurală. Am putea vorbi, astfel, despre o filosofie de viață, provocată de o senzație de alienare a omului urban, într-o societate extrem de dinamică, tehnologizată și digitalizată, în care timpul și spațiul se comprimă la maximum, stresul devine o maladie zilnică, iar poluarea amenință din ce în ce mai mult sănătatea personală și cea familială.

Dar această reflecție interiorizată, specifică neoruralismului, nu are doar caracteristici existențialiste. Dimpotrivă, omul neorural își dezvoltă și spiritul critic față de o actualitate globală prea puţin atentă la relaţia sa cu natura. Astfel, omul neorural este un agent civic, ecologist, social și chiar economic. El poate interveni în sistemul rural, provocând transformări radicale în spiritul locului. El poate deveni un model de bună practică, dar și un exemplu de eşec. Se poate implica în viața noului său mediu sau, dimpotrivă, poate rămâne un etern înstrăinat. Tipologia sa nu este una unitară. Avem de a face cu experiențe și comportamente diferite, determinate atât de profilul personal, cât și de tipul de sistem social al

fiecărei lumi rurale în parte.

În același timp, trebuie să precizez și un alt aspect extrem de important. Dincolo de reprezentările comune, discursul neorural nu ar trebui înțeles în sensul unei contrareacții la globalism și globalizare. Omul rural nu este un agent împotriva globalizării. Sau, dacă este, o face în totală contradicție cu experiența sa. Pentru că dimpotrivă neoruralismul este tot un aspect al globalizării. Neoruralismul este determinat în decizia sa și de contractarea timpului și a spațiului, fenomen specific globalizării. Omul neorural ar lua cu greu decizia de a se muta la țară atât timp cât nu ar resimți faptul că noul său mediu rural este o lume conectată global. De exemplu, pentru tinerele familii neorurale, depărtarea de servicii, mai ales în defavoarea copiilor, este greu de acceptat. În lipsa serviciilor și a infrastructurii, puțini oameni urbani decid să se mute în lumile rurale. Poate doar aceia care își doresc o recluziune absolută. În același timp, să nu uităm că Internetul este noul nostru cordon ombilical tot datorită globalizării. Putem observa cu ușurință că aproape fiecare discurs de prezentare a experienței neorurale face trimitere imediată la accesul energie electrică, servicii, infrastructură și Internet.

Din toate aceste puncte de vedere pot considera că neoruralismul este una din nenumăratele efecte ale globalizării societății contemporane, fie ea urbană sau rurală, chiar dacă discursurile sale tind să promoveze teme și valori mai curând conservatoare.

4. Întoarcerea fiului risipitor. Categorii ale omului neorural

Există, de fapt mai mulți fii risipitori. Aş putea spune că fiecare persoană care se retrage la țară constituie un caz special. Din punctul de vedere al motivațiilor, aspirațiilor și zonei personale de confort, fiecare caz de migrație în mediul rural poate constitui o narațiune aparte. Dar, în marea masă a acestor migratori neorurali) se pot remarca anumite categorii (arhetipuri).

Există, pe de o parte, tânărul salariat, ce dispune de un venit considerabil şi care, acumulând capital într-o perioadă scurtă, decide să își schimbe modul de viață. Nesatisfăcut de viața sa urbană, presat tot mai mult de volumul de muncă (prin care își asigură venitul peste mediu), decide să se mute la țară. Avantajat de posibilitatea de a munci online, acest om neorural nu se rupe total de mediul urban, dar se pune într-o relație de la distanță cu orașul, cu clientul sau cu compania. Specificul activității sale îi permite să muncească de la distanță și, atunci, profită pentru a trăi într-o lume pe care o consideră mai liniștită și mai curată.

Există, apoi, pensionarul. Orășeanul care ajunge la pensie, dar noul său venit devine insuficient pentru un stil de viață urbană. Acesta este și cel mai vechi om neorural. Se retrage de obicei la casa părintească pe care nu o cumpără, ci o moștenește. Este deprins de obicei cu muncile din gospodăria țărănească pentru că, nu de puține ori, cu ani buni înainte de pensionare, are grijă de gospodăria în care apucă să se retragă. El nu caută doar liniște și un mediu mai curat, ci și o mai mare siguranță financiară, pe care nu i-o poate oferi stilul de viață urbană. Nu este foarte vocal în ceea ce privește experiența sa neorurală. Nu pune nici foarte multă presiune critică pe comunitatea în care se mută. Se consideră pe sine exact ceea ce reprezintă statutul său social: o persoană aflată la pensie, care își trăiește bătrânețea la țară. Astfel, în discursurile sale, cele mai importante teme nu sunt neapărat aerul curat, liniște și fuga de orașul aglomerat, ci pensia, bătrânețea, puterea de muncă, sănătatea. Uneori este vorba și despre singurătate.

O altă categorie asupra căreia doresc să insist puțin este cea a neoruralului extrem. Cel care se retrage în cele mai izolate locuri cu putință într-un gest care seamănă foarte mult cu o asceză în natură. Există și astfel de persoane, care preferă să rupă cât mai mult legătura cu ceilalți, pentru a trăi o viață cât mai izolată. Locurile pe care le aleg pentru a se retrage reprezintă comunități pe cale de dispariție totală. Astfel încât, prezența lor acolo constituie o energie de regenerare a acelei lumi rurale.

Am putea vorbi apoi despre turistul rural ca un om neorural de vacanță. El nu migrează în mediul rural, ci călătorește în lumile rurale. Și presiunea pe care o pune pe aceste lumi este una turistică și culturală. Anumite sate românești (cu potențial turistic) încep să se reinventeze. Omul rural devine aici un operator turistic. Și începe să recupereze tradițiile

locurilor, să refacă narațiunile identitare, să producă totemuri turistice, să redeseneze spațiul și spiritul locului pentru a oferi experiențe turistice rurale cât mai apropiate de rustic și bucolic. În această situație apar și riscurile de falsificare a istoriei și culturii locurilor. Întrucât, acolo unde tradițiile nu sunt convingătoare, se mai și inventează. Avem astfel de a face cu o reconstrucție simbolică a acestor lumi rurale, reconstrucție care nu este întotdeauna în spiritul autenticității. Cu toate acestea, se petrece un fenomen interesant: toate aceste proiecte de simbolizare a trecutului dau tradiții noi în proiecțiile realității sociale din lumile rurale respective. Un fel de istorie simbolică se înscrie în istoria locului și ajunge să fie parte constitutivă a acestuia, într-o lume modelată după dorința și asemănarea turistului rural.

Nu în ultimul rând, aş vorbi despre o categorie aparte a neoruralismului. M-aș referi aici la neoruralismul urban. Mai precis, la omul urban care dorește să aducă ceva din spiritul rural în orașul în care locuieşte. Este vorba despre toți aceia care întrețin o grădină în mijlocul orașului, chiar dacă locuiesc la bloc, despre aceia care amenajează spațiul din fața blocului cu flori, iarbă, copaci și chiar legume și zarzavaturi. Micile lor proiecte pot fi considerate și ca formă de amenajare urbană, de microurbanism, dar nu mă împiedică nimic să consider acțiunile lor și ca o formă slabă de neoruralism pentru că fiecare dintre aceștia nu își dorește doar să înfrumusețeze locul, ci și să aducă ceva din natură în orașul său. Această practică este frecventă în toate marile orașe din România, dar nu este un fenomen de masă, iar impactul asupra mediului urban nu este unul semnificativ. Dar ea există măcar în imaginarul omului urban neorural.

5. Arhipelagul neoruralismului

În România contemporană, neoruralismul nu este distribuit egal în întregul mediu rural. Acolo unde există posibilitatea alegerii unei noi gospodării rurale, omul neorural preferă satele pitorești, mai ales de munte sau de deal, oarecum izolate sau semi-izolate, dar cu acces facil la un oraș din apropiere. Omul neorural se vrea liber sub cer, dar și cu puțină

umbră de la un copac sau de la un munte. Vrea să se trezească dincolo de agitația urbană, dar și cu un peisaj în fața ochilor. Vrea să fie departe de lumile urbane, dar vrea și să ajungă destul de ușor în cel mai apropiat oraș. Așa cum deja am precizat, există și cazuri de izolare totală dar ele cred că țin de personalitatea oarecum introvertită a celor care aleg aceste opțiuni.

Astfel, omul neorural caută mai curând rusticul decât ruralul. Sau, altfel spus, pentru omul neorural, ruralul este echivalent cu rusticul, cu pastoralul, cu bucolicul, cu tradiția și simplitatea locurilor. Putem vorbi, astfel, de anumite insule de neoruralism, care apar acum mai ales în Transilvania sau Bucovina. Oamenii neorurali nu reprezintă o comunitate contingentă din punct de vedere fizic. Ei nu dispun de o comunitate socială continuă în timp și spațiu. Ideea unei comunități neorurale compacte și uniforme ține mai curând de lumile mediilor de socializare. În realitate, ei sunt foarte dispersați în lumile rurale românești și, deși vorbesc uneori în aceiași termeni, comunicarea dintre ei (pentru a-și împărtăși experiențele neorurale) se realizează mai curând de la distanță.

Această comunicare de la distanță are și un efect ideologic. Neoruralismul își creează în primul rând nu un set de practici, ci un set de discursuri. Un set de discursuri care insistă mai curând pe tușele tari ale neoruralismului, decât pe aspectele cele mai banale ale celor care s-au mutat la țară. Astfel, am putea vorbi despre un arhipelag neorural în lumile rurale românești, care are în spate o comunitate mai curând discursivă sau chiar ideologică.

6. Străinul neorural

Primul chip al omului neorural este dat chiar de identitatea la care renunță acesta în momentul în care se mută la țară. Astfel, neoruralul este mai întâi „orășeanul care a plecat de la oraș".

Ajuns în lumea sa nouă, de la țară, orășeanul care a plecat de la oraș este mai întâi suspect pentru omul rural. Suspect pentru că nu-l cunoaște nimeni și suspect totodată pentru că nici el nu pare să știe nimic

din spiritul noului său loc. El este mereu localizat și reprezentat în acel loc comun dat de relația dintre oamenii rurali ai locului și oamenii urbani din depărtare.

Interesant este faptul că acest stigmat al diferenței îi este dat nu neapărat pentru excludere (iar dacă am vorbi despre o excludere, ne-am referi cel mult la una de tip *soft*). Acest stigmat al diferenței îi este conferit mai curând pentru clarificarea cazului său. Este o formă de clarificare în legătură cu statutul său. Pentru că, dacă nu ar fi orășeanul care a plecat de la oraș, el ar fi *nimeni*, iar cu *nimeni* nu se poate comunica și relaționa. Formele de excluziune, atunci când nu sunt violente, maschează uneori și formule sociale de integrare și intercomunicare. Se stabilesc astfel limitele, intervalele și statusurile celor care participă la relațiile sociale.

Când am ajuns în Lețcani, o comună la 13 kilometri de Iași, am simțit că sunt perceput ca un orășean care a plecat de la oraș. Dar nu am resimțit-o neapărat ca pe excluziune, ci mai curând ca pe un mod de a clarifica lucrurile pe care l-au stabilit noii mei consăteni în relația lor cu mine. Era felul lor de a trasa și tranșa niște limite și chiar niște proceduri simbolice în noile noastre relații și comunicări. Un fel de procedură pentru stabilirea identităților noastre.

În același timp, la fel de interesant, am resimțit și o încercare a noilor mei vecini de a pactiza cu dușmanul. Astfel, într-o formulă mult mai plastică, pe care nu vreau să o redau aici, unul dintre noii mei vecini mi-a spus într-o zi că în Lețcani sunt doar români și ortodocși. Nu judec discursul său și nu l-am judecat nici atunci. Să spunem că așa erau vremurile acelea, iar, acum, multe lucruri s-au schimbat în satul meu Lețcani, mai ales sub influența orașului Iași din apropiere. Dar, pe de altă parte mi s-a părut interesantă abordarea sa tocmai pentru că încerca să mă asigure cumva că am pășit într-o lume adevărată și cu adevărat românească, deși ulterior, atunci când am botezat-o pe fina mea, mi s-a cerut un certificat care să ateste că sunt botezat ortodox. Intram în satul românesc așa cum aș fi intrat într-un altar.

Dar orășeanul care pleacă de la oraș nu este doar suspect. El este și exotic. Devine interesant tocmai datorită diferenței sale și tocmai datorită deciziei drastice de a se muta la țară. Pentru că omul lumilor rurale consideră totuși că viața la oraș e mai ușoară și cu mai multe oportunități

și satisfacții. Decizia sa de a migra în lumea rurală va fi mereu sub semnul curiozității. Și chiar va crea narațiuni, unele mai fabuloase decât altele. Este și aici un fenomen de înțelegere a străinului prin narativizarea sa, prin punerea sa într-o povestire care să dea sens condiției sale inexplicabile.

Diferit, suspect și exotic, orășeanul plecat de la oraș se transformă, ușor, ușor, într-un venetic. Este primul său stigmat al intrării și așezării în sat. Se află, în această fază, într-un interval situat între străin și omul locului, între orășean și fiu al satului. În anumite comunități tradiționale (sau în care coeziunea comunitară este foarte puternică), omul neorural va purta acest semn al veneticului o perioadă destul de lungă de timp. Uneori acceptarea unei integrări totale nu va apărea niciodată. Dar și veneticul are locul său simbolic destul de bine trasat în lumile rurale. În primul rând, el vine dintr-o altă lume și știe altceva. Cunoștințele sale pot ajuta comunitatea sau pot fi un factor de risc. În al doilea rând, veneticul are și alte obiceiuri, iar acestea pot deveni interesante și pot produce modificări în practicile curente al sistemului social rural. Sau, dimpotrivă, pot pune în pericol întregul sistem social rural.

De exemplu, el nu trebuie să muncească duminica sau în zilele de sărbătoare pentru că va atrage asupra satului pericolul manei al grindinei sau al spurcării laptelui. Comportamentul său individual poate duce la dezastre pentru întreaga comunitate. Tocmai de aceea el va fi ținut permanent sub observație.

Pe de altă parte, veneticul vine și cu un aport financiar în comunitatea rurală. Iar acest lucru poate fi un sprijin mai ales pentru țăranii care nu își pot vinde produsele alimentare în oraș. Sau persoanele dezavantajate financiar care lucrează cu ziua (în construcții sau în agricultură). Și astfel, uneori pe cale economică și comercială, el ajunge să fie ușor, ușor acceptat și chiar asimilat. Omul rural îl include în comunitatea sa și în sistemele sale simbolice și, într-un fel sau altul, ajunge chiar să beneficieze de anumite avantaje.

Veneticul poate deveni astfel chiar un om al locului, un bun gospodar și un exemplu de bune practici. În comunitățile rurale slab dezvoltate, din mediul rural profund, care se confruntă cu depopulări masive și cu lipsa capitalului, omul rural poate constitui o nouă oportunitate de dezvoltare locală (economică, socială și culturală).

Un alt caz interesant al străinului neorural îl constituie remigrantul. Adică migrantul care revine și se stabilește în comunitatea rurală din care a plecat.* El revine acasă fie pentru că nu s-a adaptat în locurile în care a migrat, fie că vrea să deschidă o afacere, pornind de la capitalul de cunoaștere pe care l-a câștigat prin migrația sa, fie că vrea să fie mai aproape de familia sa. Motivațiile pot fi atât pragmatice, cât și emoționale. Asemeni fiului risipitor, el este de obicei bine primit în comunitatea din care a plecat. Dar tot ca în cazul fiului risipitor, ceva din condiția sa s-a schimbat. Iar acest lucru este ușor sesizabil pentru oamenii locului. Și această diferență îl va împinge uneori în zona stranietății. Ca și în cazul omului neorural care vine din mediul urban, capitalul cultural și economic al remigrantului poate constitui o oportunitate sau un risc pentru modificarea sau chiar transformarea sistemului social rural din comunitatea în care se întoarce acesta. În aceste situații, contează foarte mult condiția identitară a remigrantului (autoreprezentările identitare) și capacitatea și disponibilitatea de integrare a comunității respective.

Un caz aparte al străinului neorural îl constituie turistul rural. Chiar dacă nu se stabilește în comunitățile pe care le vizitează, turistul rural pune anumite presiuni pe acestea.

În primul rând este vorba despre o presiune socio-culturală. Pentru că obligă omul rural să adopte un comportament de gazdă. Îl pune astfel în situația de a-și expune discursurile identitare, obiectele tradiționale și valorile locale. Totodată, îl forțează să intre în condiția ospitalității, ospitalitate care în lumile rurale românești constituie o valoare foarte importantă.

Apoi este vorba despre presiunea de reconfigurare a lumii rurale pentru a deveni o lume turistică. Locurile rurale vizitate din ce în ce mai mult de turiști tind să se reconfigureze pentru a deveni din ce în ce mai atractive, avantajele economice fiind bine înțelese de omul rural. În astfel de contexte, apar din ce în ce mai multe branduri noi de produse sau chiar

---

* Acest fenomen este din ce în ce mai rar, dar există. Ne confruntăm mai curând cu întregirea familiei migrantului în locurile în care a plecat și s-a stabilit acesta.

locuri, țăranul devine producători (pentru că produsele procesate sunt mai scumpe), revin în atenție industriile creative, omul rural devine operator turistic sau chiar om de marketing și așa mai departe. Lumea rurală, percepută până nu demult ca un mediu local, devine o destinație, un loc de vizitat și experimentat.

Ca o completare, trebuie să recunosc faptul că mă fascinează foarte mult cum dezvoltarea turismului rural duce la redescoperirea și chiar inventarea folclorului, la apariția a tot felul de narațiuni și totemuri locale, la reambalarea spiritului locului, la reconstrucția simbolică a identității locale, la apariția unui nou tip de discurs. În anumite sate devenite destinații rurale celebre, aceste modificări culturale sunt extrem de vizibile. E ca și cum cultura populară locală devine acum o cultură pop.

Încă nu știu să răspund în mod definitiv dacă este sau nu un lucru bun pentru comunitatea rurală pentru că, pe de o parte, duce la dezvoltare economică și, pe de altă parte, poate duce la falsuri istorice și culturale.

Cert este că avem de a face cu un fenomen din ce în ce mai acut și el poate fi analizat și interpretat în chiar momentul dezvoltării sale.

7. Neoruralismul și reinventarea ruralului

Lumea rurală a omului neorural este o proiecție. Un proiect al imaginarului individual sau de grup (de grup, mai ales în comunitățile mediilor de socializare despre care deja am vorbit). Și, după cum am mai spus, acest imaginar este încărcat de discursuri și reprezentări care țin de o atmosferă rustică, bucolică, pastorală.

Tocmai de aceea țăranul, ca locuitor al lumilor rurale, va rezona, de exemplu, într-o măsură destul de limitată cu reprezentările și discursurile omului neorural. Motive sunt destule și ele sunt atât culturale, cât și psihosociale. Omul lumilor rurale, în calitatea sa de rezident originar, va susține foarte puțin ideea că la țară se trăiește ca în paradis. Discursul omului neorural i se va părea mereu ca fiind unul cel puțin straniu. Se va simți poate măgulit pentru că, în acest discurs, există destule resurse de

estetizare a propriei sale identități, dar, pe fond, cu realitatea stilului de viață rural în spate, va considera că astfel de narațiuni sunt mai curând povești. Fantasme ale unei persoane care nu știe mai nimic despre traiul adevărat de la țară. Interesant mi se pare în relația dintre omul rural și omul neorural faptul că omul lumilor rurale ajunge să-și valorizeze stilul de viață și sub discursul „adevăratului trai de la țară". El este știe cum se trăiește cu adevărat la țară, el este purtătorul sensului corect al modului de trăire rurală.

Din acest punct de vedere putem vorbi despre neoruralism, cel puțin la nivelul imaginarului, și ca despre o reinventare a ruralului. Neoruralismul devine noua literatură sau cel puțin noua narațiune a ruralului. Iar riscurile alegorizării lumilor rurale sunt la tot pasul în acest nou tip de discurs.

Dar tocmai pentru că devine o nouă narațiune a ruralului, neoruralismul se transformă și într-un spațiu simbolic de patrimonializare a a unui anumit fond tradițional al lumilor rurale. Un discurs aproape septic închide în narațiunile și reprezentările sale ideea de lume rurală. Dacă va folosi cuiva acest tip de exprimare și înțelegere rămâne de văzut.

8. Provocarea neoruralistă pentru lumile urbane

Este greu de conceput că orașul va dispărea din civilizația noastră. Nu îmi pot închipui o lume eminamente rurală. Măcar pentru faptul că orașul este exemplul civilizației și modelul de succes al sistemelor sociale.

Dar există anumite contaminări ideologice neoruraliste în lumile urbane. Orașul vrea să devină din ce în ce mai mult o lume dacă nu rurală, măcar similară lumilor rurale. Datorită dezvoltării masive, cu impact puternic asupra mediului, alimentației și sănătății populației, proiectele de urbanizare și dezvoltare urbană încep să caute din ce în ce mai mult rezolvări de tip rural și natural. Dezvoltarea pe orizontală și nu pe verticală, creșterea suprafețelor de vegetație, încurajarea agriculturii urbane, căutarea unor soluții ecologice pentru problemele urbane, încurajarea lanțurilor scurte

de aprovizionare, încurajarea activităților sportive (care simulează cumva munca fizică), interconectarea cu zonele rurale periurbane, modernizarea piețelor agroalimentare, încurajarea muncii de la distanță sunt doar câteva dintre temele care se regăsesc astăzi în orice proiect de dezvoltare urbană inteligentă. Această nouă expresie de dezvoltare inteligentă, pe lângă faptul că trimite la o modernizare integrată, pune accent și pe un tip de dezvoltare în armonie cu natura. Tocmai de aceea această nouă abordare este foarte similară cu discursul neoruralismului. Noua urbanizare și neoruralismul împărtășesc motivații, teme, proiecte și justificări comune.

Astfel încât orașul devine un teren propice atât pentru practicile, cât și discursurile neorurale. Și aceste tipuri de discursuri sunt din ce în ce mai întâlnite în lumile urbane. Astfel încât, chiar dacă nu toți orășenii decid să se mute la țară, discursurile și reprezentările lor încep să fie influențate de modurile de înțelegere neoruraliste și să influențeze, la rândul lor, acest etos al omului contemporan. Astfel, chiar dacă nu putem vorbi despre o formă de neoruralism a omului urban, putem spune că el participă conștient sau inconștient la comunitatea discursivă neoruralistă în momentul în care își pune problema locuirii, a hranei, a comunității și a sănătății.

9. Neoruralismul și provocările simplității

Omul neorural este un om destul de categoric în credințele, discursurile și reprezentările sale. Mutarea sa în lumea rurală nu este doar un accident demografic. Această rupere de oraș are la bază un set de convingeri destul de puternice. Și tocmai pentru că discursul său este provocat de un set de convingeri bine consolidate, am putea vorbi despre anumite locuri comune ale narațiunilor sale. Despre anumite teme la care acesta revine cu obstinație tocmai pentru că și-a formulat deja o părere despre acestea și un mod aparte de a se raporta la ele. Câteva dintre aceste locuri comune sunt următoarele: aerul curat, liniștea, mâncarea, ritmul de viață, simplitatea, frumusețea peisajului, tradiția și autenticitatea acesteia.

Afirmația „la țară, aerul e mai curat” este una extrem de simplă și pare că vine dintr-o cunoaștere de bun simț. Bunul nostru simț comun validează tacit această aserțiune și îi oferă suficiente șanse epistemice pentru a deveni un cunoaștere câștigată. Nu cred că este nimeni într-atât de suspicios încât să ceară validarea acestei afirmații sau chiar invalidarea ei. Cu toate acestea, pentru că o astfel de afirmație se impune din punct de vedere epistemic în spațiul public tocmai pe linie ideologică, mi se pare că merită pusă în discuție cu maximă atenție. Ce înseamnă, la urma urmei, această evidență potrivit căreia „la țară, aerul e mai curat”.*

În primul și în primul rând, nu pot să nu sesizez că avem de a face cu un discurs critic de tip urban și chiar cu o radicalizare a narațiunilor omului urban cu privire la poluarea urbană. Nu vreau să ridic niciun semn de întrebare cu privire la veridicitatea sa. Există numeroase studii cu privire la poluarea urbană. Dar de ce apare tocmai acum. Și de ce apare atât de virulent tocmai acum? Sunt sigur, de exemplu, că exista suficientă poluare urbană în România și în ultimul deceniu al secolului trecut. Este un semn că omul urban, principalul poluator al societății industriale și postindustriale, își dezvoltă ușor, ușor o nouă conștiință ecologică. Începe să pună din ce în ce mai mult accent pe integrarea sa în natura la poluarea căreia a contribuit din plin. Acesta este, din punctul meu de vedere, un semn în plus că neoruralismul își are anumite fundamente și în discursurile globaliste, după cum am precizat deja.

Liniștea, ca loc comun în discursurile neoruraliste, apare mai ales în două registre. Este vorba despre o liniștire dincolo de zgomotul de fond urban, dar este vorba și despre despărțirea de modurile agresive de conlocuire și comunicare percepute frecvent ca făcând parte din stilul de viață din marile orașe românești. Prin liniștea din lumile rurale omul urban din România înțelege mai ales ștergerea agresiunii acustice și comunitare specifice orașului în care locuiește. În acest sens, glasul păsărilor, zgomotul

---

* Nu voi încerca să ridic aici probleme de epistemologie și logică aplicată în legătură cu cunoașterea comună, dar sunt foarte interesat de această fixare ideologică a unei astfel de aserțiuni.

pădurii sau al animalelor domestice nu contrastează în niciun fel cu liniştea rurală. De fapt, liniştea rurală este un alt fel de zgomot, dar unul acordat, simfonic, lipsit de agresivitate. În acest sens, omul neorural nu doreşte linişte, ci o altfel de melodie. Una total diferită de concertul dezacordat al marilor oraşe.

Un alt loc comun îl constituie mâncarea. Și aici apare un fenomen de reconfigurare simbolică. Ideea de mâncare, cu un sens intrinsec de consum alimentar de masă, se transformă în ideea de hrană și mai ales în aceea de hrană sănătoasă. Pentru omul neorural, ruralul are această putere de reconversie a mâncării în hrană sănătoasă. Lumile rurale constituie pentru omul urban din România locuri în care produsele alimentare păstrează în continuare această energie vitalistă și simbolică totodată a hranei și hrănirii. Și cred că toate aceste discursuri și reprezentări reprezintă o reacție la un consumerism agresiv. Și această reacție la consumerismul agresiv poate fi numită, în spiritul noilor expresii ideologice, postconsumerism. Dar ce înseamnă, la urma urmei, hrană sănătoasă. Omul urban contemporan din România consideră hrana sănătoasă ca făcând parte din câteva categorii tehnice sau chiar ideologice. Pe de o parte este vorba despre produsul alimentar organic. Altfel spus, conform legislației din România, este vorba despre un produs certificat ecologic. Apoi, este vorba despre produsele alimentare tradiționale, țărănești, naturale, locale. Iar atunci când vorbim despre una dintre aceste categorii, la nivelul reprezentărilor, se produce un amestec de sensuri. Printr-o amalgamare simbolică, tot de este tradițional este țărănesc, natural, local și, prin contaminare, chiar organic. Astfel, tot ceea ce intră în zona de mâncare naturală, tradiţională, locală, ţărănească și chiar organică este basculat în ideea de produs alimentar rural, sănătos și produs prin munca asiduă a țăranului din România. În plus, tot ce ține de rural, atunci când punem în discuție produsele alimentare, este supus unui alt proces de reconfigurare simbolică. În istoria postcomunistă a omului urban din România, mâncarea de la ţară este încărcată de o întreagă nostalgie. În perioada comunistă, legumele, fructele, verdețurile, cărnurile şi brânzeturile de la ţară veneau mai ales din casa bunicilor. Astfel transferul de mâncare dinspre mediul rural spre lumile urbane avea și o puternică încărcătură afectivă. Astfel mâncarea tradițională este fixată în imaginarul colectiv mai ales sub semnul unei tradiţii date

de generația bunicilor omului urban. Hrana sănătoasă de la țară este mai ales o mâncare pe care ne-au pregătit-o și furnizat-o bunicii noștri. Ei au devenit vectori foarte puternici de reconfigurare simbolică a ideii de hrană sănătoasă pentru omul urban și constituie resorturi semnificative în motivațiile omului neorural.

Tot în ceea ce privește ideea de mâncare, pentru omul neorural este foarte importantă și imaginea unei grădini de pe lângă casă, în care să-și cultive propriile legume și zarzavaturi în condiții cât mai naturale. Din acest punct de vedere, apare și ideea de autoadministrare și de decizie liberă. Și acest aspect cred că este extrem de important pentru ideea că propria producție de mâncare întărește și un sentiment de libertate și eliberare.

Tot în ceea ce privește locurile comune ale discursurilor neoruraliste, putem vorbi și despre ritmul de viață. Am precizat mai sus că cea mai importantă comunitate neorurală în mediile de socializare este grupul FaceBook *Mutat la țară - viața fără ceas*.* Un grup inițiat de un român întors de la Londra și stabilit în mediul rural din România. Viața fără ceas este o viață în repaus, adică în vacanță. Este vorba aici și despre o reacție la ritmul de muncă mult prea susținut al comunităților urbane actuale. În comparație, lumile rurale funcționează într-un timp mai lent, mai așezat și mult mai bine structurat.

Simplitatea nu reprezintă neapărat ideea de minimalism. Sau, dacă este vorba despre minimalism, este vorba despre unul social, cu accente naturaliste. A trăi simplu, pentru omul neorural, înseamnă a trăi eficient cu resurse suficiente. Acest stil de viață este înțeles în mod deliberat de omul neorural în zona durabilității și sustenabilității. Atunci când vine vorba despre simplitate, omul neorural este chiar un actor social al durabilității și sustenabilității. Dar simplitatea nu trebuie înțeleasă în afara unui stil de viață în siguranță, securitate și suficiență. Pentru că tindem să ne deplasăm în zona discursurilor de justificare a precarității și a sărăciei fericite.

Atunci când vine vorba despre peisaj, pentru omul rural, expunerea

---

* Un grup Facebook cu peste 180.000 de membri, în august 2021, înființat de Andy Hertz.

permanentă la peisaj este turismul făcut din camera de zi în care trăiește sau din dormitorul în care se trezește dimineața în cântec de păsări sau cocoși. Dincolo de această alegorie, în mediul rural, peisajul reprezintă o experiență estetică permanentă, cu efecte tonifiante și chiar benefice pentru sănătate. Cam așa consideră omul rural și nu este departe de adevăr. Lumea rurală este această antecameră a naturii și peisajului. Totul pare bine așezat la locul lui și totul participă la un stil de viață bucolic. Dar peisajul are și părțile sale negative. Omul rural românesc nu este foarte obișnuit cu o administrare corectă a gunoaielor și cu reciclarea. Astfel încât peisajul este deseori afectat de prezența într-o mai mică sau mai mare măsură a acestor gunoaie. Interesant este aici faptul că omul neorural pune presiune pe omul rural pentru modificarea acestui comportament. Și nu o face doar din rațiuni estetice, ci și din faptul că discursul său are la bază și o filosofie ecologistă.

Tradiția a devenit exotică pentru omul contemporan. Și nu este vorba doar despre omul actual din România. Saltul tehnologic al societăților contemporane a fost unul mult mai rapid decât puterile de adaptare ale omului urban la o realitate tehnologizată. Astfel, omul neorural s-a simțit aruncat într-o lume prin excelență tehnologizată pe care nu o înțelege pe deplin și care îi provoacă temeri și angoase. În acest context, tradiția a devenit un fel de calmant al condiției sale existențiale. Cuvinte și lucruri care nu au mereu o justificare logică sau pragmatică (așa cum se întâmplă cu tehnica) îi dau un sentiment de revenire la autenticitate. De întoarcere într-o logică naturală a lucrurilor. Un alt lucru interesant aici ține de faptul că tradițiile reprezintă o altă cale pentru omul neorural de a se conecta cu o lume a naturii, cu o lume rurală naturală.

Ce aș reține din toată această trecere în revistă? În primul rând faptul că neoruralismul poate fi considerat și ca o rescriere și reinventare a naturalismului, sau cel puțin la un mod natural de raportare la realitate. Apoi aș insista pe faptul că atunci când pune în discuție simplitatea modurilor de viață, discursurile neoruralismului pot alimenta riscurile de a fundamenta ideea sărăciei fericite.

10. Dincolo de concluzii la ideea de om neorural

Nu mi-am dorit un discurs de culpabilizare a omului neorural. Dimpotrivă, am încercat să înțeleg de ce și mai ales cum încearcă omul urban să devină un om rural. Pe de altă parte, chiar dacă nu este vorba despre un fenomen demografic foarte răspândit, cred că discursul neoruralist și-a găsit în România pârghiile simbolice și retorice pentru a deveni extrem de vocal.

În același timp, presiunile critice, chiar cu accent deconstruvist, asupra stilului de viață atât rural, cât și urban reprezintă oportunități pentru a pune în discuție probleme care țin de locuire, conviețuire, producție alimentară, patrimonializare, împăcarea globalismului cu localismul, dezvoltarea locală, sustenabilitate și durabilitate. Și, dincolo de toate acestea, unul dintre aspectele cele mai importante țin de faptul că neoruralismul este acum un orizont de discurs pentru un exercițiu discursiv existențialist al omului urban din România vremurilor noastre.

Tocmai de aceea am încercat să abordez neoruralismul mai ales din punctul de vedere al impactului pe care îl are la nivelul discursurilor și reprezentărilor noastre. Și chiar în ceea ce privește modurile noastre de gândire, comunicare cu ceilalți și raportare la realitate. L-am considerat sub semnul unei comunități care se revendică mai ales ideologic și care are puterea de a suscita teme și chestiuni față de care suntem prea puțin atenți astăzi. Cred că există și riscuri, dar și oportunități pentru mediul rural atunci când este vorba despre neoruralism. Dar cred că lucrul cel mai important cu privire la neoruralism ține de faptul că suscită chestiuni, abordări critice și proiecte interpretative atât pentru lumile rurale cât și pentru modul nostru de a înțelege orașele viitorului. Poate părea că este vorba despre o concluzie scrisă într-un ton ideologic, dar chiar cred că neoruralismul este în primul rând o provocare pentru un travaliu hermeneutic.

Omul rural
Probleme actuale în înțelegerea omului lumilor rurale

Aş începe prin a privi omul rural ca pe o figură de ceară, care există în muzeul reprezentărilor noastre. Cu un grad ridicat de similaritate, îmbrăcat în costum național, pus într-un context al muncilor agricole, alături de calul, câinele sau vaca sa, cu chipul bronzat și mâinile bătătorite, cu o seceră sau o cazma sub braț, privind înainte ca și cum ar privi în viitor, puțin prăfuit, dar parcă mereu fericit și împăcat.

Este exact imaginea pe care o proiectam mai demult într-o perspectivă tradițională cu privire la țăranul român și, acum, prin extensie, o proiectăm într-o perspectivă actuală a omului rural.

Sunt astfel de reprezentări suficiente sau chiar pertinente pentru o înțelegere a omului rural românesc? Mai mult decât atât: sunt astfel de reprezentări suficiente și pertinente în discursurile autoidentitare ale omului rural?

Cred că mai util ar fi să încercăm să repoziționăm omul rural în lumile sale rurale și să încercăm să-l înțelegem într-o nouă configurație simbolică.

Dar, pentru a vorbi despre lumile rurale românești, cred că trebuie să pornim de la o întrebare care apare tot mai mult în spațiul public: avem de a face astăzi cu o disoluție a lumilor rurale? Ne confruntăm cu o transformare agresivă a acestora sau chiar cu o urbanizare accelerată a lor? Suntem într-o plină criză a ruralismului datorată modernizării spațiului rural?

Iar dacă răspunsul la aceste întrebări este unul afirmativ, ce este de făcut? Putem împiedica astfel de transformări agresive și accelerate? Ar trebui să le împiedicăm? Sau, dimpotrivă, ar trebui să acceptăm aceste

situații ca efecte ale unei evoluții normale în dezvoltarea socială rurală şi chiar în dezvoltarea socială în genere? Să consimțim, altfel spus, că tot ceea ce se întâmplă, dacă se întâmplă ceva grav, este, totuşi, semnul unei modernizări naturale a societății, în sensul unui evoluționism social al lumilor rurale româneşti.

Mi se pare interesant faptul că reprezentările clasice ale omului rural și întrebările cu privire la disoluția lumilor rurale se află în strânsă legătură. Mai mult decât atât, ele desfac spațiul de joc cu privire la posibilitatea unei înțelegeri actualizate a omului rural în lumile sale rurale. Pentru că totul cred că pleacă de la faptul că nu dispunem de o înțelegere actualizată a omului rural, punând într-o legătură emoțională reprezentări simbolice tradiționale, aspirații ideologice identitare şi date noi ale sistemelor sociale rurale contemporane.

1. Despre distanța conceptuală dintre țăran și omul rural

A-ți propune un exercițiu de reflecție sub tema omului rural contemporan presupune o dublă deconstrucție. Prima este determinată de presupoziția existenței omului rural ca figură identificabilă și analizabilă în câmpul gândirii și al reprezentării din lumile rurale. De la valorizarea simbolică la simplul gest deictic, existența omului rural nu poate fi supusă înțelegerii decât în urma unui exercițiu de deconstrucție.

Pe de altă parte, o a doua deconstrucție este produsă de o problemă de poziționare în câmpul critic: cât de contemporani mai suntem cu ideea de om rural înțeleasă în sensul țărănesc al vieții de la țară? Și care ar fi, mai ales, condițiile de actualizare a ruralității în dreptul unui set de roluri și profiluri care ar putea constitui un așa zis loc comun al omului rural?

Odată operate aceste două deconstrucții, apar alte două linii interogative, date de efortul nostru interpretativ de reconstrucție a unui discurs posibil față de omul rural contemporan.

În primul rând trebuie să înțelegem dacă reconstrucția omului rural contemporan este o problemă de actualizare a unei antropologii rurale. Și trebuie să fim aici atenți cu privire la faptul că un astfel de proiect de reconstrucție oscilează între o activitate de recuperare (a tradiției țărănești, în special) și una de reinvestire (a modernizării vieții rurale, în contextul globalizării).

În al doilea rând trebuie să evităm să situăm acest tip de reconstrucție în zona discursului centralist urban din relația urban-rural. Continuumul simbolic și spațial rural-urban (Pahl, 1968) nu este definit de notele antinomice din relațiile urban-rural, nu ține de o relație a periferiei cu centrul și, în niciun caz nu presupune o ierarhie. Avem nevoie de un alt tip de înțelegere a ruralității, a faptului rural și a omului rural în acest continuum urban-rural.

Care ar fi resursele noastre speculative pentru o astfel de abordare? Am putea îndeplini aceste sarcini de interpretare și conceptualizare printr-o abordare fenomenologică, pe care am putea-o putea-o pune sub așa zisa idee de critică a postalterității. Altfel spus, să ieșim din gestul de a reduce omul rural la simpla proiecţie a sa ca fiind doar un celălalt al omului urban. Să scoatem, altfel spus, înțelegerea ruralului din universul de discurs al capitalului de alteritate proiectat de imaginarul orășenesc. Este vorba, desigur, despre o nouă poziționare cu caracter tot ideologic și cu intervenții din nou simbolice, dar cred că e o linie de reconceptualizare care merită încercată. În această încercare, mă voi folosi de universul de discurs al faptului rural (ca fapt social) așa cum este el delimitat de discursul simbolic și discursul istoric cu privire la omul rural și viața țărănească.

Din punct de vedere sociologic, adică atunci când facem sociologia omului rural, distanța conceptuală este una minimă, care ține de gen proxim și diferență specifică. Astfel țăranul este om rural, dar nu toți oamenii rurali sunt țărani, datorită fie rolurilor pe care și le asumă, fie statusului dat de activitățile cotidiene.

Din acest punct de vedere, omul rural este supracategoria tehnică a țăranului, desemnând orice locuitor din unitățile administrativ teritoriale care sunt definite ca fiind comune (cu satele lor), în opoziție cu UAT-urile de tip oraș sau municipiu.

În această sociologie, chiar dacă nu în mod exclusiv, țăranul poate fi recunoscut după cel puțin una dintre următoarele mărci sau roluri, după cum doriți să le numim.

Astfel, avem o serie de mărci generale: țăranul sau țăranca lucrează în agricultură, țăranul este un așa zis om al locului (fiu sau fiică a satului), face parte din familia rurală extinsă (relațiile intrafamiliale sunt foarte puternice, întâlnindu-se adesea cazuri de conlocuire pentru mai multe generații) și așa mai departe. Mărcile generale, în zona literaturii, contribuie mai ales la încărcătura simbolică sau ideologică a textului literar. Pentru că trimit la roluri cu ridicat caracter simbolic și la relațiile tari din comunitățile rurale. Este ceea ce se întâmplă foarte des la Liviu Rebreanu, în cazul romanelor sale țărănești și parțial în cazul lui Marin Preda, în romanul *Moromeții*.

Apoi, avem o serie de mărci specifice: a lucrat la CAP (fiind, evident,

pensionar al CAP-ului), este zilier la muncile din sat, este producător agricol individual, fiscalizat sau nefiscalizat, este producător tradițional sau certificat ecologic, își vinde produsele mai ales la oraș (contribuind la dihotomia rural-urban), respectă ritualurile sociale și, mai ales, pe cele religioase, are o relație mai curând pragmatică cu animalele, se simte atașat față de proprietate și, cu greu, renunță la aceasta și este persoana care își spune cu mândrie „țăran” sau „țărancă”.

Spre deosebire de mărcile generale, despre care am spus că dau mai ales ideologia unui text literar, mărcile specifice contribuie la substanța narativă a acestuia. Narațiunile calchiază relațiile sau acțiunile la care fac trimitere aceste mărci specifice. Astfel de mărci sunt foarte prezente la Marin Preda, în romanul *Moromeții*. Dar produc resurse narative și în alte discursuri, dincolo de literatură. Un exemplu care îmi vine la îndemână îl constituie serialul *Las Fierbinți*. Acest serial constituie un foarte bun loc în care putem identifica astfel de mărci specifice. Ele sunt foarte dinamice, au un caracter realist și au și avantajul că prezintă aspecte interesante ale conflictului dintre conștiința rurală și cea urbană.

Revenind la problema de fond, țin să reamintesc faptul că, în sistemul simbolic al discursurilor și reprezentărilor urbane, figura omului rural aproape că se identifică cu figura țăranului. Este vorba, altfel spus, despre un țăran contemporan, confruntat cu toate problemele specifice actualității. Genul proxim și diferența specifică devin sesizabile doar atunci când avem intenția clară de a le preciza și de a le folosi.

Iar efectele discursive sunt semnificative, mai ales la nivelul reprezentării faptului rural. Gândim ruralul mai ales ca pe o lume țărănească, exterioară și, totodată, subordonată administrativ lumii urbane. Astfel conceptualizăm ruralul mai ales sub forma unei raționalizări a locuirii, în funcție de relațiile de producție și schimb între rural și urban (fie că este vorba despre producție simbolică sau materială). Și, deși, din punct de vedere istoric, lumea urbană apare la intersecția lumilor rurale, prin fenomene de aglomerare, gândim ca și cum ruralul este un efect al diluării urbanului. Ne reprezentăm un rural care se află mereu în exil: ca și cum ruralul este cel care a fost alungat din cetate.

Dar tocmai acest *modus operandi* al gândirii și reprezentării, intră, acum, în criză. Pentru că, atât timp cât gândim ruralul ca fiind acea lume

care se întinde în afara orașului și trasăm delimitări în această distanțare (cum ar fi ruralul periurban, ruralul mediu și ruralul profund), nu putem să nu sesizăm că ne confruntăm și cu un fenomen de deplasare a urbanului spre rural. A urbanizării ruralului, altfel spus.

Tehnic vorbind, factorii determinanți ai acestei urbanizări țin de migrația omului urban în rural mai ales din cauza stresului urban, transformarea digitală tot mai accentuată a mediului rural, apariția muncii online (tele-munca), transferul proprietății rurale către noile generații, dezvoltarea tot mai accentuată a culturii ecologice, pensionarea la nivelul unei generații urbane care, în comunism și postcomunism, a trecut prin nenumărate crize economice, remigrația (foarte accentuată începând cu anul 2021) și așa mai departe.

Și atunci, după cum am precizat deja atunci când am vorbit despre neoruralism, faptul de a ne muta la țară, de a locui la țară, sau de a explora din ce în ce mai mult lumea rurală, pune o presiune nouă (de data aceasta simbolică) pe relația dintre conceptul de țăran și om rural. Omul rural începe să fie reconfigurat în dreptul unei identități țărănești, care are, nu de puține ori, note de autenticitate, naturalism, viață sănătoasă, viață liniștită. Păstrând proporțiile, se pare că ne vom confrunta cu un nou El Dorado. Lumea rurală devine un ascensor din ce în ce mai aglomerat către un etaj cu promisiunea unei vieți mai bune. Un fel de promisiune a unui om nou. Un om nou care, de data aceasta, este un om al naturii, al reîntoarcerii la natură. Suntem martorii unui nou romantism, postindustrial de data aceasta.

Acest neoruralism, pentru că despre neoruralism este vorba, (care, prin alte părți are o istorice ceva mai veche) duce la apariția a două fenomene nu neapărat concurente: modelarea urbană a lumii rurale și reconfigurarea rurală a efectelor urbanizării lumii țărănești.

Astfel, omul rural intervine cu o nouă conștiință rurală care ia distanță față de conștiința țărănească pe care fie nu și-o mai recunoaște, fie nu o înțelege încă. Distanțarea conceptuală devine semnificativă și impune noi exigențe existențiale. Profilul omului rural contemporan nu mai poate fi analizat și configurat doar prin simpla abordare sociologică. Pentru că omul rural contemporan pare că se joacă, de acum încolo, între dorința de a fi sau nu țăran.

Cam acesta ar fi, pe scurt contextul conceptual al relației între conștiința rurală și conștiința țărănească.

Să vorbim puțin despre literatură și dubla sa funcție în această distanțare conceptuală. Această nouă conștiință a omului rural va interacționa cu conștiința țărănească și cu lumea țărănească mai ales prin intermediul discursului literar. Dincolo de experiența directă, literaritatea populară și literatura cultă vor funcționa ca interpreți ai omului rural în încercarea sa de a înțelege sau chiar de a se identifica cu țăranul.

Astfel, îmi permit să mă gândesc la două funcții ale literaturității în acest context al distanței pe care o ia conștiința rurală față de conștiința țărănească.

- Prima este o funcție de arhivare. Discursul literar, în întregul său, constituie un muzeu atât al faptului rural cât și al conștiinței țărănești. De fapt, tocmai la nivel literar se fac cele mai directe conexiuni între o conștiință țărănească și faptul rural, ca univers simbolic în care se situează aceasta. Faptul că arhiva este lecturată de cele mai multe ori în cheie ideologică, lucrul acesta constituie subiectul unei alte discuții.
- A doua este o funcție critică. Nu de puține ori ironică. Sarcastică și sardonică. Un fel de parc de distracții tematic pentru ceea în spațiul nostru constituie un fenomen emergent. Această funcție critică subliniază alexandrinismul noului spațiu rural, eterogenia, amestecul de culturi și conștiințe, devalorizări și revalorizări, ștergeri și recuperări.

Din punctul nostru de vedere, această a doua funcție ne va fi mai utilă. Pentru că proiectul nu și-a propus obiective de arheologie etnografică, ci de proiecție antropologică. Tocmai de aceea, pe parcursul acestui proiect m-am raportat la discursuri și reprezentări, la moduri de înțelegere și la posibilități de abordare critică a țăranului, omului neorural și a omului rural în general.

Astfel, cred că trebuie să fiu atent în permanență la trei ipostaze ale omului rural.

În primul rând el definește orice locuitor al lumilor rurale, fie că este vorba despre țăran, despre omul neorural sau despre o persoană neangrenată în muncile agricole și care nu se consideră pe sine ca făcând

parte din comunitatea țărănească. În delimitările acestei accepțiuni, trebuie să înțeleg prin omul rural categoria locuitorilor din spațiul rural. Și chiar dacă este vorba despre o categorie foarte generală, trebuie să fiu atent la relațiile dintre diferitele grupuri ocupaționale, etnice, religioase care interacționează în permanență în mediul rural constituind cumva substanța faptului rural al sistemelor sociale rurale.

În al doilea rând, atunci când mă refer la omul rural, trebuie să fiu atent la distanța simbolică pe care o deschide această expresie față de țăran și lumile țărănești. Iar distanța simbolică nu ține doar de faptul că unii locuitori din lumile rurale nu se mai consideră țărani, ci și faptul că, uneori, țăranul însuși dorește să devină un om rural.

Și, în al treilea rând, poate în continuarea accepțiunilor de mai sus, atunci când mă refer la omul rural, trebuie să țin cont că este foarte posibil ca omul rural să devină noua majoritate simbolică în lumile rurale, în detrimentul țăranului. Țăranul tinde să devină figura romantică, de altă dată, a locuitorului rural tradițional, în vreme ce omul rural este acel locuitor rural adaptat noilor vremuri, modernizat și mereu dornic să se dezvolte.

Cam acestea ar fi delimitările care mi se par importante atunci când, la nivel simbolic, punem în relație țăranul și omul rural. În continuare, intenționează să mă refer puțin la lumea rurală a omului rural, înțeleasă mai ales ca orizont discursiv în care ne proiectăm și întreținem o serie de reprezentări și ideologii.

2. Lumea rurală ca spațiu discursiv

Lumea rurală este veriga din mijloc al unui lanț imaginar în care punem orașul, satul și natura sălbatică, asigurând deplasarea lucrurilor, imaginilor și discursurile în ambele direcții. Dintr-un anumit punct de vedere, lumea rurală menține acest continuum rural-urban în legătură cu reprezentările pe care le avem în legătură cu natura.

Pe de altă parte, lumea rurală constituie și fundalul pe care ne

proiectăm toate reprezentările cu privire nu la ceea ce este omul rural, ci în legătură cum *ar trebui* acesta să fie. Lumea rurală este spațiul ideologic deschis de discursurile și reprezentările noastre, dincolo de faptul rural sau sistemul social rural.

Tocmai de aceea, la nivel simbolic şi chiar la nivel pragmatic, lumea rurală înregistrează nu doar şocurile intervenţiei umane asupra naturii și presiunile urbane specifice modernizării și dezvoltării societății contemporane globale, ci și presiunile discursurilor urbane care tind să suprasimbolizeze figurile omului și civilizației rurale.

Din acest punct de vedere, lumea rurală, în cel mai general mod cu putință, reprezintă un spațiu discursiv care pune în dialog sau chiar în conflict și ireconciliere reprezentările pe care le avem în legătură cu locuirea urbană și relația noastră cu natura. Acesta este unul dintre motivele pentru care lumea rurală devine și un loc comun al modurilor noastre actuale de raportare la realitate, fie că este vorba despre omul urban sau omul rural. Un loc comun întreţinut de faptul că omul contemporan este din ce în ce mai îngrijorat de viața urbană și de relația sa cu natura.

Unul dintre cele mai importante aspecte ale acestei situaţii poate fi sesizat în discursurile și reprezentările cu privire la locuirea contemporană. Astfel, atunci când vine vorba despre problema locuirii, realitatea, în sensul ei tare din punct de vedere ontologic (specific mai ales discursului speculativ), este înlocuită de sensul slab, dat fie de conceptul de realitate socială, fie de ideea de realitate înconjurătoare. În discursurile și reprezentările locuirii, nu mai avem o raportare metafizică la lumea înconjurătoare.* Dimpotrivă, ne raportăm la realitatea socială și la realitatea înconjurătoare și ne raportăm la acestea mai ales într-un sens problematic, solicitant fie din punct de vedere socio-economic, fie din punct de vedere ecologic. Se resimte în aceste discursuri, fie că sunt urbane sau rurale, o necesitate de a fi înglobaţi (înconjuraţi de) o natură cu care

* Ni se pare, astfel, impropriu să mai punem împreună problema ființei și cea a locuirii atunci când vine vorba despre lumea rurală, deși această abordare a avut o carieră foarte importantă în primele decenii postcomuniste românești, pornind de la filosofia lui Martin Heidegger și cea a lui Constantin Noica.

omul contemporan are o relație critică. Pe de altă parte, aceste discursuri sunt tocmai efectele acelor proiecții simbolice care țin de o viață idilică, în acord cu tradițiile și natura.

Iar aceste proiecții simbolice, după cum deja am precizat, le imprimăm mai ales în orizontul discursiv al lumii rurale. Lumea rurală, la nivel simbolic, devine noul ecran al unor moduri de viață fericite. Pentru că lumea rurală poate face tranziția (atât spațial, cât și comportamental) la un mod de viață în acord cu natura. În acest context al suprasolicitării simbolice a lumilor rurale, omul rural riscă să fie supus unui nou proces de suprasimbolizare, așa cum s-a întâmplat și cu țăranul în discursurile și reprezentările românești.

De fapt, acest proces de suprasolicitare ideologică a și început. Omul rural, de exemplu, în calitatea sa de producători local, în reprezentările omului urban, contribuie semnificativ la alimentația noastră sănătoasă.* Este un furnizor material și simbolic de hrană sănătoasă, chiar dacă, nu de puține ori, există și o anumită neîncredere cu privire la corectitudinea sa în activitățile de producție și distribuție.

Și, în acest caz, este interesant că, dacă altădată vorbeam despre țăran ca despre cel care ne asigură siguranța și securitatea alimentară și nutrițională, acum vorbim din ce în ce mai mult despre producătorul local, ca despre un înlocuitor al țăranului sau ca despre un continuator al acestuia.

Figura bucolică a bunicilor care ne furnizau mâncare sănătoasă este înlocuită de figura *locală* a omului rural în calitatea sa de producător agricol de pe lanțurile scurte de aprovizionare.

În plus, pentru că lucrurile se complică și mai mult, pe fundalul orizontului discursiv al lumii rurale, omul rural este forțat să devină continuatorul simbolic al tradițiilor, narațiunilor și valorilor rurale. În

* Nu vreau să stârnesc critici în legătură cu această reprezentare. De cele mai multe ori ea este rezultatul unei realități din teren, fiind în acord cu faptele. Da, cred că producătorul local, în general, contribuie pozitiv la sănătatea alimentară. Dar vreau să fiu totodată atent la caracterul ideologic al acestei reprezentări, pentru că ea este efectul unui proces de simbolizare colectivă.

discursurile și reprezentările noastre, ne dorim un om rural cât mai eficient din punct de vedere economic, cât mai corect din punct de vedere moral și cât mai apropiat de tradiții, din punct de vedere cultural și spiritual. El trebuie să preia o ștafetă simbolică pe care i-o înmânează un țăran care pare că a ajuns la sfârșitul cursei sale istorice.

Cred că tocmai aceasta este problema lumii rurale care a devenit un orizont discursiv al tuturor acestor proiecții ale unui om contemporan scindat între dezvoltarea inevitabilă a sistemului social și nevoia de păstrare sau chiar revenire la tradițiile și modurile de viață de altădată.

În acest context, omul rural tinde să devină o himeră, o nouă compoziție în discursul nostru simbolic sau administrativ. Tocmai de aceea, așa cum am precizat deja, avem nevoie de moduri sistemice de înțelegere a omului rural și a lumilor rurale. Omul rural nu poate fi înțeles decât printr-o interpretare sistemică, pentru că interpretarea sa pe linie ideologică ridică probleme care nu vor rezolva cu nimic înțelegerea lumilor rurale, dimpotrivă o vor înregimenta din nou în tot felul de mecanisme și discursuri de suprasolicitare simbolică.

3. Omul rural și neoruralismul

Am vorbit, la începutul acestui capitol despre distanța conceptuală dintre țăran și omul rural. Mi se pare foarte important să analizez pe scurt și posibilele reprezentări determinate de relația dintre omul rural și omul neorural, chiar dacă o serie dintre aceste aspecte au fost atinse și în capitolul dedicat neoruralismului. Neoruralismul, prin discursurile și reprezentările sale, prin comunitatea epistemică și media pe care o constituie, pune presiuni nu doar pe ideea de țăran, ci și pe cea de om rural.

Astfel, neoruralismul întâlnește un om rural aflat într-o relație critică cu modul de viață țărănesc și tinde să devină un agent de schimbare pentru ambele categorii. Și o face de pe poziția unei epistemologii urbane care este fascinată de viața la țară, dar care, totodată, are și o poziție critică

față de modurile de viață rurale actuale. La intersecția dintre acest capital epistemic urban și această valorizare a modurilor de viață rurale, omul neorural intervine în discursurile și reprezentările rurale mai ales cu o poziție glocalistă. Dar ce înseamnă glocalismul cât mai pe scurt?

La începutul anilor ‘60 din secolul trecut, un primar din Statele Unite ale Americii susținea faptul că sosise momentul în care frontierele statelor se mutau în mijlocul orașelor. Această afirmație coincide puțin cu apariția ideii și fenomenului de globalizare. Lumea devenea din ce în ce mai urbană, transformându-se într-un sistem global al orașelor. Cu câteva decenii în urmă, nu mai mult de jumătate de secol, această descentralizare care a trasat traseele importante ale globalismului, a apărut o reacție de răspuns: este vorba despre glocalism, adică despre o păstrare a culturii globalizante, dar cu exprimarea ei în termeni locali.*

Și efectul cel mai puternic al acestui fenomen constă în faptul că granițele lumii noastre, așa cum le percepem astăzi, se mută pe aliniamentul simbolic trasat de relația dintre mediul urban și mediul rural.

În consecință, avem de a face, de fapt, cu un dublu fenomen. Mediul rural se estompează și începe să capete caracteristici urbane, iar mediul urban nu mai poate fi definit în totalitatea sa fără nuanțele pe care i le imprimă relația cu mediul rural. Astfel, începem din ce în ce mai mult să gândim orașele în termeni prin care ne raportam altădată la lumile rurale și începem să reconfigurăm lumile rurale în narațiuni, proiecte și strategii specifice mai curând discursului urban.

Din acest punct de vedere, de exemplu, expresii precum proiecte de dezvoltare, strategii de dezvoltare locală, subvenții și ajutoare de stat, agenții de plăți și intervenții în agricultură, perioade de conversie (în certificarea ecologică) sau planuri de dezvoltare națională sunt mult mai folosite și au chiar mult mai mult sens pentru un locuitor din mediul rural

---

* O parte din aceste reflecții au fost prezentate sub forma unei comunicări științifice în cadrul Simpozionului de Agro-economie și Antropologie Rurală, Ediția I, 2020, organizat de Rural Development Research Platform și Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane”, din cadrul Academiei Române, Filiala Iași.

decât pentru omul urban. Este și un efect al faptului că omul rural românesc depinde acum într-o foarte mare măsură de planurile și strategiile de dezvoltare guvernamentale.

Acest dublu fenomen stă la baza discursurilor sau chiar filosofiei neoruralismului, dar are un impact important și în discursurile și reprezentările noastre în legătură cu lumile rurale. Din acest punct de vedere, neoruralismul anunță în primul rând, un set de probleme care trebuie reconceptualizate. Care ar putea fi aceste noi conceptualizări?

1. În primul rând este vorba despre faptul că relația dintre rural și urban, așa cum am înțeles-o până acum, s-a modificat profund. Realitățile actuale nu numai că sunt total diferite, dar sunt și mult mai complexe. De-a dreptul amestecate. Amestecate atât de mult, încât modurile de viață rurale și urbane nu mai sunt neapărat condiționate de locuirea în mediul urban sau rural. Se pot simula stiluri de viață urbane în mediul rural și invers. De fapt, cred că tocmai acesta este modul de abordare a omului contemporan: simularea unui stil de viață într-un mediu care nu este neapărat specific acelui mod de viață. Astfel neoruralismul apropie cumva aceste discursuri rurale și urbane, dar le și sesizează în mod critic diferențele.
2. În al doilea rând este vorba despre faptul că însuși mediul rural, așa cum ni-l reprezentam până acum, nu mai este în acord cu reprezentările noastre. Paradigma clasică a ruralismului pare acum o mică poveste în legătură cu lumea rurală

* Aici intervine o altă problemă care ține de relația simbolică a omului rural atât cu ideea de țăran, cât și cu omul neorural. Pentru a supraviețui (sau, cum se mai spune acum, pentru a i se asigura condițiile de subzistență, micul fermier (cel mai apropiat de ideea de țăran și om neorural) are nevoie de asistența statului român. În foarte multe dintre activitățile agricole, omul rural are nevoie de finanțări și subvenții. Și aici apar nenumărate probleme care țin de condiționările guvernamentale și gradul de acceptanță a omului rural față de aceste condiționări.

actuală. Și acest lucru transpare foarte ușor în discursurile și reprezentările neoruralismului. Pentru că neoruralistul este un om rural în căutarea autenticității. Astfel, neoruralismul pune o presiune simbolică pe omul rural tocmai cu acest discurs al autenticității. Omul neorural simte că omul urban a pierdut acea autenticitate pe care și-o dorește, dar resimte, totodată și faptul că autenticitatea omului rural este în criză tocmai datorită expunerii sale la modurile de viață urbane.

3. În al treilea rând avem de a face cu o erodare a autorității discursului urban sau centralist în ceea ce privește calificarea și descrierea ruralului. Discursul urban a intrat într-o fază existențialistă, determinată de un anumit pesimism și de o intensă insatisfacție. Astfel încât neoruralismul amintește omului rural că trebuie să revină la un limbaj rural în legătură cu modul său de viață.

O altă presiune simbolică dată de relația dintre omul rural și omul neorural are ca efect faptul că spațiul rural, considerat din punct de vedere antropologic, poate fi înțeles doar în centrul de intersecție a trei coordonate demografice: cei care rămân la țară, cei care pleacă și cei care vin. De fapt, lucrurile devin mult mai interesante: satul se poate defini tocmai în această zonă comună pe care și-o împart spațiul rural și spațiul translațiilor la și de la țară. Din acest punct de vedere, omul neorural este cel care închide cercul plecării din lumea rurală și revenirii acasă, tot în lumea rurală.

Un alt aspect interesant pe care aș dori să îl precizez aici este tocmai acela că societatea contemporană din România nu a contribuit la constituirea și consolidarea unui om rural într-un sistem social rural specific lumilor rurale românești. Discursurile și reprezentările noastre folosesc un limbaj mai curând urban și mai curând administrativ în legătură cu omul rural. Poate și din acest motiv o anumită stare de inautenticitate este resimțită din plin de omul lumilor rurale. Caracterul urban și profund administrativ al acestor discursuri și reprezentări devine ușor sesizabil tocmai pentru că omul neorural și-a ales un alt tip de limbaj pentru a vorbi despre lumile rurale și acest nou tip de limbaj, chiar dacă

pare profund emoțional și profund simbolic, poate constitui fundamentul pentru o înțelegere a omului rural în chiar contextul lumilor sale specifice.

Din acest ultim aspect, precizat mai sus, apare și un contraefect de interpretare. Nu pot să nu sesizez că, în discursurile urbane și administrative despre lumile rurale, omul rural se prezintă mai curând ca o categorie, decât ca o reprezentare culturală. O categorie prin care omul urban și guvernanța înțeleg acum lumile rurale într-un context administrativ și socio-economic, mai curând decât într-un context cultural, în acord cu faptul că fiecare sistem social rural are o tendință implicită de dezvoltare și emancipare.

Și faptul că omul rural este mai curând o categorie, decât o clasă socială sau o reprezentare culturală duce la necesitatea unei reconfigurări hermeneutice a omului rural.

4. Categoria „omul rural”

Propunerea mea în legătură cu această categorie a omului rural este una riscantă. Și vine doar pe firul unei abordări speculative. Aş prefera, astfel, să înțeleg omul rural în primul rând ca o categorie hermeneutică. Categoria de om rural poate avea și chiar are dimensiuni sociologice sau antropologice. Dar aş fi atent în primul rând la faptul că devine din ce în ce mai mult un cufăr în proiectele noastre de înțelegere a lumilor noastre rurale. Un recipient mai ales ţărănesc în care ne aşezăm discursurile şi reprezentările atunci când vine vorba despre stilurile de viață rurale actuale.

Astfel, omul rural despre care am încercat să vorbesc în sensul de membru al comunităţii ţărăneşti, de om rural românesc, de om neorural sau simplu locuitor al mediului rural, în opoziție sau continuitate cu omul urban, îmi atrage atenția mai curând cu privire la riscurile de ideologizare și suprasolicitare simbolică. Noile realități forțează apariția acestui profil al unui om rural care pare a se constitui mai curând prin excludere: nu este nici ţăranul prin excelență, nu este nici o clasă socială, nu este identificabil

cu omul neorural, pare că nu este echivalent nici cu fermierul sau producătorul local. Rămân în permanență o serie de resturi (sau plusuri) care mă obligă să mă raportez la condiția și situația sa ideală cu cea mai mare atenție și cu cea mai mare precauție.

Aş putea spune că e vorba despre un spaţiu de lucru, un orizont discursiv în care travaliul hermeneutic trebuie să ţină cont atât de tendinţele de ideologizare, cât și de cele de maximă operaţionalizare (în sensul unei abordări pragmatice în exces).

În același timp, omul rural înțeles ca o categorie mă face atent că suntem în plin proces de reconfigurare nu doar a trecutului rural, ci și a prezentului și viitorului lumilor rurale. Și acest lucru mă bucură și mă sperie totodată.

În loc de concluzii
Note pentru un posibil postruralism

Pentru orice tip de înțelegere și proiect de interpretare omul rural reprezintă o provocare. Sau, mai curând, un set de provocări: sociale, economice, culturale, istorice, administrative și, nu în ultimul rând, speculative. La începutul acestui proiect ştiam că mă voi confrunta cu o triplă problemă.

O primă problemă ține de identitatea omului lumilor rurale românești, cu puternice accente naționale și autohtone. Și este vorba aici poate de cel mai disputat spațiu discursiv atunci când vine vorba despre lumile rurale. Pentru că este destul de dificil să pui într-o ordine a înțelegerii discursurile consensualității cu cele ale unui patriotism aflat în permanență sub o stare de asediu. Identificând riscurile și oportunitățile pe care le presupune încercarea de înțelegere a acestei probleme, am încercat să răspund chestiunilor în discuție prin ideea că identitatea românească trebuie asumată atât ca o condiție existențială, cât și ca un exercițiu speculativ continuu.

O altă problemă ține de relația simbolică dintre omul rural și țăran. Aceasta este poate cea mai complicată. Pentru că există numeroase zone de intersecție, suprapunere sau de diferențiere tranșantă. Un țăran care pare a fi pe cale de dispariție interacționează cu ideea unui om rural complex, modern orientat către dezvoltare personală, familială și comunitară. Cea mai importantă provocare în acest sens mi s-a părut aceea că încă interacționăm cu ideea de țăran și chiar cu aceea de om rural prin suprasolicitare simbolică. O serie de discursuri exaltate, cu sloganuri care insistă pe întoarcerea la autenticitate vin cu acest risc de

falsificare a ideei de ţăran sau om rural.

O a treia problemă ţine de relaţia dintre omul rural şi omul neorural. De fapt relaţia dintre reprezentările cu privire la omul rural şi discursurile omului neorural. Şi am subliniat aici faptul că omul neorural intervine în lumile omului rural cu un exerciţiu critic, dar şi cu un discurs emoţional, care prezintă, de asemenea, riscul suprasolicitării simbolice.

Îmi dau seama în cele din urmă că reprezentarea omului rural este mereu pusă în joc şi este mereu de actualitate prin faptul că societăţile şi realităţile noastre sunt mai dinamice ca niciodată.

Un astfel de text îmi deschide spaţiul de joc al discursurilor noastre curente cu privire la ţăranul din România, la omul rural românesc şi, de ce nu, la omul lumilor urbane româneşti. De aceea aş considera că un astfel de text devine, deodată, un bun instrument pentru o mai bună atenţie cu privire la un set de reprezentări pe care le acceptam tacit şi le utilizam necondiţionat.

1. Un preambul speculativ

Chiar dacă ar fi vorba despre o intenție militantă, programatică sau despre o simplă economie simbolică textuală, atunci când alegi calea unui exercițiu speculativ, o carte despre omul lumilor rurale contemporane românești ar trebui să răspundă, într-o primă fază, la *întrebarea cu privire la ce este omul rural*.

Și aici lucrurile devin complicate, dar și provocatoare în același timp. În proiectele speculative, care se revendică mai ales de la tradiția filosofică inițiată de Martin Heidegger, se face o distincție foarte clară între „întrebarea ce este omul rural" și „întrebarea cu privire la ce este omul rural".

La prima vedere, cele două întrebări pot părea identice. Sau măcar cu un grad ridicat de similaritate. Le desparte doar acest ornament discursiv: „cu privire la". Într-adevăr, se pare că a întreba ce este omul rural și a întreba cu privire la ce este omul rural este doar o chestiune de discurs, poate chiar de retorică. Dar lucrurile nu stau chiar așa. Și aici intervine această tradiție filosofică de pe linia lui Martin Heidegger cu privire la cum punem o întrebare, cum ne așezăm în ea și cum ne raportăm speculativ la ceea ce întrebăm.

Prima întrebare („ce este omul rural") ține de o preocupare a descrierii și clarificării. Are toate șansele să reprezinte o chestiune și, totodată, o sarcină a explicației și enciclopediei. Un obiectiv de așezare a omului rural într-o definiție, pe o bună poziție de pe care putem descrie sau recunoaște omul rural în acele date care îl descriu cel mai bine, îl califică într-o cunoaștere utilă și îl așază într-o clasificare în care putem să-i distingem atât specificul, cât și diferențele. Astfel „întrebarea ce este omul rural" ne trimite, în primă instanță, la a da răspuns unor necesități descriptive, regulative sau de ordonare. S-ar trasa, altfel spus, delimitările sociale, economice, juridice, culturale și chiar politice între care putem

recunoaște omul rural în ceea ce ne este nouă cel mai util pentru a-l recunoaște și a-l utiliza în alte proiecte de cunoaștere. Ar fi vorba, altfel spus, despre sociologia, antropologia, istoria, politica sau economia lumilor rurale.

Dar după cum am precizat deja, nu mă interesează un proiect de cercetare sociologică sau antropologică a lumilor rurale. Nu mă interesează să articulez sociologic, antropologic, cultural sau economic date din lumile rurale, în baza cărora să articulez profilul unui om rural actual specific comunităților din România.

Exercițiul pe care mi l-am propus este mai curând unul hermeneutic și are un profund caracter speculativ. Astfel sunt interesat mai curând de cea de-a doua întrebare. Această a doua întrebare („întrebarea cu privire la ce este omul rural") implică și întrebarea de mai sus, primă de fiecare dată în proiectele cunoașterii, dar intervine cu noi solicitări. „Întrebarea cu privire la ce este omul rural", prin această deturnare dată de acest „cu privire", reașază poziția interpretativă a celui care întreabă. Pentru că, dincolo de simpla calificare (descriere și clasificare), ia în considerare poziția celui care întreabă și poziția celui despre care se întreabă.

În tot exercițiul meu speculativ am avut în atenție mai curând această poziție speculativă și știu că mă supun astfel unor riscuri epistemologice. Dar, când vine vorba despre ideea de om rural, am fost mereu interesat să mă introduc în chestiunea pusă în joc tocmai pentru că și eu sunt subiectul reprezentărilor și discursurilor cu privire la omul lumilor rurale românești contemporane. Ca oricine altcineva din spațiul meu cultural, vorbesc în paradigmele locului, iar înțelegerea mea este supusă presiunilor ideologice așa cum se întâmplă cu fiecare dintre noi. Iar, dacă în prima întrebare nu sunt vizibili nici cel care întreabă, nici cel despre care se întreabă, atunci când vine vorba despre reprezentări, moduri de înțelegere, precauții, riscuri și oportunități, cred că prezența celui care încearcă să înțeleagă o problemă este absolut obligatorie în problematizarea acelei probleme.

Consider astfel că „întrebarea cu privire la ce este omul rural" ține cont și de sistemul de reprezentare al celui care pune această întrebare, și de sistemul de reprezentare a celui despre care se pune această întrebare. Într-un fel sau altul, se iese din enciclopedia omului rural și se intră în zona speculativă, de interacțiune între reprezentările noastre, a celor care

ne întrebăm ce este omul rural, și reprezentările omului rural, așa cum și le proiectează el acum, în legătură cu propria sa identitate.

Acesta ar trebui să fie spațiul de joc cel mai confortabil pentru o problemă atât de provocatoare: omul lumilor rurale contemporane românești în discursurile și reprezentările contemporanilor săi. Acesta, în același timp, este și clivajul în care exercițiul speculativ filosofic s-ar putea corela cu investigația antropologică, sociologică, economică sau istorică pentru o înțelegere integrată a omului rural, evitându-se riscurile ideologice ale paradigmelor în care suntem aruncați.

2. Omul rural și ideea de om al lumilor rurale românești

În acest proiect am pornit de la ideea că mă voi întâlni cu un om al lumilor rurale românești care este clar conturat. Că situația sa este încremenită într-un model care de abia așteaptă să fie descoperit și prezentat. Că există, poate, nuanțe, dar ele nu sunt definitorii și poate tocmai acestea trebuie să constituie provocările interpretative. Că există note și contranote, dar ele se împacă undeva într-o zonă de mijloc. Am crezut că sarcina mea speculativă va fi angajată mai curând într-un regim de ordonare a unor date disparate, pe care, dacă le voi pune împreună, ar putea constitui un orizont de înțelegere unitară și poate chiar definitivă. Nu am crezut niciodată că mă voi întâlni cu o entitate atât de translucidă încât mă trimite la ideea de fantomă. Avem în momentul de față mult mai multe repere ideologice cu privire la țăran și chiar omul neorural decât întâlniri analitice directe cu aceste noi populații simbolice ale lumilor rurale românești.

Ca o paranteză, aș putea spune că, în tot acest proiect, nu știu dacă am insistat îndeajuns asupra faptului că omul rural românesc devine următorul concurent al suprasolicitărilor noastre simbolice, așa cum s-a întâmplat, de exemplu, cu țăranul român. Constituit mai curând în zona unui discurs social, economic și administrativ, omul rural tinde să devină

reprezentantul unor lumi pe care începem să le ideologizăm din ce în ce mai mult. Dacă țăranul era eroul națiunii și identității naționale, omul rural tinde să devină eroul noilor noastre moduri de viață.)

Este acest gând o cale de împăcare cu un efect colateral al unui proiect de interpretare? Dimpotrivă. Cred că, prin tot acest exercițiu speculativ, am câștigat la nivel personal această idee potrivit căreia omul rural se definește mereu în chiar momentul în care ne îndreptăm atenția asupra sa. Nu cred că putem stabili în mod definitiv o înțelegere prealabilă și definitivă a omului lumilor rurale românești contemporane, utilă pentru toate celelalte moduri de înțelegere.

Din acest punct de vedere, o abordare fenomenologică ar putea părea mai utilă în detrimentul unei abordări ideologice, care ar fi axată pe repere deja clasate din punct de vedere istoric și cultural. În spiritul unei idei proaste, dată mai ales de propaganda comunistă, cred că figura omului rural contemporan, fie el român sau din alte părți, se face în fiecare moment al existenței sale și al încercărilor de înțelegere a modurilor sale de viață. Se face, altfel spus. în permanență sub auspiciile unor date identitare, simbolice, reflexive, existențiale și chiar psihosociale mereu noi și mereu solicitante.

În acest context, am preferat să mă întorc mereu asupra propriilor mele strategii de înțelegere și argumentare. Am încercat să îmi identific lumea simbolică în care mă aflu și modalitățile mele de reacție și reflecție față de acest subiect al omului rural românesc contemporan.

Tocmai de aceea am mărturisit și mi-am asumat caracterul profund speculativ al acestui demers. Nu resping în niciun fel discursul științific riguros, mai ales pentru faptul că el este extrem de important în contextul noilor provocări rurale, dar, în acest proiect extrem de personal, am preferat să fiu atent mai curând la condiții de posibilitate, la limite, la cadre mentale, la reprezentări celebre care se insinuează în ideologiile noastre, la câștiguri și pierderi hermeneutice, la epistemologii locale, la abordări sistemice și la analize încrucișate.

Nu mi-am propus să umblu ca un metodolog în lumea oglinzilor și vitraliilor omului rural actual și românesc. Dimpotrivă, am încercat să mă raportez mai curând la existența sa spectrală, atent mai ales la cum ne propun discursurile publice ideea de țăran sau de om al spațiilor rurale din

România. Nu am recurs la instrumente istorice, sociologice, antropologice și nici măcar instrumente specifice analizelor culturale (etnologice sau etnografice). Am preferat să mă las pradă propriului discurs și modurilor sale de formare și cucerire a propriei mele cunoașteri.

Asta nu înseamnă că propun aici un jurnal sau o serie de note și adnotări. Nu mi-am dorit, pe de altă parte, să construiesc un discurs de glosare a propriilor mele idei, personale și în total dezacord cu un ideal de relevanță și pertinență. Dimpotrivă, mi-am dat seama că dificultatea de a unifica o idee a omului rural contemporan în lumile rurale românești nu este o dificultate care îmi este dată pe linie metodologică. Ea nu constituie o provocare a diferitelor modalități de abordare, a diferitelor ipoteze aruncate în joc și a diferitelor instrumente de analiză și verificare. Faptul că fiecare chestiune adusă aici în discuție trimite la noi și noi provocări mă fac să înțeleg mai curând că diversitatea și complexitatea nu reprezintă baza de lucru pentru un astfel de proiect, ci chiar concluzia sa finală. Faptul că, în încercarea de a înțelege un astfel de om rural actual, diversitatea și complexitatea reprezintă chiar condiția sa constitutivă și chiar condiția sa existențială. Nu cred că putem organiza într-un mod unitar ideea de om rural contemporan în lumile rurale românești și cred că o astfel de idee de om rural nu se poate profila unitar în orice lume rurală actuală sau posibilă. Cred că avem nevoie, mai curând, de înțelegeri locale

Sub figura omului rural, am vorbit în acest proiect despre țăran și ideea de țăran, despre omul neorural, despre un posibil concept al omului rural, despre ruralul periurban, ruralul mediu sau ruralul profund, despre mediul rural și mediul urban, despre posibile profiluri pe care ni le-ar putea pune la dispoziție anumite abordări sistemice, despre limite și oportunități.

Prefer să consider că toate aceste abordări îmi oferă liniile de interpretare a unui om rural compozit, în legătură cu care trebuie să fiu atent la toate diferențele și similitudinile, la toate interacțiunile și suprapunerile, la tot ceea ce ține de condiția sa în mod constitutiv și la tot ceea ce ține de situația sa în mod accidental. Putem vorbi oricând despre o persoană, un grup, o comunitate sau o populație care trăiește în mediul rural și o putem face unitar, din punct de vedere sociologic sau antropologic. Dar, atunci când vine vorba despre omul rural în general, trebuie să ținem cont de

toate aceste distribuiri ale reprezentărilor și autoreprezentărilor, atât pe verticală, cât și pe orizontală într-o încercare de înțelegere sistemică.

Descopăr, astfel, faptul că un exercițiu speculativ de înțelegere a omului rural nu este doar posibil, ci și necesar, în completarea sau măcar în rafinarea celorlalte modalităţi de interpretare date de diferitele noastre ştiinţe şi metodologii (sociologice, antropologice, etnografice, etnologice și așa mai departe).

3. Un om rural compozit

Avem, astfel de a face cu un om rural compozit. La limita înțelegerii lumilor țărănești, aflat sub un discurs critic al neoruralismului, aflat în permanență sub semnul fie al unei subestimări, fie sub cel al unei suprasolicitări simbolice. Într-o condiție existențială mai mult sau mai puțin scindată. În discursul unei identităţi când exaltate, când dezinteresate. Într-o permanentă tensiune între dorința de dezvoltare și modernizare și nostalgia patrimonializării și tradiționalizării.

Avem de a face cu un om rural compozit. Ce poate însemna acest lucru?

În primul rând, este vorba despre faptul că toate aceste date, valori și coordonate fac parte din profilul omului rural contemporan românesc. Îl caracterizează din plin și nu cred că putem vorbi despre un om rural actual ignorând măcar una dintre aceste dimensiuni. Trebuie cumva să înțelegem că lumea rurală nu mai este una eminamente țărănească. Țăranul nu mai definește în mod definitiv lumea rurală. Dacă este o pierdere sau o evoluție naturală a sistemului social rural nu cred că pot răspunde aici. Dar este clar că lumile rurale se așază în alte paradigme, care, pe viitor, pot să nu fie neapărat țărănești. Vor păstra, desigur, ceva din spiritul țărănesc al locului. Acest spirit țărănesc face parte din istoria și emoția lumii rurale. Și, în acest sens, cred că discursul neoruralist va contribui semnificativ la toate aceste eforturi de păstrare a spiritului locului. Dar nu va fi vorba despre o revenire, ci de un efort de patrimonializare, adică de păstrare prin

simulare.

În al doilea rând, și aici lucrurile mi se par mult mai interesante, este vorba despre faptul că toată această complexitate compozițională devine o provocare chiar pentru omul rural ca atare. El este obligat să se reconsidere în această nouă condiție rurală care îl provoacă să își înțeleagă modurile de viață într-un mod cu totul și cu totul diferit.

Pe de o parte, suntem provocați să înțelegem altfel lumea rurală, să o punem în discuție în noile date și provocări și, pe de altă parte, chiar omul rural din România este provocat să-și structureze un nou discurs personal, existențial și identitar.

4. Note pentru un posibil postruralism

Folosim tot mai des expresii date de acest prefix al lui „post" în dorința noastră de a marca un rit de trecere interpretativă, o transformare radicală, o ruptură sau o transgresiune. Fie că este vorba despre postmodernitate, postindustrial, postumanism, postadevăr sau multe alte concepte produse prin utilizarea acestui prefix al lui „post". Uneori ne sunt foarte utile, alteori îmi par a fi doar efectul unei retorici forțate. O găselniță la limita dintre retorică și conceptualizare.

Și poate tocmai de aceea mi s-a părut că ar trebui să evit expresia postruralism. Tocmai datorită riscului de a părea prea retoric sau chiar triumfalist în finalul acestui proiect. Dar îmi propun deocamdată să profit de două efecte interesante pe care le-ar putea produce acest concept de pstruralism.

În primul rând, postruralismul se pune într-o opoziție activă cu ruralismul. Cu acel mod clasic de înțelegere a lumilor rurale, după cum deja am precizat. Astfel, postruralismul anunță că trebuie să avem o poziție mereu critică față de modul tradițional idilic în înțelegerea mediul rural. Nu distructiv, nu reducționist, nu exclusiv globalist, ci critic. Critic în sensul unei atenții mereu activate și mereu exersate față de interpretările noastre, care riscă să cadă în acele ideologii fie ale unei celebrări exagerate, fie ale

unei excluderi nejustificate. Critic, pentru a nu condamna lumile rurale la acea înțelgere idilică și pitorească a sărăciei și a lipsei de dezvoltare. Critic și pentru a nu expedia simplitatea și naturalețea în barbarism, prostie sau vulgaritate.

Postruralismul, din acest punct de vedere nu se opune ruralismului, ci chiar îl completează, aducându-ne în atenţie faptul că lumile rurale româneşti şi sistemele lor sociale specifice se află într-o profundă transformare. Şi aici intervine cel de-al doilea efect interesant, dat de faptul că postruralismul subliniază că s-a schimbat ceva cu lumile noastre rurale și cu oamenii acestor lumi. S-a schimbat ceva și în înțelegerea noastră cu privire la aceste lumi și acești oameni. Iar aceste modificări presupun provocări noi, noi dezbateri și noi încercări de soluționare.

Cum vor arăta aceste schimbări am putea afla prin proiecte de cercetare laborioase, în care să punem împreună date sociale, economice și culturale pentru a putea face o serie de analize și predicții.

În acest context, nu știu dacă omul rural românesc ar trebui să mai fie ce a fost odată, încremenit în proiecte de patrimonializare și expediții de redescoperire a autenticității. Dacă vom continua să-l blocăm simbolic în lumile sale de altă dată, cred că îl vom scoate din chiar lumile sale rurale actuale.

Astfel, o invitaţie la postruralism nu constituie decât o invitaţie la un exerciţiu critic, mereu atent la riscurile și provocările determinate de un proiect de înțelegere a omului rural românesc în lumile sale actuale.

1. Bibliografie

- Bănică, Mirel, *Bafta, Devla și Haramul. Studii despre cultura și religia romilor*, Editura Polirom, Iași, 2019;
- Borza, Cosmin, *Literatura rurală*, în *Enciclopedia Imaginariilor din România*, Volumul I, *Imaginarul literar*, volum coordonat de Corin Braga, Editura Polirom, Iași, 2020;
- Bourdieu, Pierre, *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*, Editura Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1984;
- Bourdieu, Pierre, *Rațiuni practice. O teorie a acțiunii*, Editura Meridiane, București, 1999;
- Kant, Immanuel, *Critica rațiunii pure*, versiune românească, traducere de Nicolae Bagdasar și Elena Moisiuc, ediția a III-a îngrijită de Ilie Pârvu, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 1998;
- Meadows, Donella H. *Thinking in systems*, Editura Dunstan House, London, 2009;
- Mihăilescu, Vintilă, *Etnogeneză și țuică*, Editura Polirom, Iași, 2019;
- Valentin, Nicolau, *Dacă aș fi un înger*, Editura UNITEXT, București, 2000;
- Pahl, Raymond Edward, *The rural–urban continuum*, în Pahl, R.E. (ed.) *Readings in Urban Sociology*, Editura Pergamon, Oxford, 1968;
- Parsons, Talcott, *The Social System*, Editura Routledge, 1991;

- Polanyi, Michael, *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*, Editura The University of Chicago Press, Chicago, 1958;
- Radcliffe-Brown, A. R., *Method in Social Anthropology*, Editura The University of Chicago Press, Chicago, 1958;
- Renan, Ernest, *Qu'est-ce qu'une nation?*, Editura Presses-Pocket, Paris, 1992;
- Searle, John R., *Realitatea ca proiect social*, Editura Polirom, Iași, 2000;
- Toma, Bianca, *Criza-i bună că-i adună. Interviu cu Bogdan Buzescu președintele Confederației Asociațiilor Țărănești din România (CATAR)*, Dilema veche, nr. 489, 27 iunie-3 iulie 2013;
- Zamfir, Elena, *Modelul sistemic în sociologie și antropologie structurală*, Editura Științifică, București, 1975.

2. Resurse media

- *Acasă la lelea Viorica Popârțac din comuna Șanț, jud. Bistrița-Năsăud*, canalul YouTube *Cu Iosif pe coclauri*;
- *Acasă la LUCREȚIA ȘIMON din satul FELEAC, jud. CLUJ - din emisiunea radio „Cu Iosif pe coclauri”*, canalul YouTube *Cu Iosif pe coclauri*;
- *Am mers cu off-road-ul la oamenii izolați din Apuseni - Mircea Bravo*, canalul YouTube *Mircea Bravo*;
- *Au vandut tot din București și s-au mutat într-un sat izolat din Apuseni! Trăiesc ca acum 100 de ani*, canalul YouTube *HaiHui in 2*;
- Canalul YouTube *Liberi pe uliță*;
- *Ce este patriotismul? Ep.23 Invitat: Prof. Daniel David*, canalul YouTube *Cristian Presură*;
- *Ce nevoi are satul românesc pentru a se dezvolta?*, canalul YouTube *Agro TV*;
- Ciclul de emisiuni *Adevăruri despre trecut*, Producător Raluca Rogojină, Televiziunea Română, canalul YouTube *TVR*;
- Ciclul de emisiuni *Asta-i România*, canalul Youtube *Kanal D România*;
- Ciclul de emisiuni *Conviețuiri*, canalul YouTube *TVR*;
- Ciclul de emisiuni *Dosar România*, canalul YouTube *TVR*;

- Ciclul de emisiuni *Ferma*, canalul YouTube *TVR*;
- Ciclul de emisiuni *Identități*, canalul YouTube *TVR*;
- Ciclul de emisiuni *Izolați în România*, canalul YouTube *TVR Timișoara*;
- Ciclul de emisiuni *România, te iubesc!*, canalul YouTube *România, te iubesc!*;
- Ciclul de emisiuni *România veritabilă*, canalul YouTube *TVR*;
- Ciclul de emisiuni *Viața Satului*, canalul YouTube *TVR*;
- *Cum a înviat un sat românesc - Mircea Bravo*, canalul YouTube *Mircea Bravo*;
- *CUM să trăiești LA ȚARĂ? Poveste despre succes și muncă!*, canalul YouTube *romanian homesteading*;
- *Daniel David - Psihologia poporului român: Facultatea de filosofie 2015 10 14*, canalul YouTube *Olivian Breda*;
- *De ce renunță țăranul la gospodărie*, canalul Youtube *Sabin Gherman Oficial*;
- *De ce să alegi satul și nu orașul*, canalul Youtube Sabin Gherman Oficial;
- *De ce să locuiești la țară? Viața după pandemie!?*, canalul YouTube *romanian homesteading*;
- *Discover Romania with Peter Hurley*, canalul YouTube AGERPRES;
- Filmul *Constantin și Elena*, regia Andrei Dăscălescu canalul YouTube *constantinsielena*;
- *Firijba, satul cu doar 19 locuitori*, canalul YouTube *Gazeta de Sud*;
- *Identități locale, identitate europeană*, canalul YouTube *Dilemaveche*;
- *Întoarcerea la rădăcini. Bogăția spirituală, cheia spre o viață liniștită (06 10 2018)*, canalul YouTube *Trinitas TV*;
- *La noi în sus, film documentar Satul Banului*, canalul YouTube *Satul Banului*;

- *La o probă de cosit iarbă cu gospodarul Remus din Fundata, jud. Brașov. M-am descurcat?*, canalul YouTube *Cu Iosif pe coclauri*;
- *Le' Titiana Berende - Satul Anieș, comuna Maieru (jud. BN)*, canalul YouTube Cu Iosif pe coclauri;
- *LIVE din Mila 23 - Delta Dunării*, canalul YouTube *Turism Land*;
- *LIVE din Șirnea - Satul de Poveste*, canalul YouTube *Turism Land*;
- *LIVE din Viscri - Cel mai autentic sat din Transilvania*, canalul YouTube *Turism Land*;
- Playlistul *Comunismul în România*, canalul YouTube *Forum Apulum*;
- *Maria Țăran, femeia care n-a fost de 20 de ani la piață*, canalul YouTube *Bogdan*;
- Playlistul *M-am mutat la țară*, canalul YouTube *Țăranii Liberi*;
- Playlistul *Ne-am mutat la țară*, canalul YouTube *Vlad Marin*;
- Playlistul *Oameni simpli minunați*, canalul YouTube *Trinitas TV*;
- Playlistul *Satul românesc*, canalul YouTube *Editura EDU*;
- Playlistul *Viața la țară*, canalul YouTube *NV TV*;
- *Povești din vatra satului românesc - Lucreția Celsie din satul SUPLAI, comuna Zagra*, canalul YouTube *Cu Iosif pe coclauri*;
- *Romania - Village Life in Maramures and a day on the Mocanita*, canalul YouTube *Jenny Parsons*;
- *România de la țară - prima parte (@Dosar România)*, canalul YouTube *TVR*;
- *România de la țară - a doua parte (@Dosar România)*, canalul YouTube *TVR*;
- *Satul Breb - Maramureș - România*, canalul YouTube *gabiv*;
- *Satul de demult (film)*, canalul YouTube *Astra Film Festival*;
- *Satul Românesc pe cale de dispariție*, canalul YouTube *Eveniment valcean*;

- *Să nu te muți la țară! Vei fi terminat! #OrășeanLaȚară!*, canalul YouTube *romanian homesteading*;
- *Silvia şi Petru Neag - Răchiţele, jud. CLUJ - din emisiunea radio „Cu Iosif pe coclauri”*, canalul YouTube *Cu Iosif pe coclauri*;
- *Sufletul românesc: ladă de zestre sau soft updatat?*, canalul YouTube *Dilemaveche*;
- *Ţăranul. „Ce facem cu el?” - Un film despre ţăranul autentic de azi - Viorica Rus - com. Coşbuc*, canalul YouTube *Cu Iosif pe coclauri*;
- *Viața bătrânilor de la sat*, canalul YouTube *RomanTV*;
- *Viața la o stână din România! Baciul ne-a gătit balmoș, Bucovina*, canalul YouTube *HaiHui in 2*;
- *Viața la sat Toamna*, canalul YouTube *danravasila*;
- *Viața la țară - Bălțați, comuna în care oamenii muncesc în străinătate și investesc acasă*, canalul YouTube *TVR Iași*;
- *Viața la țară pentru oamenii care muncesc la oraș*, canalul YouTube *GDDHD*;
- *Viața la țară în comuna Lechinta, jud. Bistrița-Năsăud*, canalul YouTube *TVR Cluj*;
- *Viața la țară în comuna Runcu Salvei, jud. Bistrița-Năsăud*, canalul YouTube *TVR Cluj*;
- *Viața la țară în Maramureş: Budeşti - Bucium - Săpânța*, canalul YouTube *TVR Cluj*,
- Website-ul Asociației Țăranilor și Țărăncilor din România, Eco Ruralis, https://www.ecoruralis.ro/

Menţiuni

Acest volum a fost realizat în cadrul grantului de cercetare *Redescoperirea omului rural contemporan. Categorii fundamentale pentru regândirea conştiinţei rurale româneşti.* Grantul de cercetare a fost realizat în perioada 2019-2021, cu sprijin financiar din Fondul Recurent al Donatorilor, aflat la dispoziţia Academiei Române şi gestionat prin Fundaţia „PATRIMONIU" GAR-UM-2019- XII-3.1-8.

Echipa de cercetare a acestui grant a fost formată din următorii cercetători ai Institutului de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane", al Academiei Române, Filiala Iași:

- Codrin Dinu Vasiliu, Departamentul pentru Cercetarea Tehnologiilor Digitale Discursive;
- Ioan Sebastian Brumă, Colectivul de Economie Rurală;
- Lucian Tanasă, Colectivul de Economie Rurală.

Le mulțumesc colegilor mei Ioan Sebastian Brumă și Lucian Tanasă pentru sprijinul acordat în înțelegerea realităților lumilor rurale românești contemporane.

Mulțumesc și aparatului tehnic al Academiei Române, Filiala Iași pentru sprijinul oferit în implementarea acestui proiect. În special, doamnelor Marcela Rediu, Carmen Aman și Meda Gâlea.

Nu în ultimul rând, țin să mulțumesc soției mele, Sonia, pentru tot sprijinul oferit în realizarea acestei cărți.

ISBN: 978-606-37-1201-2